

Aurinkopeura

Suomen muinaistaideseura ry
Hämeenlinna



© Suomen muinaistaideseura ry
Julkaisuja 1

Julkaisutyöryhmä:

Juhani Grönhagen
Helena Karjalainen
Rauno Lauhakangas
Helena Saarikoski

2. korjattu painos

Dark Oy, Vantaa

ISBN 951-95415-1-9

Sisällysluettelo

Eero Aution mentyä	4
Timo Miettisen muistokirjoitus	
Jääkautista taidetta Alpeilta Baikalille	7
Väino Poikalainen	
Eero Autio yhteyksien alullepanijana virolaisten ja suomalaisten muinaistaidetutkijoiden välillä	57
Enn Ernits ja Väino Poikalainen	
Professori Matti Kuusen kirje professori Unto Salolle	62
Tietokirjailijan synty	63
Matti Kuusi	
Kansanperinteen käyttöä esihistoriallisten kalliokuvien tulkinnassa	68
Eero Autio	

EERO AUTION MENTYÄ

Muistan elävästi tuntoni kun sain Eero Aution Karjalan kallio-
piirroksia käsittelevän teoksen käsiini 1980-luvun alussa. Hämmäs-
tyin tekstin kypsyyttä, asiantuntevuutta sekä jäsentelyn selkeyttä ja
kysyin mielessäni, kuka tämä ainakin minulle tuntematon kirjoittaja
on ja kuinka hän on voinut pysyä tähän saakka piilossa julkisuudelta.
En voinut olla murehtimatta myöhemmin sitä, ettei arkeologi-
kuntamme, tiedeyhteisö yleensääkään, näyttänyt tajuavan tämän pio-
neerityön merkittävyyttä ja sen palveluksen suuruutta, jonka se oli
tehnyt kalliotaiteemme tutkimukselle. Olihan meille vihdoinkin avat-
tu omalla kielellämme kiehtova kuvamaailma, jossa oli tiettyjä yhty-
mäkohtia myös meidän kalliotaiteemme ugrilaisiin juuriin. Ehkä asi-
aan vaikutti osaltaan silloinen lokeroitunut asenneilmasto, jossa ha-
luttiin tehdä selvä raja, arvoero akateemisesti ansioituneitten ammat-
titutkijoitten ja harrastajien välillä. Tiedon ja tieteen popularisointi on
edelleenkin meillä aliarvostettua, ehkä osin samasta syystä.

Tutustuttuani hieman myöhemmin Eero Autioon hän alkoi heti ker-
toa innokkaasti eräästä kalliotaiteen tutkijasta ja hänen ansioistaan ja
totesi lopuksi: "siihen mieheen sinun kannattaa tutustua". Oli helppo
havaita, että kertoja itse, jos kuka, kuului tähän samaan valitettavan
harvinaiseen, jäljittelemättömän persoonalliseen kastiin.

Tämä episodi oli mielestäni hyvin luonteenomainen Eerolle. Yksi
hänen arvokkaimmista luonteenpiirteistään oli luontainen, aito korut-
tomuus, joka sai hänet, aina ja kaikkialla keskittymään, itsensä unoh-
taen, pääasiaan, kallisarvoiseen ja loppumattoman rikkaaseen kallio-
ja muinaistaiteen maailmaan. Tutkimusaiheen ja -tulosten käyttämi-
nen henkilökohtaisen kunnianhimon ja uranluomisen välineenä, tie-
tojen ja näkemysten "panttaaminen", tuo meille kaikille niin tuttu il-
miö, oli Eerolle aivan vierasta. Eerolta kannatti aina kysyä ja tarkis-
taa tietoja - hänen avuliaisuutensa, intonsa ja tietorikkautensa johti
joskus todella pitkiin kaukopuheluihin.

On suuri ja harvinainen taito kulkea elämänsä läpi loppuun kulu-
mattomana ihmisenä, sisimmän ihmisyytensä koskemattomana säilyt-
täen. Eero oli hyvä esimerkki tästä asenteesta, joka on luovuuden pet-
tämätön tuntomerkki. Siihen kuuluu aina avoin uteliaisuus ja miltei
lapsenomainen into etsiä ja löytää alati uutta, avarampia näköaloja ja
uusia yhteyksiä. *Ars longa, vita brevis!* Ne, jotka saivat olla mukana
Eeron kanssa itäisillä kalliotaidematkoilla muistavat hänen lannistu-
mattoman sitkeytensä ja poikamaisen ilonsa menneisyyden aarteiden
ääressä.

Pohjoisen havumetsäalueen huimaavan rikas, ugrilaiseen hämärään katoava myyttiperintö tarjosi tutkimusmatkailijalle kiehtovan mahdollisuuden yhä uusille vaelluksille, joiden avulla hän etsi avaimia suomalaisenkin kalliotaiteen tulkinnoille. Juuriltaan karjalaisesta Eero Autiosta kehkeytyi vuosien mittaan korvaamaton asiantuntija tällä alueella. Hänhän saattoi liikkua venäjän kielen taitonsa avulla sellaisen, volyymitaan todella suuren kirjallisuuden piirissä, joka on yleensä läntisten tutkijoiden tavoittamattomissa.

Aution hallitsema laaja tietoaaineisto altisti hänet tietyiltä osin samoille vaaroille kuin jotkut venäläisetkin tutkijat. Innokas kombinointi ilmiöitten ja asioitten kesken saattoi johtaa ylitulkintaan, etenkin jos fyysiset esimerkit olivat kovin kaukana toisistaan maantieteellisesti ja ajallisesti. Jos oletamme, että mentaliteettien historiaa yhdistävät arkkityypiset kokemistavat, etenkin ekologisesti samantyyppisissä pysyvillä leveyspiireillä liikuttaessa, ongelma näyttää vähemmän vakavalta. Autio ei ehkä aina ottanut riittävästi huomioon sitäkään, että hänen käyttämänsä dokumentaatioaineisto on ollut osin laadullisesti epätasaista ja siten yhteismitatonta niin, että johtopäätösten teossa olisi voinut olla varovaisempi. Esimerkiksi Laukaan Saarakallion mahdollisten votiivi- ja kopulaatioaiheitten olemassaolo vaatinee vielä lisätyötä, ennen muuta digitaalisen dokumentaation tukea ollakseen lähdekriittisesti vakuuttava.

Joka tapauksessa Eero Aution kaksi vuosikymmentä kestänyt tutkijanura tuotti komean ja inspiroivan tuloksen, jonka tärkeintä antia ovat ehkä, laajan oppineisuuden lisäksi, ennemminkin uudet näkemykset ja rohkeat kysymyksenasettelut kuin relevanteiksi hiotut vastaukset. Joidenkin hänen ajatuskulkujensa ja todisteluketjujensa kohdalla jäi ehkä toivomaan tarkempaa, analyttisempää tutkimusotetta ja suurempaa semanttista selkeyttä.

Eero Aution julkaisuluettelon karttuminen vähintään yhden kirjoituksen vuosivauhdilla kertoo osaltaan tutkimus- ja kirjoittamistyön intensiivisyydestä. Moninaisesti yhteyksiin sirotelluista julkaisuista nousee aina välillä muutama viimeistellympi muitten edelle. Esimerkiksi kaksiosainen tutkimus Joutsenesta karjalaisten pyhänä lintuna antaa hyvän kuvan kirjoittajan tutkimusmetodista, jolle on ominaista polyhistorinen ote. Autio on painottanut ehkä ensimmäisenä kalliotaiteen tutkijana meillä hyvin perustein totemistisen ulottuvuuden merkitystä pohjoisen kallio-taiteen tulkinnassa. Oivallinen tätä teoriaa tukeva löytö Kuolan saamelaisien myyttisestä Meandas-peurasta sai Aution raportoimaan ja kommentoimaan sitä nopeasti ja persoonallisesti kirjassaan *Kultasarvipeura ja sen klaani*. Oman lukunsa Eero Aution tutkimustyössä muodostaa hänen mielenkiintonsa saamelais-

ten noitarumpujen kuvaston ja kalliotaiteen mahdollisiin yhteyksiin, jossa liikutaan todella vaikeitten tietoteoreettisten, uskontotieteellisten ja semanttisten ongelmien parissa.

Autio on varoittanut, ilmeisen aiheellisesti, perinteisestä tavasta tulkita kalliotaiteen sarvipäisiä hahmoja samaaneiksi ja hakenut muutenkin vaihtoehtoja ja täydentäviä näkemyksiä meillä kanonisoituneelle käsitykselle kalliotaiteestamme samanistisen uskomusjärjestelmän ilmauksena. Kirjoittajan monessa yhteydessä esittämä teoria maagisen lukusymboliikan asemasta pohjoisen pyyntikulttuurin kalliotaiteessa ei sen sijaan näytä saavan kylliksi vakuuttavia todisteita taakseen. Eero Autio on halunnut vertailla permiläistä pronsitaidetta kalliotaiteeseen laajimmassa, viimeiseksi jääneessä teoksessaan *Kotkat, hirvet ja karhut* ja nähdä sen neoliittisen kuvaperinteen rautakautisena jatkeena, jonka yksi säie ulottuu jopa karjalaisiin kuonnaisiin saakka.

On valitettavaa, että Eero Aution elämäntyö jäi ansaitsemattomaan varjoon, yhteiskunnan antamaa näkyvää tunnustusta vaille. Hän kuului niihin maan hiljaisiin, jotka eivät lyö rumpua ansioistaan mutta uskovat, että työllä, joka tehdään täydestä sydäimestä, on vaikutuksensa ja arvonsa, joka löytää oman, sille kuuluvan paikkansa.

Tapasin viimeisen kerran Eero Aution hänen kotonaan Varkaudessa keväällä vuonna 2000. Eero halusi antaa itse minulle uuden kirjansa, monen vuoden työn tuloksen, josta hän oli silminnähden ja ansaitusti ylpeä. Esitellessään kirjaansa hän oli miltei poikamaisen innostunut erilaisista löydöistään ja ideoistaan ja olisi esitellyt minulle varmaan miltei koko kirjansa, jollei meillä olisi ollut kiire jatkaa matkaa. Viimeiseksi muistikuvakseni Eerosta jäi hänen jo hauraaksi käynyt hahmonsäike ja tuulisella pihamaalla, täynnä hänelle ominaista koruttoman lämmintä ystävällisyyttä, silmät iloisesti tuikkien. Minulle oli luvassa kiehtova matka hänen kirjansa kanssa. Sitä matkaa teen, me teemme, kaiken aikaa.

Kiitos sinulle Eero.

Timo Miettinen

Jääkautista taidetta Alpeilta Baikalille

Ihmiskunnan muinaishistoria on jaettu **kivi-, pronssi- ja rautakaudeksi** työkalujen valmistamiseen käytetyn materiaalin mukaisesti. Kestoltaan pronssi- ja rautakausi mahtuvat eri alueilla vajaan 10 000 vuoden jaksolle. Esihistorian pisimmän, lähes 2 miljoonaa vuotta kestäneen jakson, muodostaa kivikausi. Se onkin jaettu **paleoliitti-** (vanhempi kivikausi), **mesoliitti-** (keskimmäinen kivikausi) ja **neoliittikaudeksi** (nuorempi kivikausi).

Viron (ja myöskin Suomen) neoliittikausi osuu ajalle 4 900–1 500 (Cal¹) eKr. ja mesoliittikausi aikaan 9 000–4 900 (Cal) eKr. (Kriiska 2001). Paleoliittikausi kesti viime jääkauden (200 000–10 000 vuotta sitten) loppuun saakka. Viirosta ei ole toistaiseksi löytynyt tuolta ajalta kulttuurikerrostumia. Suomessa tutkimukset ovat kesken Susiluolassa, jossa on löytynyt viitteitä jääkaudenaikaisesta (100 000 – 120 000 vuotta sitten) ihmisestä.

Eteläisemmällä alueella on paleoliittikautisiin kerrostumiin jäänyt jälkiä monista ihmislajeista. Nykyihmistä eli **Cro-Magnon ihmistä** (*homo sapiens sapiens*) edelsi **Neandertalin ihminen** (*homo sapiens neanderthalis* 200 000-30 000 vuotta sitten), **pystyihminen** (*homo erectus* 1,6 milj.– 200 000 vuotta sitten) sekä **käteväihminen** (*homo habilis* 2 - 1,5 miljoonaa vuotta sitten) (Lambert 1991).

Etelä-Afrikan ja Etiopian noin 130 000–150 000 vuotta vanhojen kallolöytöjen perusteella pidetään Cro-Magnon ihmisen alkukotina Afrikkaa. Lähi-idän vastaavien antropologisten löytöjen ikä on 90 000–100 000 vuotta. Nykyihmisen muutto neandertalilaisten asuttamaan Eurooppaan tapahtuikin ehkä Lähi-idän kautta. Uudet asukkaat toivat mukaan myöskin uuden kulttuurin (elämäntavan, välineet, työskentelytavat jne.), ensin Keski-Eurooppaan noin 45 000-40 000 vuotta sitten, sen jälkeen Itä-Eurooppaan runsaat 36 000 vuotta sitten sekä Länsi-Euroopan alueille 36 000–32 000 vuotta sitten (Anikovitš 1999). Tätä paleoliittikauden loppuvaiheen kautta nimitetään myöhäispaleoliitiksi. Se on tyypillisten paikallisten esinelöytöjen mukaan jaettu vastaaviksi arkeologisiksi jaksoiksi. Länsi-Euroopassa niistä käytetään yleensä seuraavia nimityksiä: **Moustier**, **Aurignac**, **Gravette**, **Solutrè** ja **Madeleine**. Itä-Euroopassa käytetään myöhäispaleoliittista nelijakoa: vanhin jakso 50 000-38 000 vuotta sitten (vastaa

¹Cal- tarkoittaa kalibroitua (aurinko- eli kalenterivuosi- eli korjattua) radiohiiliajoitusta. Geologit, muinaisilmaston ja paleoliittikauden tutkijat käyttävät pääasiassa konventionaalista radiohiiliajoitusta, joka ei sisällytä kalibrointikorjausta ja on tavallisesti jonkun verran nuorempi ikäys.

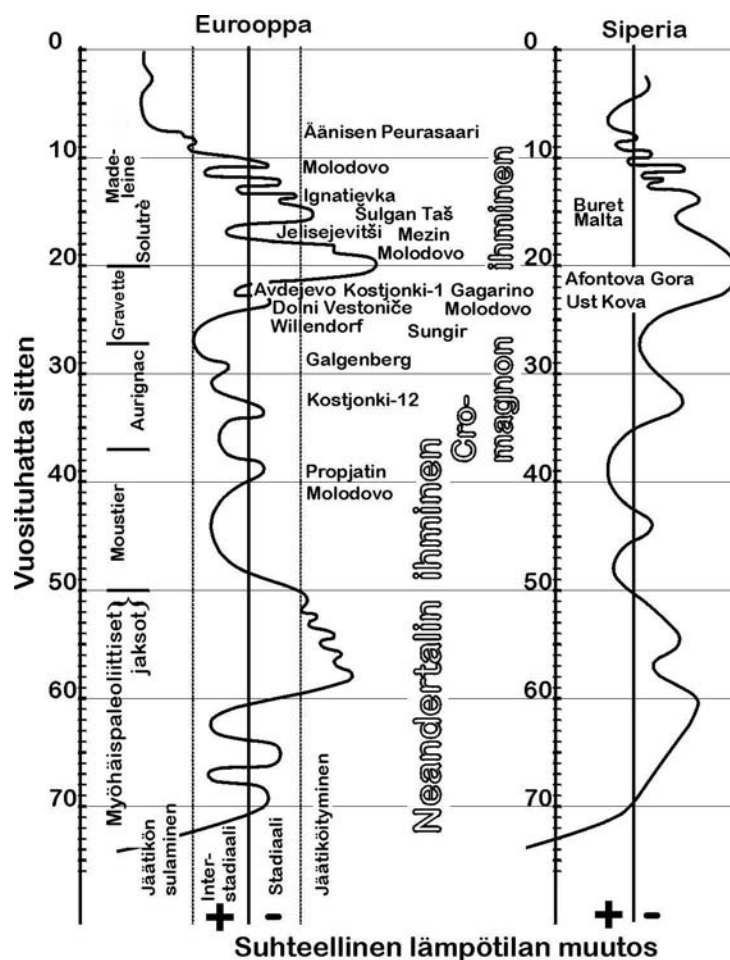
suurin piirtein Moustier'ia), varhainen jakso 37 000–27 000 vuotta sitten (vastaa Aurignac'ia), keskimäinen jakso 26 000–20 000 vuotta sitten (Gravette) sekä myöhäinen jakso 20 000–11 000 vuotta sitten (Solutrè ja Madeleine) (Sinitsyn 1999).

Kulttuurin kehitys oli vanhemman kivikauden aikana esinelöytöjen perusteella erittäin hidasta. Ihmisten elintavoissa tapahtui perusteellisempia muutoksia vasta meso- ja neoliittikausilla. Silloin aikaisemmat pääelinkeinot keräily, metsästys ja kalastus vaihtuivat karjanhoitoon sekä maanviljelykseen. Tätä murrosta edelsi voimakas henkisen kulttuurin kehitys, jonka suurenmoisia todisteita ovat jääkauden (sekä samalla myöskin paleoliitin) loppuvaiheeseen ajoittuvat muinaistaidelöydöt.

Jääkauden lopun maantieteellinen tilanne ja suomalais-ugrilais-ten esiheimojen alkuperäteoriat

Usein jääkauden viimeistä, noin 70 000–100 000 vuotta tapahtunutta Valdain (Würmin) jäätiköitymistä pidetään tasaisena prosessina, jonka aikana ilmaston jatkuvan kylmenemisen seurauksena noin 20 000 vuotta (22500Cal) sitten jäätikkö saavutti eteläisimmän rajansa eli glasiaalisen maksimin.

Sitä seuranneena ilmaston lämpenemisen tuloksena jäätikkö vetäytyi tasaisesti takaisin pohjoiseen. Ennen maksimirajaa ja sen jälkeen tapahtui useita lämpötilan heilahduksia. Pitempi lämpimämpi kausi (interstadiaali) vallitsi 48 000–22 000 vuotta sitten (**kuva 1**). Silloin jään reuna vetäytyi kauas pohjoiseen ja ihmisasutus levisi jopa Petšorajoen vesistöön (PSSSR 1984: 186).



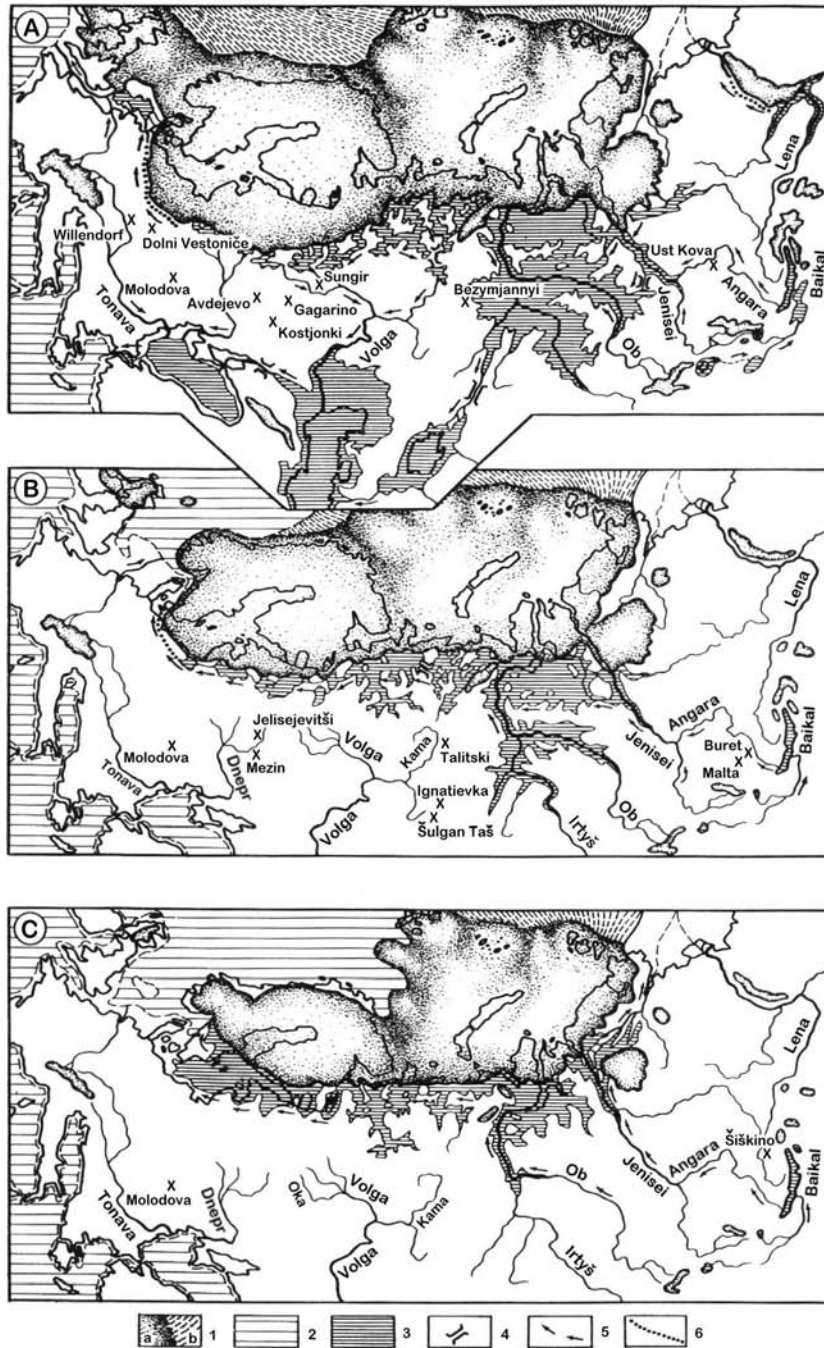
Kuva 1. Lämpötilamuutoksia Euroopassa ja Siperiassa viime jääkaudelta nyky-aikaan (PSSR 1984: 31) sekä myöhäispaleoliittiset kaudet ja tärkeimmät muinaistaiteen löytöpaikat

Suuri osa tässä artikkelissa esiteltävistä muinaistaidelöydöistä on peräisin jäätyneen maksimia edeltäneeltä ajalta noin 24 000-22 000 vuotta sitten, jota on pidettävä Keski- ja Itä-Euroopan paleoliittisten pienoiskoivosten kukoistuskautena. Kauden tärkeimmät löytöpaikat sijaitsevat kaarevalla vyöhykkeellä Tonavan yläjuoksulta Volgan yläjuoksulle asti. Tämän jakson muinaistaide varsinkin ihmisfiguurien kohdalla on koko Euroopassa suhteellisen yhtäläinen. Rehevämuotoisten naisveistosten levinneisyys Länsi-Euroopasta Itä-Venäjän tasangoille asti kertoo ihmisten liikkuvuudesta ja samankaltaisista uskomuksista suurimmassa osassa Eurooppaa. Myöskin

Itämeren ympäristö saattoi olla asutettu vaikka siihen viittaavia esinelöytöjä ei olekaan. Valitettavasti niukka paleontologinen ja arkeologinen aineisto ei anna mahdollisuutta rekonstruoida aikakauden ihmisasutusta

Glaciaalimaksimiin liittyvä jään uusi eteneminen tyhjensi suuren osan vyöhykkeen aiemmin asutuista alueista tai harvensi asutuksen mitättömäksi. Skandinaviasta etelään ja Alpeilta pohjoiseen suuntautuneet jäätiköt muuttivat Euroopan keskiosan käytännöllisesti katsoen elinkelvottomaksi ja Euroopan ihmisasutus katkesi kahtia. Länsi- ja Itä-Euroopan väestöryhmien kanssakäyminen vaikeutui tai estyi kokonaan useaksi vuosituhanneksi. Tämä tilanne nopeutti Euroopan kielten, kulttuurien ja muinaistaiteen erilaistumista. Myöhäispaleoliittikauden lopussa maantieteellinen tilanne muuttui taas huomattavasti. Jäätikön vetäytyminen synnytti uusia pintamuotoja ja maa alkoi pohjoisempaan nopeasti kohota. Luonnontilaa muokkasivat myöskin laajat jäätikön jäänteet, sulamisvesistä muodostuneet laajat sisävesistöt sekä niistä lähteneet mahtavat etelään ja länteen laskeneet virrat.

Kuvassa 2 on esitetty Euroopan ja Siperian suurimpien sisävesistöjen sijainti, virtojen uomat sekä mannerjään reunan siirtyminen alkaen glaciaalimaksimista Baltian jääjärven muodostumiseen noin 10 000 vuotta sitten.



Kuva 2.Maantieteellinen tilanne jääkauden loppuvaiheessa: A –jäätiköitymisen maksimin aikaan; B – noin 13 000 v. sitten; C – noin 10 500 v. sitten: 1- mannerjään (a) ja merellisen jään (b) jäätiköt, 2- vapaa meri, 3- järvet, 4- kynnykset, 5- vesien virtaussuunnat, 6- muinaislaaksot (Grosvald, 1983: 96-97); x – muinaistaitteen merkittävimmät löytöpaikat: A - glasiaalimaksimia edeltäneenä aikana, B – noin 13 000 – 18 000 v. sitten, C – jääkauden lopussa.

Keski- ja Itä-Euroopan (Alpeilta itään), Uralin ja Siperian myöhäis-paleoliittiset asuinpaikat sekä muinaistaidelöydöt määräytyvät osittain senaikaisten sisävesistöjen mukaan. Länsi-Siperiaan levittäytyneen jättimäisen jäärven takia paleoliittiset löydöt puuttuvat sieltä kokonaan. Sisävesistöillä ja vesimassojen itä-länsisuuntaisella virtaamisella oli vaikutusta jäätiköistä vapautuvien alueitten uudelleen-asuttamiseen. Ne vaikuttivat myös kasviston ja eläinten leviämiseen.

Ihmiset palasivat moniin aiemmin asuttuihin paikkoihin vasta vuosituhansia jäätiköitymisen maksimin jälkeen.

Esimerkiksi Moldovaan syntyi uutta asutusta noin 17 000 vuotta sitten ja Kostjonki-Borševon alueelle runsaat 13 000 vuotta sitten

(PSSSR 1984: 223-225). Euroopan itä- ja länsiosan ihmisten välinen kanssakäyminen kävi taas mahdolliseksi jääkauden lopussa, jolloin asutettiin Itämeren eteläpuoli. Itä-Puolan ja Liettuan alueille vaellettiin idästä käsin. Sinne syntyi ns. Swidryn kulttuuri. Sen naapuruteen kehittynyt Arensburgin kulttuurin (nykyiset Länsi-Puolan, Pohjois-Saksan alueet) asukkaat olivat läntistä alkuperää (Carpelan 2000). Paleoliittisen Swidryn kulttuurin jatkona pidetään varhaismesoliittista Kundan kulttuuria, joka puolestaan levittäytyi kauemmas pohjoiseen sekä itään. Se vaikutti myöhemmin Volga-Okan mesoliittisen kulttuurin syntyyn (PSSSR 1984: 223-225).

Uralilaisten ja suomalais-ugrilaisten esiheimojen kosketuksista paleoliittisiin kulttuureihin ei ole varmaa tietoa. Selvää on, että viimeinen jäätiköitymisjakso muutti elinkelvottomaksi lähes kaikki nykyiset suomalais-ugrilaisten asuttamat alueet. Asutushistoriasta ja kieli-kunnan alkuperästä on monta teoriaa. Niistä vanhimmat perustuvat ns. suomalais-ugrilaisen alkukodin olemassaoloon Uralin liepeillä ja sieltä alkaneseen itä-länsisuuntaiseen migraatioon. Hypoteesi kampakeraamisen muinaiskulttuurin suomalais-ugrilaisesta alkuperästä yhdisti kielitieteellisen ja arkeologisen aineiston sekä pani alulle oletuksen, että itämerensuomalaisten esi-isät saapuivat Itämeren rannoille Volga-Okan alueelta nuoremmalla (neoliittisellä) kivikaudella. Nykyajoitukseen nojaten olisi sen pitänyt tapahtua noin 6 000 vuotta sitten, eli noin 4 000-5 000 vuotta jääkauden jälkeen.

Tietty ristiriita kielitieteellisen ja arkeologisen aineiston välillä sekä luotettavan tiedon niukkuus pakottaa tutkijoita yhä uusiin selityksiin esi-isiemme alkuperästä. Tuoreimman hypoteesin mukaan suomalais-ugrilaisten esiheimojen muutto nykyisille asuma-alueilleen tapahtui pääasiallisesti etelästä lähes samanaikaisesti jään vetäytymisen kans-

sa (Julku 1997, Nuñes 1997). Siinä tapauksessa alkukotia ei ollut olemassakaan, vaan suomalais-ugrilaisista itämerensuomalaisten esiheimot asuttivat nykyisiä alueita jääkauden lopusta alkaen ollen ilmeisesti Swidry kulttuurin jälkeläisiä. Uralilaisen alkukodin hypoteesin mukaan on mahdollista yhdistää itämerensuomalaisten esivanhemmat siihen, sillä Volga-Okän mesoliittisen kulttuurin synnyn erääksi tekijäksi oletetaan Swidryn kulttuurin ekspansiota itään. Volga-Okän alueilta on myöhemmin tullut vaikutteita Itämeren alueille, Suomeen ja Itä-Karjalaan koko jääkaudenjälkeisen esihistorian ajan meso-, neoliitti-, pronssi- ja rautakausilla (Carpelan 2000).

Paleoliittistä taidetta on vaikea rinnastaa johonkin (esimerkiksi uralilaiseen) kielikuntaan, sillä aikaero on liian iso. Toisaalta osalla Euroopan tai jopa Siperian paleoliittisistä kulttuureista oli epäilemättä tietty rooli uralilaisten ja suomalais-ugrilaisten esiheimojen synnyssä. Sen takia täytyy suomalais-ugrilaisen muinaistaiteen mahdollisten lähteitten ja varhaiskehityksen käsitteleminen aloittaa paleoliittisistä löydöistä Keski-Euroopasta Siperiaan ulottuvalta alueelta.

Muinaistaiteen synty, muodot ja kehitys

Muinaistaiteen synty yhdistetään myöhäispaleoliittikauden jaksoon, jolloin Eurooppaan muutti Cro-Magnon-rodun ihmisiä, jotka vähitellen sulauttivat itseensä tai syrjäyttivät neandertalilaiset (ks. kuva 1). Aiemmistä jaksoista tunnetaan vain muinaistaiteen esi- tai alkumuotoja. Muinaistaidetta edeltäneitä muotoja on omissa tutkimuksissaan perusteellisemmin käsitellyt Abram Stolyar. Hänen mukaansa muinaistaiteen kehityksen lähtösäyksenä olivat luonnolliset eläintapaiset hahmot (Stolyar, 1985). Tiettyjen lisäysten avulla luotiin niistä naturalistisia malleja, joita ruvettiin käyttämään rituaalisiin tarpeisiin (**kuva 3**). Naturalististen mallien täydentäminen yhä enemmän eläinkaltaisiksi johti lopulta omavalmisteisten veistosten, piirrosten ja maalausten alkumuotoihin.



Kuva 3. Stalagmiittivartalosta ja luolakarhun päästä koottu naturalistinen malli Stoljarin mukaan (Stoljar, 1985: 191)

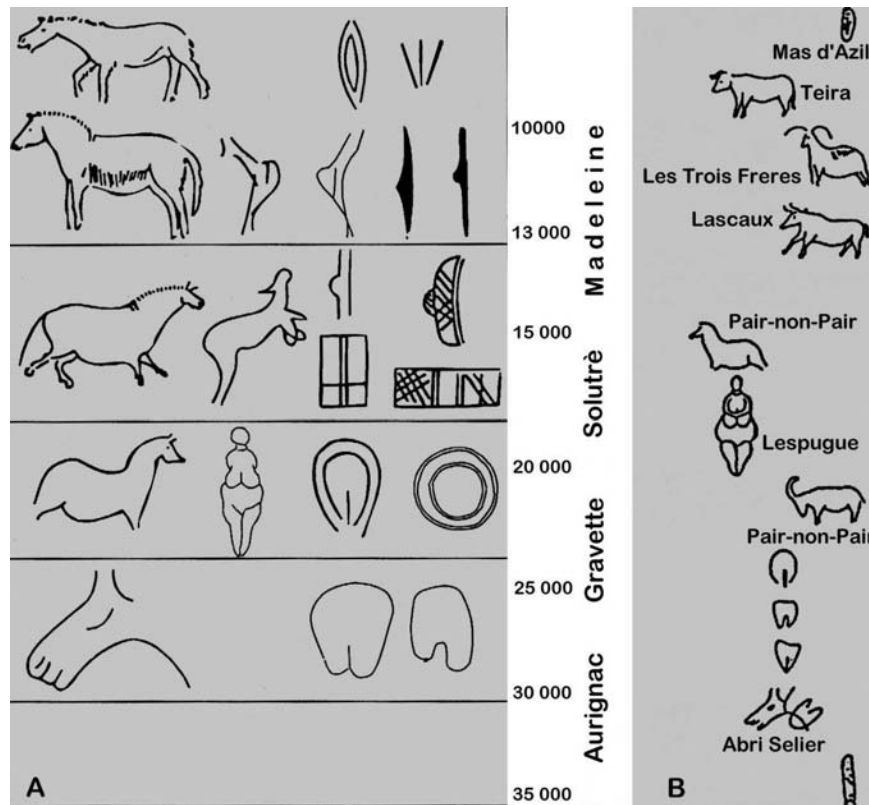
Vanhimmat Itä-Euroopan figuratiiviset kuvat, joita pidetään taiteen alkumuotoina, ovat Moustjer-kauden lopun yli 40 000 vuoden ikäiset luukaiverrukset (Tšernyš 1978, Sytnik 1983). Moustjeria seuranneilla Aurignac- ja Gravette- kausilla, jotka edelsivät jäätyksen maksimia, luotiin jo runsaasti pienoisseistoksia. Luolataide (maalaukset, uurrokset ja kohokuvat) saavutti laajemman levikin jäätyksen maksimin jälkeen Solutrè- ja Madeleine- kausilla. Paleoliittisen luolataiteen rikkaimmat löytöpaikat sijaitsevat Franko-Kantabriassa (Etelä-Ranskassa ja Pohjois-Espanjassa). Uralin luolamaalauksien löytymiseen asti vuonna 1959 uskottiin luolataiteen olevan vain länsieurooppalaista erikoisuutta (Rjumin 1961).

Itä-Euroopan ja Aasian muinaistaiteen kehityksestä ei ole omaa perusteoriaa. Länsieurooppalaiset ja erityisesti ranskalaiset tutkijat näkevät paleoliittisen taiteen kehittyneen yksinkertaisimmista muodoista monimutkaisempiin (**kuva 4**).

Aurignac-kaudella ja erityisesti sen alkuvaiheessa (Chatel-Perron) luodut eläinkaltaisten hahmojen esikuvia on vaikea tunnistaa. Kuvatut hahmot muuttuivat yhä selkeäpiirteisemmiksi ja yksityiskohtaisemmiksi Gravette- ja Solutrè- kausilla. Senaikaisista teoksista on helppo tunnistaa jääkaudenaikaisia eläimiä. Länsi-Euroopan Madeleine -kauden 15 000 vuotta vanhat Franko-Kantabrian alueen moniväriset luolamaalaukset, yksityiskohtaiset pienoisseistokset ja kaiverukset kertovat varsinaisesta kukoistuskaudesta.

Itä-Euroopan paleoliittisen taiteen etevimpiä eläin- ja ihmiskuvauksia edustavat jäätyksen maksimia edeltäneeltä ajalta peräisin olevat mammutin syöksyhampaasta ja kivistä tehdyt pienoisseistokset. Samalta ajalta löytyy lisäksi ornamentoituja esineitä ja koristeita.

Glasiialmaksimin jälkeen muuttui ihmisten ja eläinten kuvaaminen näillä alueilla suhteellisen vähäiseksi, mutta ornamentiikka monipuolistui ja levisi laajoille alueille. Myöhäispaleoliittikauden lopulla ihmisten ja eläinten kuvaukset puuttuvat lähes kokonaan, mutta ornamentoituja esineitä on löydetty erittäin runsaasti. Mesoliitikaudelta ei tunneta montakaan pienoisseistosta, jotka taiteellisuudellaan yltäisivät paleoliittisten teosten tasolle. Merkittävänä poikkeuksena ovat Äänisen Peurasaren kalmiston mainiot sarvesta ja luusta tehdyt veistokset (Stolyar 2000).



Kuva 4. Länsi-Euroopan paleoliittisen taiteen kehitys: A - Leroi-Gourhan'in, B – Lumleyn mukaan (Masson 1996: 52-53)

Tärkeimmät muinaistaiteen löytöpaikat

Pienoisveistokset ja kaiverukset edustavat pääasiallisesti Siperian, Itä- ja Keski-Euroopan figuratiivista paleoliittistä taidetta, lisänä ovat kahden eteläuralilaisen luolan maalaukset. Muista muinaistaiteen muodoista on runsaasti ornamentteja ja koristeita. Keski-Euroopan tärkeimmät löytöpaikat sijaitsevat nykyisen Tšekin ja Itävallan rajojen sisällä. Itä-Euroopan löytöalueet ovat valtaosaltaan Ukrainan ja Keski-Venäjän tasankojen isojen virtojen rannoilla. Siperiassa ne sijaitsevat Jenisei-Angaran vesistöjen äärellä ja Baikaljärven ympäristössä.

Keski-Eurooppa



Keski-Euroopan rikkain muinaistaidelöytöjen alue on Määrin (Moravian) alue Tšekissä. Sen tunnetuimmat löytöpaikat ovat Dolní Věstonice, Pavlov, Předmosti, Petřkovice, Pekárna ja Brno. Periaatteessa samaan maantieteelliseen alueeseen kuuluvat Willendorfin ja Galgenbergin paleoliittiset löytöpaikat Tonavan keskijuoksulla.

Kuva 5. Willendorfin venus (Stolyar 1985: 224)

Willendorfin kylä tuli tutuksi ns. Willendorfin Venukseksi nimitetyn pikkuisen kalkkikiviveistoksen mukaan. Se esittää runsasmuotoista naista, joka on alunperin ollut punaiseksi maalattu. Erityisesti on korostettu lanteitten rasvapoimuja ja suuria rintoja, joilla lepäävät suhteettoman pienet kädet. Kasvoja ei ole kuvattu, mutta päätä peittää tiheä kiharainen tukka. (**kuva 5**).

Löytö tuli esiin vuonna 1908 Wachauin rautatien rakentamisen yhteydessä. Siitä alkaen on kaikkia vanhemman kivikauden naisenveistoksia ruvettu nimittämään paleoliittisiksi venuksiksi. Willendorfin Venus on ajoitettu noin 25 000 vuoden ikäiseksi. Se on tunnetuimpia Gravette-kauden muinaistaidesineitä. Tämän 10,3 cm korkean veistoksen löytöpaikalle on nykyään pystytetty luonnollista ihmiskokoa oleva kopiopatsas (Neugebauer-Maresch, 1993). Willendorfista tunnetaan lisäksi kaksi mammutin syöksyhampaasta veistettyä antropomorfia: toinen on 22,5 cm ja toinen 9 cm korkuinen. Molemmat ovat pitkälle tyyliteltyjä, mutta niitäkin pidetään naista esittävänä.

Galgenbergin löytöpaikka sijaitsee Willendorfista hiukan koilliseen lähellä Kremsin pikkukaupunkia. Sieltä on peräisin erittäin harvinainen Aurignac-kauden kivinen naisenveistos, joka eroaa huomattavasti Willendorfin Venuksesta. Yhteistä niille molemmille on kasvonpiirteitten puuttuminen. Galgenbergin venushahmolla on hoikka ruumis ja epäsymmetrinen asento, jota korostaa kallellaan oleva pää, hiukan koukistettu vasen jalka, ylös nostettu oikea käsivarsi ja sen alapuolelle kuvattu muodokas rinta (**kuva 6**).

Kuva 6. Galgenbergin venushahmo (Neugebauer-Maresch 1993)

Tämä, litteä 7,2 cm korkuinen ja ensi silmäyksellä nykytaidetta muistuttava teos on itse asiassa maailman vanhin kivistä veistetty naisenkuva, joka entisöitiin kahdeksasta erillään löytyneestä kappaleesta (Neugebauer-Maresch, 1993).



Viime aikoina on paleoliittista muinaistaidetta tavattu myös Tonavan alajuoksulta Romaniasta, esimerkiksi 8 cm mittainen luuriipus, johon on kaiverrettu siksak-kuviointia (Peunesku, 1999).

Dolní- Věstonice- Svartka- ja Dyjejokien yhtymäkohdassa Etelä-määrinmaassa on Tšekin tasavallan merkittävin muinaistaiteen löytöpaikka. Se kuuluu Gravette-kauteen ja sillä on ikää noin 25 000 vuotta.

Sieltä löydettyt pienenveistokset, korut, ornamentoidut esineet ja luukaiverrukset ovat laajasti tunnettuja. Ensimmäiset Dolní Věstonicen muinaisten mammutinmetsästäjien asuinpaikkatutkimukset tehtiin vuosina 1924-1938 ja niitä jatkettiin sodan jälkeen. Pääosaa sotaa edeltäneitten kaivausten rikkaasta aineistosta säilytettiin Mikulovin linnassa, jonka peräänntyvä saksan armeija poltti. Tuholta säästyivät vain Brnossa Määrin Museossa säilytetyt esineet.

Tunnetuin Dolní Věstonicen pienoveistos on 11,5 cm korkuinen poltetusta savesta tehty muodokas naisenkuva eli ns. Dolní Věstonicen venus. Se ja samasta paikasta löydetty pieni mammutin syökyhampaan kappaleesta valmistettu nuoren naisen pää ovat erikoisia siksi, että niissä on kasvonpiirteet. Viimeksi mainittua ainutlaatuista 4,8 cm korkuista ja erittäin omaperäistä pienoveistosta voidaan pitää kauneimpana vanhemmalta kivikaudelta alueella säilyneenä taide-teoksena (**kuva 7**).

Suurin osa muista naisten veistoksista on fragmentaarisia (päättömiä, ilman yläruumista) tai skemaattisia. Niitä on ilmeisesti käytetty riipuksina. Ainutlaatuista naissymboliikkaa edustaa helminauha, joka on koottu stilisoituja naisenrintoja esittävästä helmistä. Yleisimpiä koristeita ovat kotilonkuorista, mammutin syökyhampaista ja naalin

torahampaista valmistetut helminauhat. Dolní Věstonicesta on löydetty lisäksi muita koristeita ja ornamentoituja esineitä.



Kuva 7. Mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu naisenpää (Forman ym. 1956: Abb. 12)

Poltetun saven kappaleita, keraamisia pikkuveistoksia ja niitten katkelmia on Dolní Věstonicen kaivauksissa löytynyt runsaat 2000. Säilyneet keraamiset figuurit esittävät enimmäkseen eläimiä: karhu (7,5 cm), karhunpää (4,7 cm), sarvikuonon pää (4,2 cm), naarasleijonan pää (4,5 cm) (**kuva 8**), hevosen pää (8 cm), peuran pää (3,8 cm), kaksi pienoismammuttia. Alkeellisen polttouunin jäänteitten löytyminen Dolní Věstonicessa kumosi syvälle juurtuneen käsityksen, ettei myöhäispaleoliittikaudella osattu valmistaa keramiikkaa.



Kuva 8. Keraaminen naarasleijonan pää (Forman ym. 1956: Abb. 14)

Předmosti on Määrin toiseksi rikkain muinaistaiteen löytöpaikka. Ensimmäiset arkeologiset tutkimukset suoritettiin siellä jo 1800-luvun lopussa. Předmostin muinainen asuinpaikka oli käytössä Aurignac- ja Gravette-kausilla. Se sijaitsee Dolní Věstonicesta noin 80 km koilliseen Bečvan ja Morava jokien yhtymäkohdassa.

Asuinpaikan ja sen lähellä sijainneen 20 ihmisen paleoliittisen joukkohaudan (jonka luunrangot hävitettiin Mikulovin linnan palossa) kaivauksissa löytyi useita mammutin syöksyhampaan kappaleista veistettyjä lusikan ja lavan tapaisia koristeltuja esineitä (**kuva 9**). Runsas koristelu onkin Předmostin muinaistaiteelle ominaista. On koristeltu sekä mammutin syöksyhampaan ja luun kappaleita että muita esineitä. Koristekuvio koostuu osittain yksinkertaisista rinnak-

kaisista viivoista tai lovista, mutta lisäksi esiintyy aalto- ja siksakviivoista ja samankeskisistä soikioista muodostuvaa kuviointia. Hyvin monimutkainen on mammutin syöksyhampaan katkelman koristelu, josta muodostuu stilisoitu naisenkuva.

Kuva 9. Mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu lavan tapainen koristeltu veistos Předmostista (Jelinek 1982: 464)



Naista muistuttavia veistoksia on valmistettu myös mammutin varpaanluista. Kaikilla niillä on iso vatsa, jolla on ilmeisesti haluttu kuvata raskautta. Nämä veistokset poikkeavat Dolní Věstonicen venuksista istuvan asentonsa puolesta. Harvinaisena löytönä pidetään mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettua mammutin veistosta (**kuva 10**). Vaikka Keski-Euroopan silloisille ihmisille mammutin metsästys oli yksi pääelinkeinoja, on näitä eläimiä kuvattu suhteellisen harvoin. Huomattavasti useammin mammutti esiintyy itäeurooppalaisessa (erityisesti Keski-Venäjän) paleoliittisessä taiteessa.

Kuva 10. Předmostin 11,7 cm korkuisen mammutinveistoksen kopio (Forman ym. 1956: Abb. 4)



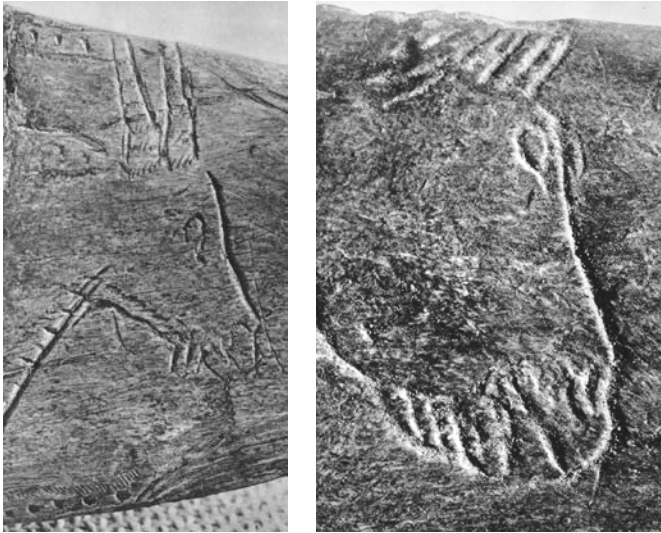
Předmostin koruissa on eniten riipuksia, helminauhoja, reiällisiä kivikiekkoja, eläinten torahampaista ja luusta tehtyjä helmiä (**kuva 11**). Ainutlaatuinen on kuunsirpin muotoinen riipus, joka on valmistettu kahdesta vastakkain yhdistetystä torahampaasta.

Kuva 11. Předmostin kivistä, luusta ja torahampaista valmistettuja koristeita (Jelinek 1982: 422)



Pekárnan luolasta Brnon lähistöltä on löytynyt Gravette- ja Madeleine-kausiin kuuluvaa muinaistaidetta. Jälkimmäisestä mielenkiintoisimmat ovat hevosen leukaluusta valmistetut lusikantapainen esine ja tikari. Niihin molempiin on kaiverrettu eläinhahmo: lusikantapaiselle esineelle antiloopin ja tikarille hevosen pää (**kuva 12**).

Sieltä on saatu esiin lisäksi kaksi muuta kaiverrusta: karhunkuva hirvensarvesta ja sarven katkelmalle kaiverrettu taimi. Samasta paikasta löytyi mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu pelkistetty naisenveistos, jolla on tavattoman suuri takapuoli, mutta pää puuttuu. Koruja ja koristeltuja esinelöytöjä on suhteellisen vähän. Niitten joukkoon kuuluu rinnakkaisin lyhytviivoin koristettu suden jalkaluu, joitakin pitkänomaisia kiviesineitä sekä liuskekivinen helminauha.



Kuva 12. Pekárna-luolan luukaiverruksia: antilooiin ja hevosen pää (Forman ym. 1956: Abb. 19-20).

Muista Määrin löytöpaikoista tärkeimpiä ovat **Brno, Pavlov ja Petřkovic**.

Kaikki ne sijaitsevat Dolní Věstonicesta koilliseen. Brnosta löytyi viemäritöitten yhteydessä hyvin harvinainen fallistinen miesveistos, joka valitettavasti on säilynyt vain osittain. Pavlovin löytöpaikan mukaan on nimensä saanut Määrin alueelle 23-25 000 vuotta sitten levinnyt paleoliittinen kulttuuri. Pavlovin muinaistaidelöydöistä on merkittävin mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu loikkaavaa kissaeläintä esittävä litteä veistos.

Ostravan kaupungin lähellä Oderjoen rannassa sijaitseva Petřkovicen asuinpaikka on kuuluisa punaisesta kivistä veistetyistä naisentorsostaan. Tätä harvinaisen kaunista ja nykyaikaiselta taideteokselta vaikuttavaa 5 cm kokoista veistosta on ensi silmäyksellä vaikea uskoa paleoliittiseksi (**kuva 13**).

Antropomorfisia hahmoja on esimerkiksi löytynyt **Hlumista, Kulnasta, Podkovicestä, Lopatkasta** ja **Neslavicesta** (Abramova 1966: 184). Paikat ovat tunnetumpien löytöpaikkojen läheisyydessä ja ovat kuuluneet ns. mammutin-metsästäjä kulttuurin asukkaille.



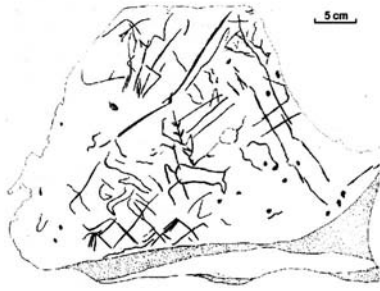
Kuva 13. Petfkovicen venuksena tunnettu hematiittiveistos (Jelinek 1982: 410)

Ukraina

Ukrainan, Keski-Venäjän tasangon, Uralin ja Siperian muinaisen veistostaiteen esittelyssä käytän pääasiallisesti Zoja Abramovan julkaisemaa Neuvostoliiton paleoliittisen taiteen katalogia ja hänen kehittämänsä luokittelua (Abramova 1962: 72).

Molodova on Dnestrjoen vesistön tunnetuin paleoliittinen asuinpaikka. Se sijaitsee Tšernovtsin läänissä Dnestrin oikeanpuoleisella rannalla. Paikka on ollut pitkään muinaisihmisten käytössä: Moustjerkaudella siellä on eletty 45 600-35 000 vuotta sitten, Aurignac- ja Gravette-kausilla 32 000-25 000 vuotta sitten sekä glasiaalimaksimin jälkeen jatkuvasti mesoliittiselle kaudelle asti. Molodovan muinais-taide on lukumäärältään vähäistä, mutta siihen kuuluu harvinaisia esineitä. Molodova-1 löytöpaikalta on esimerkiksi saatu talteen mammutin lapaluun katkelma, jossa on Moustjerkauden aikainen kaiverrus (**kuva 14**). Siinä on epämääräistä kuviointia sekä alkeellinen eläinhahmo, joka on ensimmäisiä figuratiivitaiteen esimerkkejä koko maailmassa. Saman mammutinluun kappaleeseen on mustalla värillä piirretty epäselviä juovia, jotka tekevät esineestä muinaisen maalauksen. Kulttuurikerrostuma, josta löytö on peräisin, osoittautui 40300-40600 vuoden ikäiseksi (Tšernyš, 1978).

Kuva 14. Yli 40000 vuoden ikäinen kaiverrus mammutin lapaluun katkelmassa (Tšernyš 1978: 22).



Muinaistaiteen kehityksen tutkimisen kannalta on monipuolisista kulttuurikerrostumistaan tunnettu Molodova-5 tärkeä muinainen asuinpaikka. Sen ylemmästä noin 8000 vuotta vanhasta mesoliittisesta kerrostumasta on löydetty siksak- ja vinoviivakuvituksella kirjattu sarviharppuuna (**kuva 15**).



Kuva 15. Mesoliittinen ornameintein koristettu harppuuna (Abramova 1962: tabl. XL, 3)

Toisesta, myöhäisen paleoliittikauden lopun kerrostumasta tavattiin 19,5 cm pituinen peuransarvesta veistetty sisältä ontto esine, jota pidetään siinä havaittujen reikien takia alkeellisena huiluna. Kolmas kerrostuma sisälsi kalkkikivestä veistetyn naisenhahmon ja puikko-maisen esineen, jossa on antropomorfinen kädensija. Neljännestä kerrostumasta löytyi vielä toinenkin 21 cm mittainen huilua muistuttava soitin. Kuudennesta 16 800 vuoden ikäisestä kerrostumasta on peräisin puolisoikea reunoista kolmiomaisin lovin kuvitettu litteä liuskeki-viesine.

Seitsemännestä 23 000–23 700 vuoden ikäisestä kulttuurikerrostu-masta löytyi viisi peuransarvesta valmistettua sauvaa, joitten päässä on iso pyöreä reikä. Yksi sauvoista on reunoistaan koristettu lyhytvii-vaornamentilla ja sen etupuolella on 13,5 cm korkea antropomorfinen kohokuva (**kuva 16**).

Samasta kerrostumasta on löytynyt vielä hiottuja hiekkakiviekkoja, joista yhdelle on maalattu säteittäisiä juovia. Samasta kerrostumasta tuli esiin kolme koruiksi tarkoitettua simpukankuorta ja yksi naalin torahammas. Kahdeksannesta yli 24 600 vuotta vanhasta kerrostu-masta löytyi niinkään koruja: mammutin syöksyhampaan sirusta valmistettu puolisoikea amuletti ja simpukankuoresta tehty riipus (Abramova 1962).

Kuva 16. Sauva, jossa on ihmishahmoinen kohokuva (Abramova 1962: tabl. XL5)



Propjatin on toinen Moustjer-kauden asuinpaikka, josta on löytynyt figuratiivitaiteeksi luokiteltava esine. Se on putkiluun sisäpintaan kaiverrettu 3,7 x 6,8 cm suuruinen eläinhahmo. Vaikka löydöstä ei ole tarkkaa radiohiiliajoitusta, se on kulttuurikerrostumasta päätellen suunnilleen yhtä vanha kuin Molodova-1 mammutin lapaluun

katkelmalle tehty eläinhahmokin (Sytnik 1983). Propjatin sijaitsee Molodovosta noin 150 km luoteeseen päin, Dnestrin vasemman rannan sivujoen Seretin keskijuoksulla Ternopilin lähellä.

Mežiritšin muinaisesta asuinpaikasta Dneprin oikealla rannalla (noin 120 km Kiovasta kaakkoon) on löydetty ainutlaatuinen punaisella maalilla kirjattu mammutinkallo (**kuva 17**). Sitä on ilmeisesti käytetty asumuksen rakennesosana. Mežiritšin asuinpaikka on ajoitettu 14300-15200 vuoden ikäiseksi (PSSSR 1984: 357).

Kuva 17. Punaisella maalilla koristettu mammutin kallo Mežiritšin löytöpaikasta, Pidoplitškon mukaan (Jelinek 1982: 284)

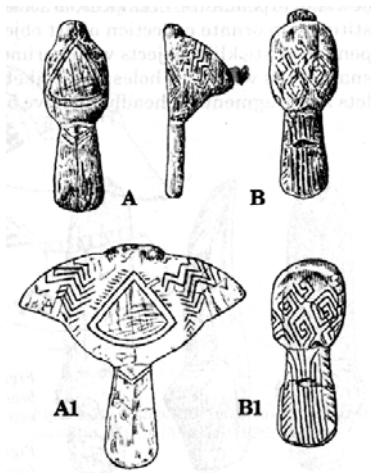


Kirillovskajan löydöksi kutsutaan erästä mammutin syöksyhampaan 30 cm pituista katkelmaa, johon on kaiverrettu pitkänokkaisen linnun pää, kilpikonnaksi tunnistetun eläimen ääriviivakuva ja viivaornamenti (**kuva 18**). Se löydettiin runsas vuosisata sitten Kiovassa Dneprin oikeanpuoleisen rantatörmän 21 m syvyydessä sijainneen kulttuurikerrostuman kaivauksissa. Samasta paikasta löytyi vielä kaksi yksinkertaisella lovi- ja viivakuvioinnilla kirjattua mammutin syöksyhampaan katkelmaa (Abramova 1962).



Kuva 18. Kirillovskajan kaiverrus yhteen tasoon levitettynä (Abramova 1962: tabl. XXXIX)

Mezin on muinaistaidelöydöiltään Ukrainan paleoliittisista asuinpaikoista rikkain. Se otettiin käyttöön glasiaalimaksimin jälkeen runsaat 17 000 vuotta sitten (PSSSR 1984: 40). Paikka sijaitsee Desnajoen oikeanpuoleisella rannalla Novgorod-Severskin kaupungista 25 km alajuoksulle päin. Siellä suoritettiin vuosina 1909-1912 ja 1954-1956 arkeologisia kaivauksia. Figuratiivista taidetta on Mezinin löytöjen seassa suhteellisen vähän: vain kaksi mammutin syöksyhampaan katkelmasta tehtyä pyöreäpäistä ja lieriömäisellä vartalolla varustettua ihmisveistosta ja yksi epämääräinen antropomorfi. Runsaammin on koristeltuja esineitä, joista mielenkiintoisimmat ovat mammutin syöksyhampaasta valmistetut kuusi linnunkaltaista veistosta. Niillä on pieni pää, pyöreä vartalo (joista osalla on siivenkaltainen uloke) sekä litteä pyrstö. Veistokset on peitetty monimutkaisella suorista ja siksak-viivoista sekä meanderista koostuvalla kuvioinnilla. Meanderkuviointia ei ole tähän mennessä tavattu muista paleoliittisista asuinpaikoista (**kuva 19**).

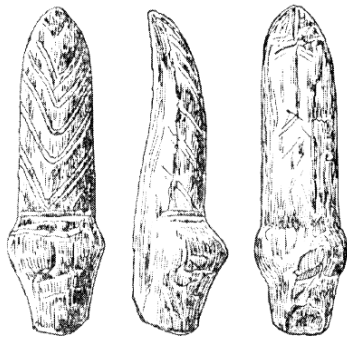


Kuva 19. Mezinin ornitomorfiset taidelöydöt (A ja B) sekä niiden pinta levitettyinä (A1 ja B1) (Abramova 1962: tabl. XXXI)

Toisen omaperäisen ryhmän muodostavat 11 fallistista esinettä. Niillä on eri koko, mutta suhteellisen samanlainen muoto: teräväkärkinen pitempi etuosa, jota lyhyemmästä ja tylsästä takaosasta erottaa kolmesta kyljestä kohoava paksunnos. Etuosa on huolellisesti hiottu sekä koristettu viivakuvioinnilla (**kuva 20**).

Mezinista on löytynyt runsaasti koristeita: kaksi pyöreätä ja viisi pisanranmuotoista riipusta, joitakin puikkomaisia loviornamentilla koristettuja esineitä, noin 80 helminä käytettyä simpukankuorta, kaksi rannerengasta ja otsarengas katkelmia.

Kuva 20. Mezinin fallistinen taide-esine (Abramova 1962: tabl. XXXII)

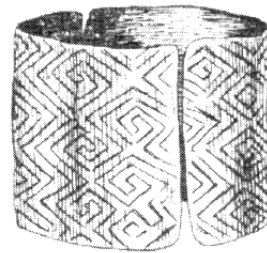


Otsa- ja rannerenkaat on valmistettu mammutin syöksyhampaan kappaleista. Otsarenkaitten katkelmia on tiedossa yhteensä 14 kappaletta, joista pääosa on koristettuja. Vuonna 1912 löytyi ainutlaatuinen täydellisesti työstetty ja kauniisti kirjattu 5,3 cm leveä rannerengas

(**kuva 21**). Myöhemmissä kaivauksissa saatiin esiin vielä toinenkin rannerengas joka koostuu viidestä toisiinsa kytketystä 1 cm leveästä koristetusta renkaasta.

Kuva 21.

Mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu ja meanderkuvioinnilla koristettu rannerengas (Abramova 1962: tabl. XXXIV)



Mezinin sensaatiomaiset löydöt jatkuivat vuonna 1956. Silloin kaivettiin esiin kaksi mammutin leuka- ja yksi lapaluu, joissa oli punaisella maalattu koristekuvio. Se muistuttaa kaiverrettujen koristeiden kuviointia (**kuva 22**). Käyttöjälkien tutkimuksessa ilmeni, että esineet ovat muinaisia soittimia. Samasta paikasta löytyi peuransarvinen vasara, jolla niitä oli soitettu. Tämä kokonaisuus rekonstruoitiin Eremitaasissa. Soittimilla tuotettiin levy paleoliittiseksi oletetusta musiikista (Matjušin 1996).



Kuva 22. Mezinin paleoliittiset soittimet (Masson 1996: 57)

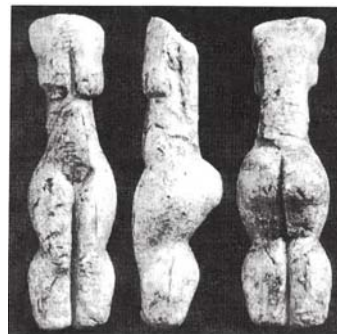
Ukrainan muut paleoliittiset asuinpaikat ovat muinaistaiteeltaan huomattavasti köyhempiä. Yksittäisiä 13 000-16 000 vuoden ikäisiä taide-esineitä on tavattu Pohjois-Ukrainan **Klinetsista** (Žitomirin lääni), Keski- ja Etelä-Ukrainan alueilta **Gontsyta** Sulyn sivujoen Udajan rannalta, **Dubovaja Balkista** ja **Kaistrovaja Balkista** (Dneprin Nadporožje), **Amvrosievkasta** (Donbassi, Miussjoen vesistö), **Jakimovskaja Balkista** (Luganskin lääni) ja **Ilskajasta** (Kubanin joki). Näistä paikoista on löytynyt lähinnä koristeltuja esinekatkelmia sekä helmiä. Ainutlaatuisia ovat Dubovaja Balkista löytynyt pieni työstetty meripihkapala ja Gontsyn soikiomainen esine, jonka keskellä on suuri reikä ja reunoissa kädensijojia muistuttavat lisäkkeet (Abramova 1962: tabl. XXXIX). Joitakin koristeltuja esineitä tunnetaan lisäksi Krimin niemimaalta Bahtšisarain lähistöltä (**Sjuren, Šan Koba, Balin Koš**).

Keski-Venäjä

Keski-Venäjän löydöt ovat peräisin Desna-, Don- ja Kamajokien vesistöalueilta. Desna-joen paleoliittiset asuinpaikat **Novgorod-Severskaja**, **Puškari**, **Timonovka** ja **Suponevo** sijaitsevat Mezinista yläjuoksulle päin. Novgorod-Severskajasta ja Puškarista on keksitty joitakin koristeltuja esinekatkelmia. Suponevosta ja Timonovkasta on niiden lisäksi löydetty myös epämääräisiä veistoksia. Timonovkan kulttuurikerrostuman radiohiiliajoituksen mukaan niiden ikä on 12 000-15 000 vuotta. Melko runsaasti on muinaistaidetta löydetty Jelisejevitšin asuinpaikasta, joka on ajoitettu 13 000-15 600 vuoden ikäiseksi.

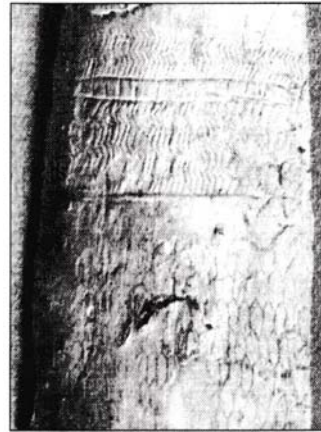
Jelisejevitši sijaitsee Brjanskin läänissä Desna-joen oikeanpuoleisen sivujoen Sudostin rannalla ja se keksittiin vuonna 1930. Pääosa sen muinaistaiteesta löytyi asumuksen vieressä olleesta mammutin kallojen kasasta. Niistä kaikkein mielenkiintoisimmaksi osoittautui rehevänmuotoisen naisen 15 cm korkea pikkuveistos, joka oli tehty mammutin syöksyhampaan kappaleesta. Hahmolla on voimakkaat pakarat ja jalat, mutta siltä puuttuvat pää, kädet sekä jalkaterät (**kuva 23**).

Kuva 23. Jelisejevitšin venus
(Stoljar 1984: 243)



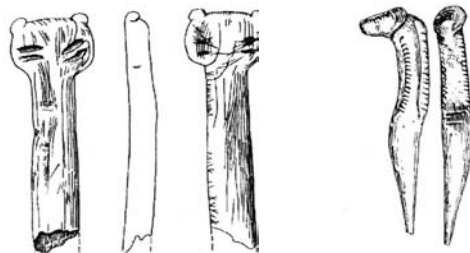
Samoin kuin Mezinissa on Jelisejevitšinkin muinaistaiteessa eniten koristeltuja esineitä. Parhaita esimerkkejä ovat kahdeksan mammutin syöksyhampaasta valmistettua monimutkaisesti kirjattua ohutta levykettä, joista kahdessa koristelu koostuu säännöllisistä kuusikulmioista muistuttaen hunajakennoa. Muihin on kaiverrettu sen lisäksi siksak- ja aaltoviivoista sekakuviointi, jota poikkisuuntaisesti leikkaavat suorat ja kaarevat viivat. (kuva 24). Samanlainen koristelu on lisäksi viidessä mammutin syöksyhampaan katkelmassa, yhdessä mammutin ja jonkun muun eläimen kylkiluussa. Muissa mammutin syöksyhampaan ja luitten katkelmissa erottuu lisäksi jäännöksiä erilaisista kuvioista (Abramova 1962).

Kuva 24. Osa mammutin syöksyhampaasta valmistetusta levykkeestä, johon on kirjattu hunajakennoja siksak-ornamentilla (Jelinek 1982: 728)



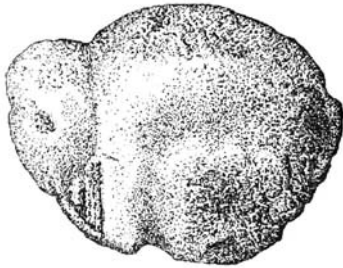
Avdejevon muinainen asuinpaikka sijaitsee Kurskin kaupungista 40 km itään Ragozna-joen vasemmalla rannalla ennen sen yhtymistä Seimjokeen (joka on Desnan sivujoki). Noin 22 000 vuoden ikäisen kulttuurikerrostuman (PSSSR 1984: 40) keskiosasta löytyi vuosina 1947-1949 runsaasti muinaistaidetta. Löydöistä mielenkiintoisimpia ovat lapiomaisten luuesineitten zoomorfiset varret ja luunaskalien kädensijat, jotka muistuttavat ihmis- tai eläinpäitä (kuva 25). Samanlaisia taide-esineitä on löytynyt Kostjonkin paleoliittiselta asuinpaikalta (ks. alempana).

Kuva 25. Avdejevon muinaistaidetta: A – lapionmuotoisen luuesineen eläinpäinen kädensija, B – pikkuveistosta muistuttava naskali (Abramova 1962: tabl. XXIX, XXX)



Avdejevon löydöistä ovat eniten huomiota herättäneet neljä 16-12,5 cm korkeaa mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettua naisveistosta. Yhdellä niistä on solakka ruumis ja kauniit jalat. Toinen esittää lyhyehköä ja jykevää naista. Kahta muuta voidaan pitää puolivalmisteina. Lisäksi löytyi yksi istuva antropomorfi ja hiekkakivestä tehty ihmispääveistos.

Eläinten veistoksia edustaa luinen mammutti, josta on säilynyt vain vasen puolisko (**kuva 26**). Merkittävin koriste on 19 cm pituinen mammutin syöksyhampaasta tehty otsarengas. Ornamenttia esiintyy suhteellisen vähän ja se koostuu enimmäkseen yksinkertaisista suorista tai kaarevista viivoista.



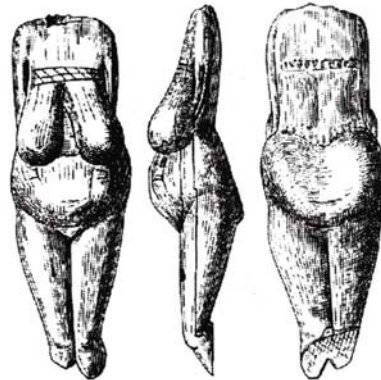
Kuva 26. Mammuttia esittävä luuveistos (Abramova 1962: tabl. XXIX)

Judinovon muinainen asuinpaikka sijaitsee Desnan sivujoen Sudostin oikeanpuoleisella rannalla Brjanskin läänin Pogarin piirissä. Sieltä löytyi kolme isompaa ja monta pienempää mammutin syöksyhampaan katkelmaa, joihin on kaiverrettu vinoneliö, siksak- ja viivaornamentteja. Niissä on lisäksi syvempien lovien jäänteitä. Judinovon asuinpaikka oli käytössä Madeleine-kaudella. (Grigorjeva 1999).

Paleoliittisen ihmisasutuksen jälkiä on runsaasti Donjoen vesistön alueella Voronežin lähellä. Siitä 35 km etelään olevaa aluetta nimitetään **Kostjonki-Borševoksi**. Anosovkaa ja Borševoa lukuun ottamatta sikäläisiä muinaisia asuinpaikkoja kutsutaan yhteisnimityksellä **Kostjonki**, jolle on lisätty vastaava sarjanumero. Aluetta on tutkittu vuodesta 1897 alkaen (PSSSR 1984: 12), ja sieltä on yhteensä tiedossa 26 paleoliittistä asuinpaikkaa, joissa on 60 erilaista kiinteää muistomerkkiä. Kaikki asuinpaikat sijaitsevat noin kilometrin pituisella joen oikeanpuoleisen rannan kaistalla. Valtaosa paikoista on ollut pitkäaikaisessa tai toistuvassa käytössä. Kulttuurikerrostumien monimutkaisessa stratigrafiassa oivallisena ajoitusavaimena voi käyttää myöhäisempiä (32 000-22 000 vuoden ikäisiä) ja varhaisempia kerrostumia toisistaan erottava tulivuoripurkauksessa maahan laskeutunut ohut tuhka-kerros (Matjušin 1996). Glasiaalmaksimien jälkeinen ihmisasutus oli Kostjonki-Borševon alueella suhteellisen vähäistä. Valtaosa taide-esineistä kuuluu noin 22 000 vuotta vanhaan kerrostumaan. Pienoisveistosten osalta on Kostjonki-Borševo alue yksi koko maailman rikkaimmista. Siellä on jatkettu vielä nykyäänkin menestyksellisiä arkeologisia kaivauksia, joiden tuloksena muutama

vuosi sitten löytyi kivistä huolellisesti työstetty naisentorso (Masson 1996: 48).

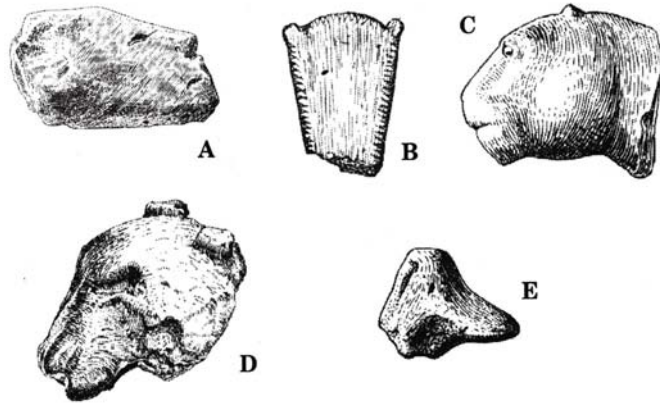
Kostjonki-1 on Donin vesistön tärkein asuinpaikka. Valtaosa sen taiteesta on peräisin ylemmästä 22 300 vuoden ikäisestä kulttuurikerrostumasta (PSSSR 1984: 166). Tunnetuimpia löytöjä ovat Pietarin Kunstkameran museossa säilytettävät paleoliittiset venukset, joista neljän valmistukseen on käytetty mammutin syöksyhampaasta ja kahden tekemiseen merkelikiveä. Niistä kauneimman 9 cm korkuisen veistoksen selkään, pakaroitte ja rintojen yläpuolelle on kaiverrettu nauhaornamenttia. Valitettavasti veistoksesta puuttuu pää ja jalkojen alaosa (**kuva 27**).



Kuva 27. Mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu naisveistos Kostjonki-1 asuinpaikalta (Abramova 1962: tabl. I)

Yhteensä sisältää Kostjonki-1 löytöaineisto seitsemän naisveistosta ja 25 fragmenttia, 21 naisenpäästä, yhden kaiverretun naishahmon katkelman, kolme istuvaa antropomorfia, kolme antropomorfista sauvaa, seitsemän antropomorfista päätä, 10 medaljonkia, 16 mammutin tai sarvikuonon pikkuveistosta, viisi luolaleijonan päätä, viisi karhunpäästä, yhden sudenpään, kaksi hevosenpäästä, 10 epämääräisen eläimen päätä sekä 11 linnunpäästä tai niiden fragmenttia.

Lähes kaikki naisveistokset ovat rikkiäisiä, ainoastaan yksi on säilynyt kokonaan ehjänä. Katkelmien runsaus sekä iskujen jäljet viittaavat veistosten säännönmukaiseen rikkomiseen jo muinaisuudessa. Silloin kun isku ei ole osoittautunut kyllin voimakkaaksi, on sitä toistettu kunnes veistos on saatu rikki. Oletetaan, että rikkominen on liittynyt johonkin rituaaliseen toimintaan (Abramova 1962: 9). Katkelmina esiintyy torsoa tai sen osia, jalkoja, käsien, olkapään ja rintojen kappaleita. Lisäksi on runsaasti merkelikivestä ja liidusta valmistettuja naisten päitä. Myös eläinkaltaiset veistokset ovat usein fragmentaarisia, joista yleisimpiä ovat parin sentin kokoiset päät (**kuva 28**).



Kuva 28. Erilaisia pääveistoksia Kostjonki-1 löytöpaikasta:

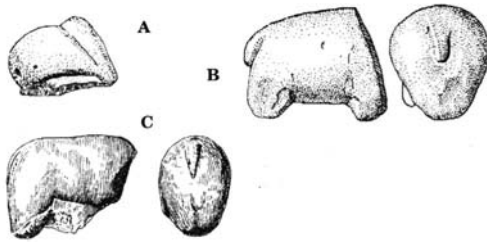
A: merkelikivistä antropomorfi

B: zoomorfinen mammutin syöksyhampaasta tehty levyke, C: merkelikivistä luolaleijonan pää,

D: merkelikivistä sudenpää,

E: merkelikivinen linnunpää (Abramova 1962: tabl. XII, XIV, XVI)

Kuva 29. Mamuttia (A, B) ja sarvikuonoa (C) esittäviä pikkuveistoksia (Abramova 1962: tabl XIV)



Kaikki suurten nisäkkäitten (mammutin ja sarvikuonon) veistokset on valmistettu merkelikivistä (**kuva 29**). Katkelmallisista teoksista on usein vaikea päätellä, esittävätkö ne mamuttia tai sarvikuonoa (**kuva 29**

B). Mammutinkaltaisia veistoksia (**kuva 29 A**) on yhteensä kuusi, sekä lisäksi neljä puolivalmistetta. Ilmeisen sarvikuonon muotoinen on vaan yksi löytö, mutta siltäkin puuttuu pää (**kuva 29 C**).

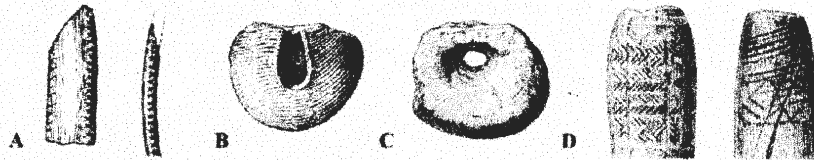
Veistettyjen teosten ohella esiintyy myös yksittäisiä kuvallisia kaiveruksia. Niistä merkittävimmät ovat naisen kuvan katkelma merkelikivilevyssä ja eläimen kylkiluuhun tehty eläin (**kuva 30**).



Kuva 30. Kylkiluun kappaleeseen kaiverrettu eläimen kuva. (Abramova 1962: tabl. XIV)

Koriste-esineistä mainittakoon riipuksia, medaljonkeja, otsarenkaan katkelmia ja helmiä. Mammutin syöksyhampaasta valmistettuja riipuksia ja otsarenkaita on joissakin tapauksissa koristeltu (**kuva 31 A**). Eniten on soikeanmuotoisia merkelikivestä riipuksia, joitten ohuemmaksi työstetyssä yläosassa on ripustamista varten reikä (**kuva 31 C**). Muita omaperäisellä soikealla kuopalla varustettuja hiottuja kivikoristeita pidetään naiskulttiin liittyvinä medaljonkeina (**kuva 31 B**). Kaikki yhdeksän medaljonkia ja kolme sen puolivalmistetta on tehty merkelikivestä. Koristeena on käytetty ketun ja naalin torahampaita, reiällisiä kiviä sekä simpukankuoria (Abramova 1962).

Koristelua on lähinnä luun ja mammutin syöksyhampaan katkelmissa, harvemmin veistoksissa. Verrattuna Mezinin löytöihin on kuviointi yksinkertaisempi mutta silti monipuolinen. Siinä on rinnakkaisviivoitusta, pieniä lovi- ja kalanpyrstökuviointia, siksak-viivoitusta, nauhamaista ja kuunpuolikasornamenttia (**kuva 31 D**).

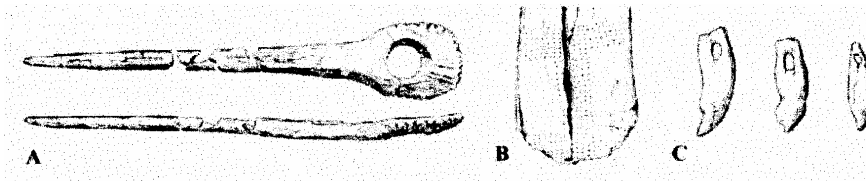


Kuva 31. Koruja ja koristeita Kostjonki-1 löytöpaikasta: A – mammutin syöksyhampaasta valmistetun otsarenkaan katkelma, B – kivinen medaljonki, C – kivi-riipus, D – ornamendoitut mammutin syöksyhampaan katkelmat

Huonosti säilyneitä ornamendoituja katkelmia ja koristeita on lisäksi on löytynyt myös Kostjonki-1 kolmannesta kulttuurikerrostumasta. Syvemmältä muinaistaidetta ei ole tavattu.

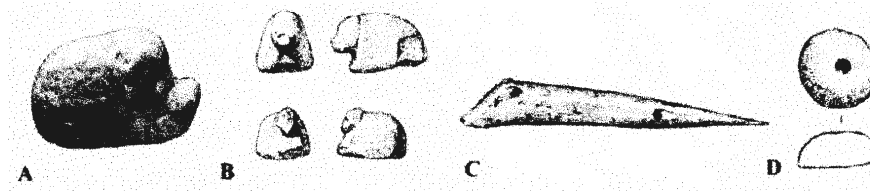
Kostjonki-4 (Aleksandrovka) asuinpaikka on Kostjonki-1 ylimmän kulttuurikerrostuman kanssa samanikäinen (tarkempi ajoitus puuttuu vielä). Paikalta on löydetty kaksi mammutin syöksyhampaan kappaaleesta tehtyä antropomorfisen veistoksen puolivalmistetta, joista toinen on koristeltu pikkukuopilla. Saman kohteen muut eläinveistokset on valmistettu merkelikivestä ja ne muistuttavat Kostjonki-1 vastaavia löytöjä. Kymmenestä mammutinveistoksesta kaksi esittää istuvassa asennossa olevaa eläintä. Osa veistoksista muistuttaa biisoneita ja yhdessä on kuvattu karhun kypälää. Joissakin veistoksissa kuvattu eläin jää epämääräiseksi. Niihin on luettava myös runsaat 30 katkelmaa.

Koristeista yleisimpiä ovat luuriipukset. Lisäksi löytyi 10 liuskekiviriipusta, 15 pientä merkelikivistä valmistettua puikkoa, yli 30 liuskekivistä valmistettua kiekkoa, 41 helmeä tai nappia ja 91 niiden katkelmaa (Abramova 1962). Huolellisesti työstetty 17 cm pitkä mammutin syöksyhampaasta veistetty litteä kiinnitysneula on erityisen hieno. Sen pään reunat on koristeltu ja keskellä on pyöreä reikä (**kuva 32 A**). Esine muistuttaa Molodovan sauvoja, vaikka koko on pienempi. Suhteellisen säännöllinen viivakuviointi on leikattu myös neljään merkelikiven kappaleeseen. Lisäksi esinelöydöissä on käytetty vähäistä kuoppaornamenttia (**kuva 32 B**). Kostjonki-4 vanhemmassa kerrostumassa veistostaidetta ei ole. Koristeista löytyi joitakin reiällisiä simpukankuoria, suden ja naalin torahampaita (**kuva 32 C**).



Kuva 32. Kostjonki-4 löytöjä: A – kiinnitysneula (nuorempi kerrostuma), B – pikku-kuopilla koristeltu mammutin syöksyhampaan katkelma (nuorempi kerrostuma), C – torahampaista valmistettuja helmiä tai riipuksia vanhemmasta kerrostumasta (Abramova 1962: tabl. XX, XIX ja XXII)

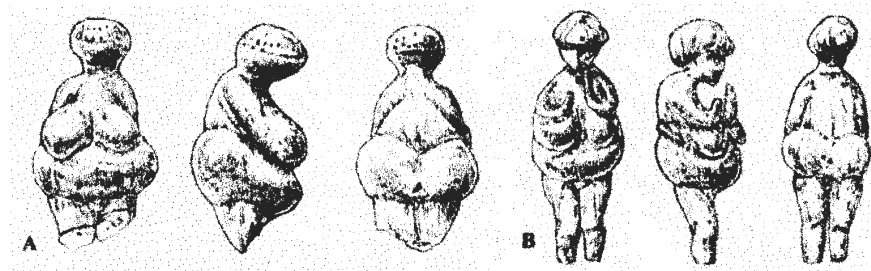
Anosovka-2 kulttuurikerrostuman muinaistaide-esineistä valtaosana on 15 merkelikivistä valmistettua mammutin veistosta ja muutama niiden puolivalmiste (**kuva 33 B**). Toinen merkelikivistä pienoisteistosryhmä sisältää neljä sarvikuonoa, joista yksi on säilynyt ehjänä (**kuva 33 A**). Mammutit ja sarvikuonot on kuvattu hyvin tyyliteltysti. Samasta paikasta saatiin talteen vielä kaksi zoomorfisin kädensijoin varustettua luuesinettä (**kuva 33 C**), joitakin koristeltuja luukatkelmia ja yli 50 merkelikivistä valmistettua kiekkoa, joissa toinen puoli on tasainen ja toinen kupera (**kuva 33 D**).



Kuva 33. Anosovkan muinaistaidetta: A –sarvikuonoveistos merkelikivestä (Jelinek 1982: 470), B – istuvia mammutteja, C – eläinpäinen luunaskali, D – merkelikivestä valmistettu kiekko (Abramova 1962: tabl. XXIII)

Paleoliittista taidetta esiintyi vielä **Kostjonki-2, -12, -14, -15, -17** sekä **Borševo-1** ja **-2** asuinpaikoilla. Suurin osa on eläinten torahampaista ynnä muusta materiaalista valmistettuja riipuksia, koristeltuja luukatkelmia tai muita koristeita. Vanhimmat yli 32000 vuoden ikäiset ovat löytyneet Kostjonki-12 ja -17 asuinpaikoista. Kostjonki-12 paikalla oli enemmän kirjattuja luukatkelmia ja Kostjonki-17 paikalla riipuksia (PSSSR 1984: 228). Kostjonki-2 kulttuurikerrostumasta löytyi pelkistetty ihmisfiguuri, joka muistuttaa Buretin vastaavaa löytöä Siperiassa. Borševo-2 kulttuurikerrostumasta tavattiin kolme pitkänomaista mammutin syöksyhampaasta valmistettua levyä, joiden reunoissa on säännöllinen lovitus, kaksi verkkokuvioinnilla koristettua peuransarviesinettä sekä pienehköjä luu- ja kivi koristeita (Abramova 1962).

Gagarinon muinainen asuinpaikka sijaitsee Donjoen yläjuoksun vasemmalla rannalla 5 km Bystraja Sosnan sivujoen suulta pohjoiseen. Sergei Zamjatnin suoritti siellä vuosina 1927 ja 1929 arkeologisia kaivauksia. Gagarinon kulttuurikerrostumalla on ikää 21 800 vuotta (PSSSR 1984: 40). Asuinpaikan noin 23 m² laajuisesta asumusjäännöksestä löytyi kolme ehjää paleoliittista naisfiguuria (5,5-7,1 cm), kolme osittain säilynyttä naisveistosta ja kolme niiden katkelmaa. Kaikki veistokset ja niiden katkelmat on valmistettu mammutin syöksyhampaasta. Niillä on korostetun isot rinnat ja pakarat. (Abramova 1962). Yhden kasvottoman paleoliittisen venuksen pää on koristettu kuoppakoristeella (**kuva 34 A**). Toinen nainen on kuvattu solakkana ja pitkäjalkaisena. Kolmannen tekevät paleoliittisessa taiteessa ainutlaatuisiksi kyynärpäistä kohotetut kädet, yksityiskohtainen kampauss sekä ilmeikkäät kasvot (**kuva 34 B**). Naisten lisäksi muuta veistotaidetta



Kuva 34. Gagarinon paleoliittisiä venuksia: A – tyypillinen ja B – epätyypillinen (Abramova 1962: tabl. XXV)

Gagarinosta ei ole löydetty. Koristeita löytyi kaksi mammutin syöksyhampaan kappaleesta tehtyä riipusta sekä 19 ketun ja naalin torahammasta. Epäsäännöllistä viivakoristelua on käytetty yhdeksässä mammutin syöksyhampaasta valmistetussa levykkeessä ja yhdessä luukatkelmassa (Abramova 1962).

Sungirin asuinpaikka sijaitsee Vladimirin kaupungin nykyisissä rajoissa Kljazmajoen rannalla (Okan vesistö). Sen kulttuurikerrostuma on 24 000–25 000 vuoden ikäinen.

Vuonna 1957 löytyi Sungirista molemmin puolin kuoppaornamentilla koristettu hevosenmuotoinen luulevyke. Ornamentin kuopat muodostuvat riveistä, jotka toistavat tyylitellysti veistoksen ääri viivoja (**kuva 35 A**). Kuoppien sisäiset punamultajäänteet viittaavat siihen, että ns. Sungirin hevonen oli alunperin punaiseksi maalattu.

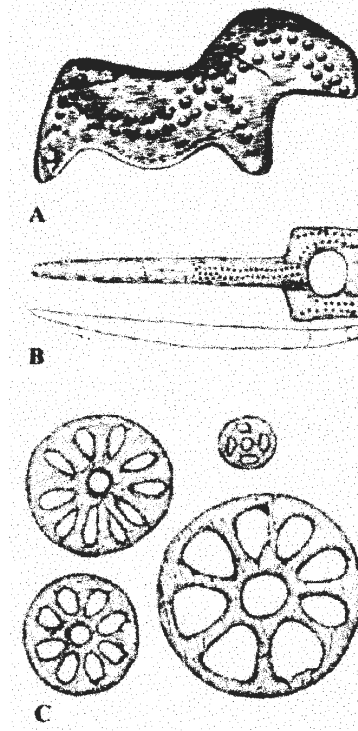
Vuosina 1965-1969 suoritettujen kaivausten yhteydessä paljastettiin samasta paikasta noin 55-65 vuotiaan miehen, 7-8 -vuotiaan tytön ja 12-13- vuotiaan pojan haudat (Matjušin, 1996). Lapset oli haudattu yhteishautaan päät vastakkain. Kummallekin puolelle luurankoja oli asetettu pitkät mammutin syöksyhampaasta valmistetut keihäät. Mammutin syöksyhampaan halkomiseen ja suoristamiseen on täytynyt käyttää erikoistekniikkaa. Keihäitä pidetäänkin koko maailmassa sensaatiomaisina löytöinä. Luustojen pohjalta vainajista on valmistettu ennallistukset, joissa eurooppalaiset piirteet korostuvat.

Hautojen tutkimusten yhteydessä muinaistaideaines täydentyi lisäksi litteällä mammutinveistoksella, epämääräisellä eläinveistoksella ym. löydöillä. Näistä on mainittava kaksi kuoppaornamentilla koristettua omaperäistä kiinnitysneulaa (**kuva 35 B**) sekä neljä mammutin syöksyhampaan kappaleista valmistettua ohutta kiekkoa. Niissä on pyöreä

keskireikä, jota ympäröi säteittäinen soikeareikäinen kuviointi (**kuva 35 C**). Kaksi kiekkoa oli kiinnitetty keskireiän kautta keihäänkärkiin kiinni. Hautauksiin oli vainajille laitettu mukaan valtava määrä mammutin syöksyhampaan siruista tehtyjä helmiä (miehen haudassa yli 3500, lasten haudassa yli 7500 kappaletta) ja rannerenkaan heloja. Runsaat hauta-annit sekä miehen luita peittäneet hiilen, kalkin ja punamullan (joka paikoittain oli erittäin paksu) kerrostumien jäänteet viittaavat hyvin monimutkaiseen hautausrituaaliin (PSSSR 1984: 233-234, 270).

Hautapaikkojen ulkopuolelta kaivettiin lisäksi esiin runsaasti koristeita. Luusta, kivistä, sarvesta ja simpukankuorista valmistettuja neliskanttisia, litteitä, pitkänomaisia sekä pieniä helmiä on tuhatmäärin. Niiden lisäksi löytyi useita naalin torahampaista ja kivistä valmistettuja riipuksia. Useissa luuesineissä on lovia, joita voidaan pitää tietynlaisena koristekuviona (Abramova 1962).

Kuva 35. Sungirin muinaistaidelöytöjä: A – ornamentoitu eläinveistos (Abramova 1962: tabl. XXIV), B – kiinnitysneula, C – reiälliset kiekot (PSSSR 1984: 270)

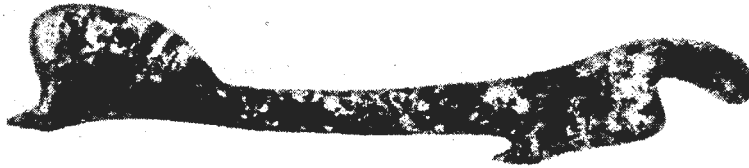


Uralin vuoristo

Uralin alueen vanhimmat asutusjäänteet ovat peräisin Bolšoj Gluhoj-luolasta Tšusovajoen alajuoksulta. Ne kuuluvat Valdain jäätiköitymistä edeltäneeseen aikaan noin 130000 tuhatta vuotta sitten. Uralin myöhäispaleoliittiset asuinpaikat ovat 20 000 – 10 000 vuoden ikäiset. Samaan aikaväliin ajoitetaan koko Uralin paleoliittinen taide (Ščelinskij, Širokov 1999). Sikäläiset ensimmäiset muinaistaidelöydöt ovat pienoisveistoksia ja ne kaivettiin esille Talitskista ja Bezymjannyista. Myöhemmin keksittiin Etelä-Uralista yllättäen myös paleoliittisia luolamaalauksia, jotka ovat tähän mennessä Itä-Euroopan ainoat esiintymät.

Uralin alueen tunnetuin paleoliittinen asuinpaikka on **Talitski**, jonka entinen nimi oli Ostrovskaja (myöhemmin nimitetty Talitskiksi sitä tutkineen arkeologin mukaan). Se sijaitsee Kaman sivujoen Tšusovan suun lähellä ja on nykyisin patoaltaan alla. Asuinpaikan rikkaasta 18 700 vuoden ikäisestä kulttuurikerrostumasta on löytynyt vain yksittäisiä muinaistaide-esineitä: mammutin kylkiluun kappale ja luunkatkelma, joissa on viivakuviointia sekä kaksi liuskekivilevykettä, joihin on punaisella maalilla piirretty leveitä juovia. Talitskin arkeologisessa löytöaineeksessa on havaittavissa sekä Itä-Euroopan että Siperian paleoliittisten kulttuurien piirteitä (Ščelinskij, Širokov 1999).

Bezymjannyin paleoliittista kulttuurikerrostumaa sisältävä luola sijaitsee Uralin itäisessä reunavuoristossa Pyšmajoen keskijuoksun oikealla rannalla Suhoj Log-vuoren luona. Luolan kulttuurikerrostuma on ajoitettu 19 200 vuoden ikäiseksi. Se sisältää vain luuesineitä, joista ainoa muinaistaidelöytö on mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu litteä, lähes 8 cm pituinen, tyylitellyn pikkupedon (lumikko, hilleri tai soopeli) veistos (**kuva 36**). Sitä voi verrata Pavlovista löytyneeseen kissaeläimen (luolaleijonan) veistokseen (Petrin ym. 1999).



Kuva 36. Bezymjannyin luolan pienoiveistos (Bader, Petrin 1978: 30)

Šulgan Taš (Kapova) tuli tunnetuksi vuonna 1959 Aleksandr Rjuminin löydettyä sieltä sensaatiomaiset luolamaalaukset. Ensimmäisenä havaittua hahmoa kutsutaan nykyisin ns. Rjuminin hevoseksi (**kuva 37**). Šulgan Taš (venäjäksi *Kapova*) sijaitsee Venäjän Federaation Baskirian tasavallan alueella 40 km Burzjanin (Starosubhangulov) pikkukaupungista länteen ja Ufasta noin 200 km kaakkoon.



Kuva 37. Itä-Euroopan ensimmäinen paleoliittisen luolataiteen löytö: Rjuminin hevonen Baderin mukaan (Obydenov, Korepanov 1997)

Luola on mitoiltaan valtava: suuaukon korkeus on 20 m ja leveys 40 m. Sen on muokannut Šulganpuro, joka laskee Agideljokeen (venäjäksi *Belaja*). Kalkkikivisessä kalliossa on tutkittuja käytäviä yli kilometrin pituudelta. Maalauksia on kolmikerroksisen luolan kahdessa kerroksessa. Kolmannen kerros on lähes kokonaan täyttynyt noin 3 km pituudelta maan alla virtaavan Šulganin vesistä, jotka luolan suuaukon kohdalla muodostavat 5 m syvän lammen.

Monet paikallisasukkaitten tarinat kertovat luolasta, jossa on myös 16 000–17 000 vuoden ikäinen kulttuurikerrostuma. Löytöaineisto sisälsi mm. paleoliittisia työkaluja, alkeellisen savilampun, kivivadin, seinästä irronneen kiven, jossa on maalauksen jäänteitä, runsaasti hiiltä ja punamultaa. Bader, Štšeliniski ja Širokov ovat perusteellisesti tutkineet maalauksia sekä julkaisseet tuloksia (Bader, 1965; Ščelinskij, Širokov 1999). Šulgan Tašin muinaistaiteesta ovat kirjoittaneet lisäksi Ljubin (1990), Filippov (1990), Kotov (1997) ym.

Maalausten tekoon on tavallisesti käytetty punamultaa, jota kalkkikiviseinämiin on vedetty sormella. Osa hahmoista on ruskeanpunaisia tai violetinvärisiä. Tällaisten sävyjen aikaansaamiseksi lisättiin punamultaan hiiltä tai mangaanioksidia sisältävää ainesta. Yksi maalauksista on kokonaan musta.

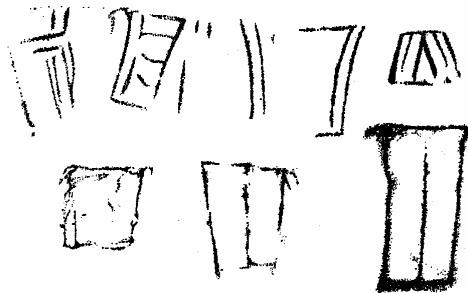
Maalausryhmät ovat sommittelultaan ja aiheiltaan erilaisia, mikä viittaa niiden erilaisiin käyttörooleihin luolapyhätössä. Suurin osa maalauksista on tehty luolasalien seinämiin 1-2 metrin korkeudelle sekä osittain pienten komeroiden tai syvennysten kattoihin. Kuvattujen hahmojen koko vaihtelee 0,1-1,2 m välillä. Suurin osa kuvista on huonosti säilynyt. Syynä on ollut luolan liian kostea ilma jääkauden jälkeen. Selkeämmiltä ja kirkkaanvärisemmiltä näyttävät ne maalaukset, jotka on puhdistettu niiden päälle saostuneesta kalsiittikerrostumasta. Tällainen restaurointi voi kuitenkin osoittautua kuville kohtalokkaaksi. Ainakin yksi Kaaossalin maalauksista tuhoutui puhdistuksen aikana.

Kaikkein helpoimmin pääsee luolan keskimmäiseen kerrokseen, joka on suunnilleen suuaukon tasossa ja ulottuu noin 350 m pituudelta pohjois-koillisuuntaisesti vuoren sisään. Luolan suulta 120 m etäisyydellä sijaitsee tilava Pääsali, josta johtaa matala käytävä kolmeen peräkkäiseen korkeakattoiseen saliin. Ensimmäistä niistä kutsutaan Kupoli-, toista Merkki- ja kolmatta Kaaos-saliksi. Salien seinissä on

selkeästi erotettavissa nauhamainen vaakasuora jälki, jonka on jättänyt atlanttisella ilmastokaudella tilassa sijainnut maanalainen järvi. Kaaossalissa on kasautuma suuria lohkaraita, jotka ovat luolan laesta irrottuaan iskeytyneet lattian läpi alimpaaseen kerrokseen. Niiden alapuolelta kuuluu virtaavan Šulganin ääni, joka saattaa synnyttää luolakävijöissä aavemaista tunnelmaa.

Maalauksia on keskikerroksen kaikissa kolmessa takimmaisessa salissa. Valtaosa Kupolisalin maalauksista on epämääräisiä väriläiskä. Lähin ryhmä sijaitsee luolan suuaukolta noin 150 m etäisyydellä ja koostuu nimenomaan väriläiskistä. Selkeämmän muotoisia ovat Merkkisaliin johtavan käytävän alkuun maalatut puolisuunnikkaan muotoiset merkit, joissa on sisäistä juovitusta. Valitettavasti nämä merkit ovat säilyneet vain osittain.

Merkkisalin maalaukset jakautuvat moneen ryhmään, joista kaksi pienempää sijaitsee saliin vievän suuaukon molemmin puolin. Isommat maalaukset ovat salin pohjoisseinämässä, jossa pääaiheena on kuvattu myös erilaisia puolisuunnikkaan muotoisia merkkejä (**kuva 38**). Osa niistä ovat suhteellisen monimutkaisia; joittenkin yläosassa erottuu kädensijaa muistuttavia lisäkkeitä ja niiden sisällä pystysuuntaista juovitusta. Lisäksi on kolmionmuotoisia merkkejä sekä yksi eläinkaltaisen maalauksen jäännös.



Kuva 38. Šulgan Tašin puolisuunnikkaan muotoisia merkkejä Baderin mukaan (Kotov 1997)

Mahtavan Kaaos-salin maalaukset sijaitsevat etelä- ja kaakkoisseinämässä. Kaikkein mielenkiintoisin ryhmä löytyi eteläseinämästä saostuneen kalsiittikerrostuman alta. Se koostuu kahdesta päällekkäin olevasta hevosesta ja niitä erottavasta puolisuunnikkaan tapaisesta merkistä. Merkin vasen "kädensija" muistuttaa mammutin kärsää. Saman ryhmän vasemmalla puolella on vielä toinenkin osittain hävinnyt puolisuunnikkasmerkki (**kuva 39**).



Kuva 39. Kaaossilin hevos- ja merkkiryhmä Baderin mukaan (Kotov 1997)

Kummankin merkin sisällä on pystysuuntainen juovitus. Hevosten harjat on maalattu mustalla väriaineella, muu osa punamullalla, joka on osittain violetinsävyistä. Maalauksen värisävyt ovat säilyneet vajaan 10 cm paksun kalsiittikerrostuman alla lähes alkuperäisinä. Käytettyyn punamultaan on ennen maalaamista sekoitettu rasvaa. Vasemmanpuoleista, alunperin punaisella maalattua merkkiä on myöhemmin uusittu tummemmalla maalilla (Ščelinskij, Širokov 1999: 58).

Kaaossilin kaakkoisseinä on sisäänpäin kalteva. Sen ja lattialla sijaitsevan kivikasan välistä alaspäin suuntautuvan kolon yläpuolella olevassa laajemmassa maalauskentässä erottuu kirkkaanpunainen noin 35 cm korkuinen antropomorfinen kuva, jossa on eläinten piirteitä (**kuva 40**). Tämä Šulgan Taš-luolan ainut ihmisenkaltainen olento on sivusta kuvattu, kumarassa asennossa ja sen kolmiomainen pää muistuttaa mammutin päätä. Jotkut tutkijat ovat olennon jaloissa huomanneet samankaltaisuutta hevosen jalkoihin ja takapuolella erottuisi saparo. (Ščelinskij, Širokov 1999: 60).

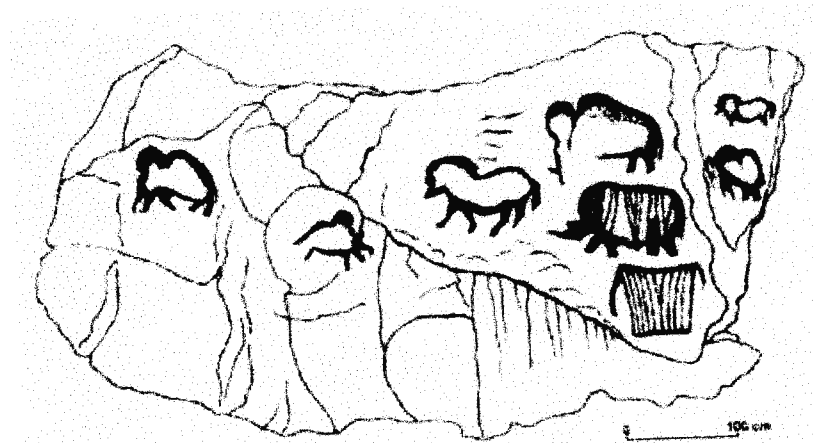


Antropomorfin yläpuolella on eläinkuva, joka vahingoittui 1970-luvun restaurointityrityksessä, eikä sen hahmo ole enää tarkkaan tunnistettavissa. Näiden kuvien alapuolella on runsaasti punaisia ja ruskeita geometrisia merkkejä, jotka ovat osittain kalsiittikerrostuman peitossa. Merkeistä erottuu puolisuunnikas- kolmio- ja tikas- maisia muotoja sekä erilaisia juovia.

Kuva 40. Kaaossilin antropomorfinen kuva Baderin mukaan (Kotov 1997)

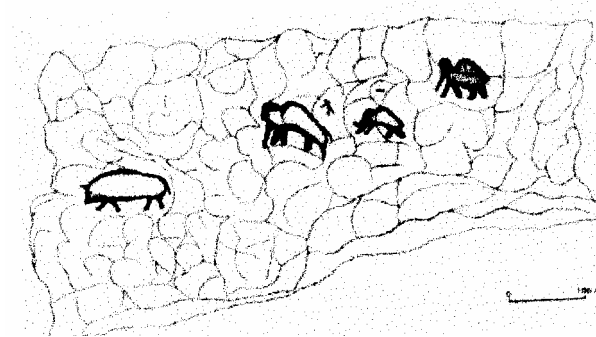
Luolan ylimpään kerrokseen pääsemiseksi tarvitaan vuorikiipeilijän taitoja. Pääsalin perältä sinne vie 14-metrinen lähes pystysuora käytävä. Tarinan mukaan on yläkertaan aikoinaan päästy myös ulkoa, mutta sisäänpääsy on tukkeutunut. Kaivontapaisesta käytävästä eteenpäin jatkuu luola noin 700 m pituudelta luoteeseen sekä laskeutuu sen jälkeen jyrkästi alas yhtyen ensimmäiseen kerrokseen, jossa virtaa Šulgan. Yhtymäkohdassa on maanalainen lampi. Yläkerran saleista ovat tilavimmat Maalaus-, Akustinen-, Ylä-, Jalokivi-, Sateenkaari- sekä Stalaktiittisali. Näistä saleista haaraantuu useita sivukäytäviä, joita on tutkittu vain osittain.

Yläkerrassa on muinaistaidetta löytynyt Maalaussalista. Sen idänpuoleisessa seinässä on yhteensä kahdeksan kuvaa, niistä seitsemän esittää eläimiä (neljä mammuttia, kaksi hevosta ja sarvikuono) sekä yksi puolisuunnikasmerkkiä. Samassa seinämässä on maalausjäänteitä kolmesta hävinneestä hahmosta. Koko maalaus kenttä on tehty samansävuisellä punamullalla. Kuvien sijainti muodostaa vaakasuorassa vyöhykkeessä olevan yhtenäisen kokonaisuuden. Valtaosa hahmoista on sisältä maalattuja ja niiden koko on 0,5-1,2 metriä. Kaikki eläimet on sijoitettu yhtä mammuttia lukuun ottamatta oikealta vasemmalle. Ne on kuvattu luonnonmukaisesti ja liikkeessä olevina. Ryhmän keskeinen hahmo on Rjuminin hevonen. Sen edessä on kaksi mammuttia ja takana loput kuvista (**kuva 41**). Viimeisten joukossa erottuu erillisinä massiivinen sarvikuono ja puolisuunnikasmerkki.



Kuva 41. Maalaussalin itäseinämän kuvat Ššelinskin mukaan (Kotov 1997)

Länsiseinämässä on kuvia vähemmän: kolme mammuttia ja yksi alkuhärkää muistuttava hahmo. Luolan seinässä on tässä kohtaa sileän-pohjaisten syvennysten verkosto. Kuvat ovat suhteellisen hyvin säilyneitä ja ilmeikkäitä (**kuva 42**). Muista yläkerran saleista ei ole esihistoriallisia maalauksia toistaiseksi löytynyt.



Kuva 42. Maalaussalin länsiseinämän kuvat Štšelinskin mukaan (Kotov 1997)

Yhteensä on Šulgan Tašin luolasta tiedossa runsaat 50 muinaista kuvaa. Eläimistä selvimmin tunnistettavia ovat mammutit ja hevoset. Varsinkin mammutit on kuvattu vaikuttavasti. Ne muistuttavat monessa mielessä Länsi-Euroopan luolamaalauksia. Erona on lähinnä karvapeitteeseen viittaavien yksityiskohtien puuttuminen. Samoin Šulgan Tašin eläimet ovat valtaosaltaan nelijalkaisia, mikä on länsieurooppalaisessa paleoliittisessä taiteessa harvinaista. Runsaasti on kuvattu geometrisia merkkejä, joille ei löydy Länsi-Euroopasta vastineita. Merkkejä on tulkittu rakennelmien osiksi, miehisiksi ja naiselliseksi symbolikuviksi sekä heimomerkeiksi.

Filippov ja Kotov ovat yrittäneet selvittää Šulgan Tašin luolamaalauksen mytologista taustaa. Filippovin mukaan luolassa on harjoitettu kuvaryhmien välistä rituaalista kauttakulkua. Tähän viittaa eläinkuvien samansuuntainen sijoittaminen, joka johtaa yläkerran Maalaussalin kautta sen lattiassa sijaitsevaan pystysuoraan käytävään ja sieltä eteenpäin Kaaossalin antropomorfisen hahmon luo. Samantapaista maalauksen sijoittamista yliluonnollista hahmoa kohti esiintyy myös Länsi-Euroopan luolataiteessa (Filippov 1990). Kotov on samoin yhdistänyt maalauksia rituaalisiin menoihin, joita luolassa saatettiin suorittaa uskomuksellisten seremonioiden aikana. Siihen liittyvien muinaisuskomusten jäänteitä hän on löytänyt uralilaisten kantasukkaiden etnologiasta ja folkloresta (Kotov 1997).

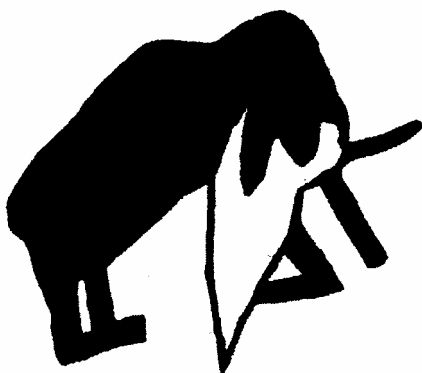
Ignatievka (Jamazy Taš) on Uralin toinen paleoliittista taidetta sisältävä luola. Se sijaitsee Šulgan Tašista suunnilleen 200 km koilliseen Agidelin oikeanpuoleisen sivujoen Simin yläjuoksun rantatör-

män kalliossa 8 km Serpievkan kylästä länteen. Serpievkasta Ignatievkan luolalle saakka virtaa Simjoki 15 km pituudelta halki devonilaisen kalkkikivialueen, jossa tunnetaan yli 20 luolaa, kalliolipasta, puoliluolaa ja kaivontapaista syvennystä. Kuivempina kausina virtaavatkin Simin vedet suurimmaksi osaksi maan alla.

Alue kuuluu hallinnollisesti Venäjän Tšeljabinskin läänin Katav-Ivanovskin piiriin. Ensimmäinen kirjallinen maininta Jamazy Tašin luolasta on vuodelta 1786, kun Venäjän Tiedeakatemian Ural-retkikunnan jäsen P. S. Pallas luonnehtii sitä isona luolana, josta löytyy eläinten ja ihmisten luita. Ignatievkan nimi on johdettu erakko Ignatista, joka eli luolassa 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. S. I. Rudenko aloitti tieteelliset tutkimukset luolassa vuonna 1913, jolloin hän löysi jääkaudenjälkeisen ihmistoiminnan jälkiä. Baderin arkeologiset kaivaukset vuosina 1960-61 todistivat, että myös paleoliittikauden ihmiset olivat käyttäneet luolaa (Bader 1980). Vaikka Ignatievka-luolan muinainen kulttuurikerrostuma oli tiedossa jo pitkään, keksittiin maalaukset vasta vuonna 1980 V. T. Petrinin, S. E. Tšairkinin ja V. N. Širokovin toimesta (Ščelinskij, Širokov 1999). Luolan kulttuurikerrostumasta saadut radiohiiliajoitukset osoittautuivat 15 000 - 16 000 (Cal) vuoden ikäisiksi. Luolassa olevia maalauksia pidetään samanikäisinä. Yksityiskohtaisemmin on luolasta ja sen taiteesta kirjoitettu 1990-luvulla (Petrin 1992, Ščelinskij, Širokov 1999).

Rantatörmän seinämässä olevan Ignatievka -luolan suu sijaitsee 12 metrin korkeudella joen pinnasta. Luolan lattia suuntautuu tasaisesti alaspäin ja 150 metrin etäisyydellä on 8 m verran suuaukon tasoa matalampi. Luolan lopussa se nousee taas muutaman metrin verran. Käytävien kokonaispituus on 626 m, keskimääräinen korkeus 2,4 m ja leveys 3,1 m.

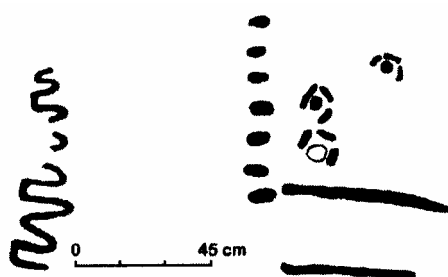
Kuva 43. Suursalin sisäänkäynnin lähellä olevan mammutin kuva (Okladnikov, Petrin 1983)



Luolan suussa olevasta salista lähtevä käytävä jakautuu 30 m päässä kahteen haarautumaan, joista kumpikin vie noin 50 m päässä olevaan 30x24 metrin kokoiseen Suursaliin. Sen ta-kaosassa paikoittain 7-8 metrin korkeuteen ulottuvaa kattoa tukee 14 x 8 m paksu pylvä.

Lähin maalaus, joka sijaitsee Suursaalin alussa, on osittain tuhoutunut mammutti. Se on maalattu mäkeä ylöspäin kulkevana (**kuva 43**). Mammutin vieressä olevan kalsiittikerrostuman alle on jäänyt jokin muu vaikeasti tunnistettava hahmo.

Suursalin kaksi tiivistä kuvaryhmää ovat pylvään länsi- ja pohjois-seinissä. Kumpikin niistä koostuu geometrisistä kuvioista. Länsiseinämässä on eripituisia rinnakkaisjuovia ja epämääräisen muotoisia läiskiiä. Niitä täydentävät kiemuran ja tyylitellyn hevosen kuvat. Pohjoisseinämän ryhmä koostuu pitkistä pystysuorassa olevasta kiemurasta, pylväsmäisesti sijaitsevista juovamaisista läiskistä, kahdesta viivasta ja pyöreistä merkeistä, joita ympärillä on kolmella suunnalla pikkuviivoja. (**kuva 44**).



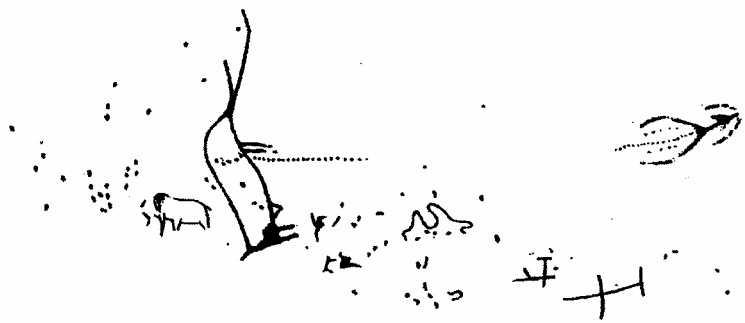
Kuva 44.
Suursalin pylväessä olevia geometrisiä maalauksia (Okladnikov, Petrin 1983)

Suursalin seiniin on moniin paikkoihin maalattu mustalla ja punaisella yksittäisiä kuvia. Niiden joukossa on tyyliteltyjä eläinkuvia ja erilaisia geometrisiä merkkejä. Valtaosa niistä koostuu rinnakkaisista lyhyistä juovista, kiemuroista ja pistemäisistä kuvioista. Eläinkuvista suurin osa esittää tyyliteltyjä mammutteja. Yksi maalaus esittää antropomorfista olentoa, jolla on siipimäiset kädet. Hahmossa on muitakin lentävään lintuun viittaavia piirteitä.

Suursalista lähtee eri suuntiin neljä umpinaista käytävää. Niistä pisimmästä on kaksi poikittaissuuntaista kapeaa sisäänpääsyä pari metriä ylempänä sijaitsevaan Takasaliin. Ensimmäinen niistä on noin 5 m pituinen, alkaa lattiaa hiukan matalammalta tasolta sekä suuntautuu sen jälkeen kaltevasti ylöspäin. Sitä pitkin pääsee Takasaliin vain ryörimällä. Ylempi sisäänkäynti on yhtä pitkä vulvanmuotoinen pystysuora aukko, joka sijaitsee Suursalin lattialta noin 3,5 m korkeudessa sekä johtaa erääseen Takasalin maankuoren halkeamaan. Takasali on lähes neliömäinen (11 x 11 m), sen kupolinmuotoinen katto on keskiosassa 2,5 m korkeudella. Salin perän on täyttännyt savesta ja kivimurskasta

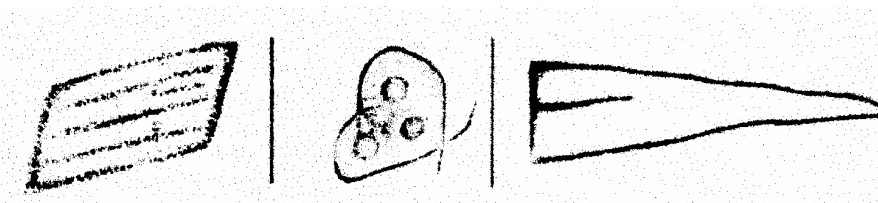
muodostunut sedimentti, joka on tukkinut siitä aikoinaan ylös johtaneen kapean kuilun. Luolaa peittävä, keskimäärin 25-30 m paksu kalkkikivi-kerrostuma on tukkeutuneen kuilun kohdalla vain 7 m mittainen.

Takasalin maalaukset ovat Suursaliin verrattuna paremmin säilyneet ja niissä esiintyy monta ainutlaatuista aihetta. Salin perällä on kaksi laajahkoa maalauskenttää: toinen niistä on maalattu punaisella, toinen mustalla. Punaisen kentän keskeisimpiä hahmoja jalat harallaan olevaa noin puolentoista metrin kokoista naista ja 2,3 metristä tyyliteltyä sarvikuonoa yhdistää pistejono. Jono alkaa naisen jalkojen välistä, katkeaa välillä ja ilmestyy taas ennen yhtymistään sarvikuonoon. Näiden kahden ison hahmon läheisyydessä on runsaasti pienemmän kokoisia geometrisiä merkkejä ja yksi mammutin kuva (**kuva 45**).



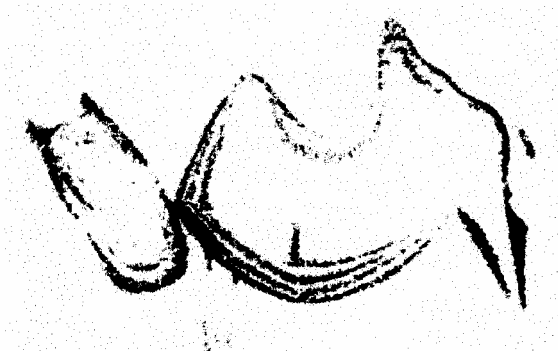
Kuva 45. Takasalin punainen maalauskenttä (Petrinin mukaan), jonka keskeisiä hahmoja ovat naisen ja sarvikuonon kuva (Kotov 1997)

Mustan kentän maalausten joukossa on geometrisiä ja eläinkuvia lähes yhtä paljon. Geometrisistä merkeistä omaperäisimpiä ovat säännönmukaisella juovituksella kuvitettu suunnikas, naamiota muistuttava hahmo ja kiilamainen merkki (**kuva 46**).



Kuva 46. Takasalin mustan kentän merkkejä Petrinin mukaan (Obydenov, Korpánov 1997)

Mustan kentän erikoisuutena pidetään kamelia muistuttavaa maalausta (**kuva 47**). Samaan kokonaisuuteen kuuluvat vielä kolmen hevosen, yhden mammutin ja alkuhärän hahmot.



Kuva 47. Kamelinmuotoinen eläinhahmo Takasalin mustassa kentässä Petrinin mukaan (Obydenov, Korepanov 1997)

Takasalin alkupäässä on vielä toinenkin, mutta pienempi, mustalla maalattu kuvaryhmä. Siihen kuuluu tavanomaisten viivojen lisäksi mm. kaksi nuolenkaltaista merkkiä ja tyylitelty ihminen.

Yhteensä on Ignatievkan luolasta rekisteröity noin 60 kuvahahmoa (Ščelinskij, Širokov 1999). Tämä luku on suhteellinen ja suurenee huomattavasti, mikäli yksittäiset pisteet yms. lasketaan mukaan. Hallitsevia aiheita ovat erilaiset geometriset merkit, joista valtaosa on piste-mäisiä ja juovamaisia. Ne muodostavat usein jonoja, kaaria, rykelmiä ym. kokonaisuuksia. Systemaattisesti toistuvia juovakokoelmia on tullut paleoliittiseksi lukusymboliikaksi (Autio 1999: 180). Eläinhahmoista eniten on mammutteja (yhteensä 8 kpl.), seuraavaksi hevosia (4 kpl.). Sarvikuonon, kamelin ja alkuhärän kuvia on kaikkia yksi. Kiemurantapaisia juovia jotkut tutkijat tulkitsevat käärmeiksi. Ihmisenkaltaisia hahmoja on maalausten joukossa yhteensä kolme.

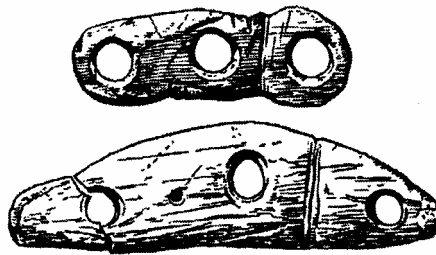
Ignatievkan luolassakin on paleoliittisella kaudella suoritettu rituaalisia menoja. Tähän viittaavat Suursalin kulttuurikerrostumat sekä Takasaliin johtavasta alimmaisesta käytävästä löytyneet paleoliittikautiset riipukset ja helmet. Lisäksi on Suursalin etäisimmässä umpikäytävässä sileäreunainen kalliolipas, josta on rituaalisella tarkoituksella isketty pois satoja kalkkikiven kappaleita (Ščelinskij, Širokov 1999).

Serpievka-2 luolamaalauksia pitävät jotkut tutkijat myöhäispaleoliittisina. Tämä luola on noin 150 m pitkä, paikoittain 7-8 m korkea sekä sijaitsee Ignatievkasta noin 15 km yläjuoksulle päin lähellä Serpievkan kylää. Sieltä on löytynyt paleoliittiseen kauteen kuuluneita

esineitä ja eläinluita, jotka muistuttavat Ignatievkan vastaavaa löytöaineistoa. Maalaukset sijaitsevat noin 40 m etäisyydellä luolan suuaukolta. Kuvattu on jotakin eläintä (ilmeisesti peuraa), geometrisia merkkejä: viivoja ja soikeita läiskiä. Jotkut niistä (erityisesti säännönmukaiset juovat) muistuttavat Ignatievkassa olevia maalauksia. Valitettavasti valtaosa hahmoista on erittäin huonosti säilyneitä ja vaikeasti tunnistettavissa (Petrin, Širokov, 1990). Saattaa olla, että nämä kuvat eivät kuulukaan jääkauteen, vaan ovat neoliittisia maalauksia, joita Uralin vuoristosta löytyy erittäin runsaasti.

Siperiasta on löytynyt paleoliittistä taidetta selvästi vähemmän kuin Euroopasta. Syynä on myöhäispaleoliittikaudella Länsi- ja Keski-Siperiaan levittäytynyt suuri jääjärvi (ks. kuva 2). Toinen selitys voi olla, että Siperian esihistoriaa on vielä suhteellisen vähän tutkittu. Tärkeimmät taidelöydöt ovat peräisin Angara-joen vesistöalueelta, jonka tunnetuimmat paleoliittiset asuinpaikat ovat Malta ja Buret. Yksittäisiä taideteoksia on tullut esiin lisäksi Jenisei-joen rannalta ja Baikaljärven eteläpuolelta.

Afontova Gora sijaitsee Krasnojarskin kaupungissa Jenisein rannalla ja on Siperian löytöpaikoista läntisin. Sen kulttuurikerrostumasta on saatu talteen kaksi kivikiekkoa, joiden pintaan on kaiverrettu viivoja, kolme mammutin syöksyhampaan kappa-
leesta veistettyä palloa, luisia kiekkoja, helmiä, jäniksen luista tehtyjä koristeita, peuran ja naalin hampaista valmistettuja riipuksia sekä kaksi omituista luu- ja sarviesinettä, joissa on kolme reikää (**kuva 48**).

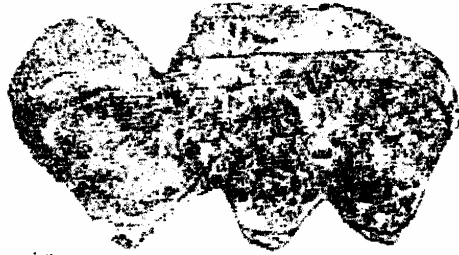


Kuva 48. Afontova Goran kaksi kolmi-reikäistä esinettä (Abramova 1962: tabl. LIX)

Löytöjä säilytetään Eremitaasissa ja ne on ajoitettu 20 900 vuoden ikäisiksi (PSSSR 1984: 357).

Ust Kovan asuinpaikka sijaitsee Angaran vasemman puoleisen rannan sivujoen Kovan suulla. Sen alempien kulttuurikerrostumien löydöt ovat osoittautuneet yllättävän vanhoiksi (28 000-32 900 vuotta). Keskimmäisestä 23 900 vuoden ikäisestä kerrostumasta on saatu runsaat 3 000 kiviesinettä, yli 10 000 luunsirpaletta sekä jonkun verran

taide-esineitä. Niistä mielenkiintoisin on mammutin syöksyhampaan kappaleesta valmistettu 8,4 x 4, 8 x 2,3 cm suuruinen figuuri, jossa on punamullan jäänteitä. Se esittää tähän asti ainutta jääkautista mammutinveistosta koko Siperiassa (**kuva 49**). Samasta paikasta löytyi geometrinen veistos, jota on tulkittu myös pesällä istuvaksi linnuksi. Niiden lisäksi on samasta kerrostumasta tullut esiin luuhelmiä ja eläinhampaista valmistettuja riipuksia (Vasiljevskij, Drozdov 1983).



Kuva 49. Ust Kovan mammutinveistos.
(Vasiljevskij, Drozdov 1983)

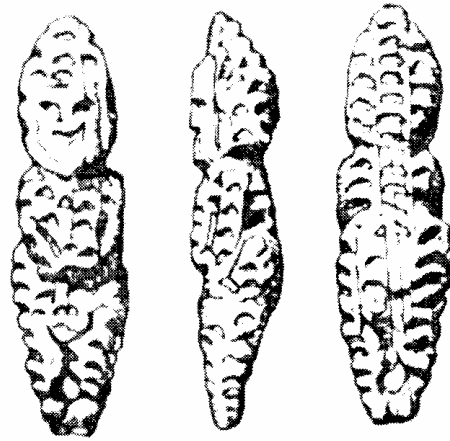
Malta on muinaistaitteessa Siperian rikkain löytöpaikka. Se sijaitsee Bratskin piirissä noin 85 km Irkutskista luoteeseen Angaran sivujoen Belajan vasemmalla rannalla. Asuinpaikka keksittiin vuonna 1928, ja se tuli kuuluisaksi asumuksen jäänteistä ja runsaslöytöisestä lapsen hautauksesta. Maltan asuinpaikkaa kaivettiin tunnetun arkeologin ja antropologin M. M. Gerasimovin johdolla heti löytymisen jälkeen ja vuonna 1956. Alussa sen iäksi oletettiin noin 22 000 vuotta, mutta oletuksen kumosi myöhempi 14 700 vuoden ikäinen radiohiiliajoitus (PSSSR 1984: 314-315). Kaivauksissa esille saatua aineistoa säilytetään Eremitaasissa ja Moskovan valtiollisessa historian museossa.

Maltan asuinpaikalta löydettiin mammutin syöksyhampaasta valmistettuja paleoliittisia venuksia noin 30 kpl., joista valtaosa on säilynyt ehjinä. Jotkut naisista on kuvattu lähes samalla tavalla kuin Itä-Euroopassakin: alastomina ja rehevänmuotoisina, mutta valtaosalla on solakka vartalo. Maltan venukset eroavat eurooppalaisista siten, että vaatetus ja kasvopiirteet on yksityiskohtaisesti kuvattu. Eurooppalaisissa venusveistoksissa on korostettu etupäässä sukupuoleen liittyviä ruumiinosia, mutta viitteitä vaatetukseen ja kasvopiirteisiin esiintyy äärimmäisen harvoin. Taidokkain Maltan venuksista on vanhempaa naishenkilöä kuvaava 8 cm korkuinen veistos. Vuonna 1956 löytyneellä mestariteoksella on yksityiskohtaiset kasvot, jopa suuta ympäröivät rypyt on kuvattu. Pitkä kiharainen tukka reunustaa kasvoja. Suhteettoman pienessä ruumiissa erottuvat isot rinnat, joiden alapuolella erottuvat vain heikosti näkyvät kädet. Jalat ovat myös skemaattiset, ilman jalkateriä ja ne suippenevat veistoksen alaosassa kär-

jeksi, jota lävistävä reikä todistaa, että esinettä on käytetty pää alaspäin roikkuvana riipuksena (**kuva 50**).



Kuva 50. Maltan paleoliittinen venus, jolla on yksityiskohtaisesti kuvatut kasvat (Jelinek 1982: 315)

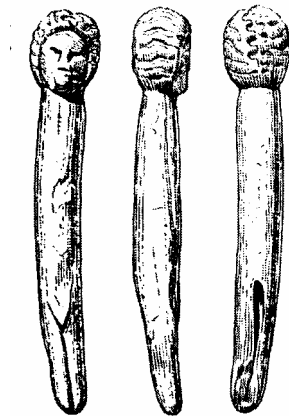


Kuva 51. Maltasta löytynyt vaatettua naista esittävä 4 cm korkuinen veistos. (Abramova 1962: tabl. XLIV)

Maltan runsaslukuisista naisveistoksista löytyy selviä todisteita paleoliittisesta vaatetuksesta. Käytössä on ollut turkiksesta valmistettu umpinainen huppupuku.

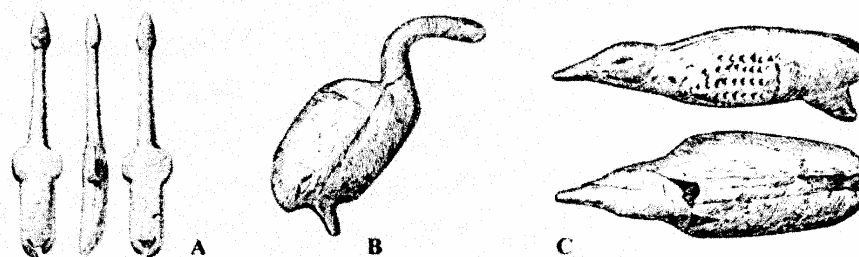
Jotkut tutkijat olettavat vaatetuksessa esiintyvän loviornamentin todistavan kuunkultista (**kuva 51**)

Joissakin naisten veistoksissa on kuvattu yksityiskohtaisemmin vain päätä. Näitä puikkomaisia antropomorfisia figuureja voidaan vain olettaa naisten kuvauksiksi (**kuva 52**).



Kuva 52. Puikkomainen naisveistos. (Abramova 1962: tabl. XLIV)

Toisen mielenkiintoisen pikkuveistosryhmän muodostavat mammutin syöksyhampaan kappaleista valmistetut lentävien joutsenten kuvat. Lintujen päät ja kaulat on veistetty erityisen huolellisesti, mutta siivet ovat suhteettoman pieniä. Kehon takaosassa on reikä, joka mahdollisesti esineen käytön riipuksena. Usein tämän reiän reunoissa on lovet, jotka merkitsevät lennon aikana taaksepäin suoristettuja jalkoja (**kuva 53 A**). Muualta maailmasta tämäntyyppisiä paleoliittisia lintuveistoksia ei ole tavattu. Yhteensä niitä on 13, joista suurin on lähes 15 cm ja pienin 4,5 cm pituinen. Yksi joutsenveistoksista oli asetettu asumuksen lattian alle haudatun lapsen kaulaan.

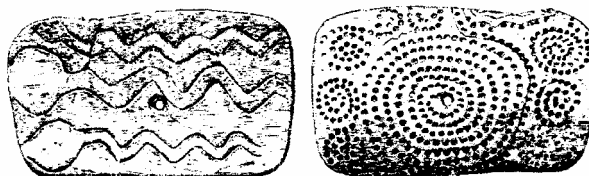


Kuva 53. Mammutin syöksyhampaan kappaleista veistettyjä lintuja: A – lentävä joutsen, B – seisova joutsen, C – peltopyy (Abramova 1962: tabl. LII ja LIII)

Yksi joutsen on kuvattu seisovana. Sen jalan läpäisee reikä, joka mahdollisesti veistoksen käytön riipuksena (**kuva 53 B**). Kaksi veistosta esittää muita lintuja. Yksi niistä on ilmeisesti jokin uiva vesilintu. Toinen, erittäin havainnollinen ja taidokkaasti työstetty, kuvaa peltopyytä (**kuva 53 C**).

Kahdessa mammutin syöksyhampaan kappaleesta tehdyssä levykkeessä esiintyy kaiverruksia. Toisen mitat ovat 8,2 x 3,6 cm ja siihen on kuvattu mammutti sekä joitakin pieniä kuoppia. Toiseen, 14,1 x 8,5 cm suuruisen levykkeen yhdelle puolelle on kaiverrettu kolme käärmettä, mikä on harvinainen aihe paleoliittisessä taiteessa. Leveät päät viittaavat mahdollisesti kobrakäärmeisiin. Levykkeen toiseen puoleen on koverrettu pikkukuoppia, jotka muodostavat spiraaleja. Niistä suurin alkaa keskelle poratusta reiästä. Sen ympärillä on pienemmät kaksoisspiraalit levykkeen kolmessa reunassa (**kuva 54**).

Kuva 54. Mammutin syöksyhampaasta tehty ja kaiverrettu levyke (Abramova 1962: tabl. L 2, LI 2)



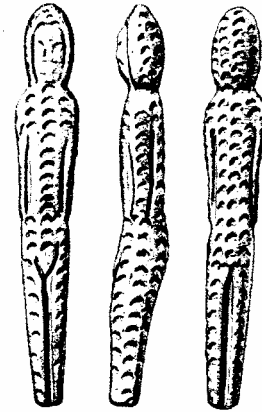
Maltasta on löytynyt myös erilaisia kuunsirppiä muistuttavin lovin tai kuoppakuvioinnilla koristeltuja puikkoja, hiusneuloja, nappeja ja muita esineitä. Erittäin runsaaseen kokoelmaan kuuluu koristeita, otsarenkaita, rintakoruja, helminauhoja, riipuksista yms. Otsarenkaat (eräs niistä oli lapsen hautauksessa lapsen otsalla) sekä niiden katkelmat on valmistettu mammutin syöksyhampaasta irrotetuista levyistä, ja niitä on usein koristettu kuoppaornamentilla. Samasta materiaalista on valmistettu myös rannerenkaita. Yhden rannerenkaan valmistukseen on käytetty puolijalokiveä. Kuoppakuvioinnilla koristettuja levykkeitä käytettiin ehkä vaatteissa rintakoruina. Runsaslukuiset riipukset ja helmet on valmistettu mammutin syöksyhampaan tai peuransarven kappaleista, ontoista linnunluista, kalan selkärangan nivelistä sekä kivistä. Valtaosa niistä on pyöreitä, mutta joukossa on myös kolmiomaisia. Korulöydöistä eniten huomiota herättää kokonainen helminauha, joka sisältyi lapsen hauta-antimiin. Se koostuu yhdestä keskeisestä ja kuudesta sivuriipuksesta sekä 120 litteästä helmestä. Riipusten pinta on kokonaan peitetty kuoppa-ornamentilla (**kuva 55**).



Kuva 55. Lapsen hautauksesta löytynyt kaulakoru. (Abramova 1962: tabl. LVI).

Buret on Siperian toiseksi tunnetuin paleoliittisen taiteen löytöpaikka. Se sijaitsee Angaran oikealla rannalla, lähellä sen sivujoen Belajan suuta. Tätä muinaista asuinpaikkaa tutki vuosina 1936-1940 Aleksei Okladnikov. Buretista saatu aineisto muistuttaa Maltan löytöjä. Vaikka molemmat asuinpaikat olivat käytössä suunnilleen samaan aikaan, osoittautui Buret muinaistaiteeltaan huomattavasti köyhemmäksi. Sen kulttuurikerrostuman radiohiiliajoitus on 14 800 vuoden ikäinen, ristiriitaisesti stratigrafia viittaa 22 000 vuoden ikäiseen ajoitukseen (PSSSR 1984: 314-315).

Buretin ilmeikkäimpiä löytöjä ovat neljä mammutin syöksyhampaan kappaleesta ja yksi kivistä tehty naisveistos. Ne ovat tyypiltään samankaltaisia Maltan naisveistosten kanssa. Niistä on parhaiten säilynyt puikkomainen 12,2 x 1,9 cm kokoinen teos, jolla on vyötäröstä hiukan eteenpäin kallellaan oleva yläruumis ja suhteellisen yksityiskohtaisesti kuvattu pää. Kasvonpiirteistä erottuvat suu, nenä ja itämaiset silmät. Veistoksen muu osa on peitetty kuunsirppimäisellä kuvioinnilla (**kuva 56**). Alkeelliset kasvonpiirteet on kuvattu vielä toisessakin naisveistoksessa.



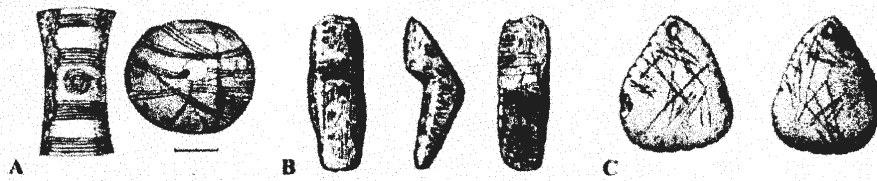
Kuva 56. Buretin kuunsirppikuvioinnilla koristeltu naisveistos. (Abramova 1962: tabl. LVII)

Buretista löytyi myös yksi analogi Maltan lentävään joutseneen ja peuransarvesta valmistettu vesilinnun pää, jota mahdollisesti saatettiin käyttää osana isompaa puuveistosta. Buretin korulöytöjä edustavat nefriitistä valmistettu kiekko ja kivinapit.

Siperiassa on muitakin, vaikka vähemmän tunnettuja, paleoliittisen taiteen löytöpaikkoja. Alueen ensimmäiset paleoliittiset taide-esineet kaivettiin esille vuonna 1871 Irkutskin sairaalan rakennustöitten yhteydessä. Ns. **Irkutskij Hospitalin** löytöjen joukossa oli viisi lieiriömäistä koristeltua esinettä, jotka oli valmistettu mammutin syöksyhampaan kappaleista (**kuva 57 A**) sekä muitakin samasta materiaalista valmistettuja koruja, kuten koristeltuja kiekkoja, pallomainen esine ja useita riipuksia. Valitettavasti nämä kaikki tuhoutuivat Irkutskin museon palossa vuonna 1879. Irkutskij Hospitalin lähellä Ušakovajoen oikeanpuoleisella rannalla sijaitsee **Verholenskaja Gora** – paleoliittinen asuinpaikka, jonka taidelöydöt (mammutin syöksyhampaasta valmistetut pallomainen esine, kiekot, koristellut katkelmat, hammasriipukset) hävisivät mainitussa tulipalossa.

Altain vuoristosta tähän asti ainoa löydetty paleoliittinen taide-esine on soikiomainen hiottu luuriipus **Ust Kanskaja** luolasta. Baikaljär-

ven eteläpuolella virtaavan Selengajoen vasemmalla rannalla 18 km Ulan Uden kaupungista alajuoksulle päin sijaitsee **Ošurkovon** paleoliittinen asuinpaikka. Sen kaivauksissa vuonna 1958 löydettiin kivistä valmistettu kolmiomainen riipus (**kuva 57 C**) ja siksakviivalla koristeltu esinekatkelma. Angaran oikeanpuoleisella rannalla Irkutskista 200 km alajuoksulle päin 12 km ennen Malyševkan kylää sijaitsee **Krasnyj Jarin** paleoliittinen asuinpaikka. Sieltä tuli vuoden 1957 kaivauksissa esiin ihmisen stilisoitu luuveistos, jonka kylkiä ja selkäpuolta peittää viivaornamentti (**kuva 57 B**). Myöhäispaleoliittiseksi on Okladnikov ajoittanut vielä kaksi **Šiškinon** kalliomaalauskuva – hevosen ja härän. Mutta tätä oletusta ei ole pystytty vakuuttavasti todistamaan. Šiškinon kalliot sijaitsevat Lenajoen yläjuoksulla Katsšugin kaupungista 18 km alajuoksulle päin.



Kuva 57. Vähemmän tunnettujen Siperian löytöpaikkojen muinaistaidetta: A – Irkutskij Hospital, B- Krasnyj Jar, C- Ošurkovo (Abramova 1962: tabl. XLIII ja LIX)

Päätteenksi

Itä-Euroopan ja Siperian alueilta on löydetty runsaasti paleoliittista taidetta. Valtaosaltaan se käsittää koruja, pienoisveistoksia ja koristeltuja esineitä. Suhteellisen vähän on tavattu kaiverrettua veistotaidetta. Uralin vuoristossa on myös luolamaalauksia.

Veistotaiteessa esiintyy kyseisillä alueilla ns. paleoliittisia venuksia. Niiden laaja levikki ja huolellinen toteutus heijastavat jääkautisten ihmisten uskomusten samankaltaisuutta ja hedelmällisyyden tavoittelua. Hedelmällisyyskulttiin viittaa Ignatievka-luolan Takasalin iso naista esittävä maalaus.

Itä- ja Keski-Euroopan muinaistaideteessa kuvataan usein jääkaudella eläneitä suuria nisäkkäitä. Mammuttien ja villihevosten ohella löytyy sarvikuonoja ja joitakin petoja. Siperiasta tämäntyyppiset löydöt puuttuvat melkein kokonaan. Eläimistä siellä on kuvattu eniten lintuja, erityisesti joutsenia.

Lähes kaikista löytöpaikoista on tullut esiin runsaasti erilaisia koruja: riipuksia, helmiä, ranne- ja otsarenkaita. Yhtä yleistä on ollut ornamenttien käyttö, mutta kuvioinneissa esiintyy huomattavia alueellisia eroja. Esimerkiksi Maltan ja Buretin kuviointi perustuu enimmäkseen pikkukuoppiin ja -loviin, kun taas Itä-Euroopan monityyppisiin viivoihin ym. Ukrainan ja Keski-Venäjän alueilla käytetty ornamentti on erityisen monipuolista.

Mytologisten käsitteiden jaksottaisen monipuolistumisen mukana tapahtui myöhäispaleoliittisessä taiteessa myös merkittävää esteettistä kehitystä. Se huipentui figuratiivisten hahmojen osalta ennen glasiaalimaksimien saapumista runsaat 22 000 vuotta sitten. Jääreunan jo vetäytyessä takaisin pohjoiseen Itä-Euroopan alueilla kukoisti koristelu ja Uralilla alettiin tehdä monivärisiä luolamaalauksia.

Jääkautisista veistoksista, kaiverruksista, koruista ja luolamaalauksista voidaan nykyistenkin mittapuiden mukaan monia pitää todellisina taidearteina.

Lähdeluettelo

- Abramova, Z. A. 1962.** Paleolititšeskoje iskusstvo na territorii SSSR. Moskva-Leningrad: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR.
- Abramova, Z. A. 1966.** Izobraženija tšeloveka v paleolititšeskom iskusstve Jevrazii. Moskva-Leningrad: Nauka.
- Anikovitš, M. V. 1999.** O migratsijah v paleolite. – Stratum Plus, No. 1, s. 72-82.
- Autio, E. 2000.** Kotkat, Hirvet, Karhut. Jyväskylä: Atena.
- Bader, O. N. 1965.** Kapova peštšera. Paleolititšeskaja živopis. Moskva.
- Bader, O. N. 1980.** Sledy paleolita v peštšere Jamazy-Taš (Ignatievskoj) na Južnom Urale. – Pervobytnaja arheologija – poiski, nahodki. Kiev, s. 63-70.
- Bader, O. N., Petrin, V. T., 1978.** Proizvedenija iskusstva i kostjanyje izdelija epohi paleolita s vostotšnogo sklona Ural'skikh Gor. – U istokov tvortšestva. Novosibirsk, s. 26-31.
- Carpelan, Ch. 2000.** Essay on archaeology and languages in the Western end of the Uralic zone. – Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum 7. 13. 8. 2000 Tartu. Pars I. Tartu, pp. 7-38.
- Filippov, A. K. 1990.** Naskalnyje izobraženija Kapovoj peštšery v sisteme mifologitšeskikh predstavlenij. – Problemy izutšeniija naskalnyh izobraženij v SSSR. Moskva, s. 65-72.
- Forman, W., Forman, B., Poulík, J. 1956.** Kunst der Vorzeit. Prag: Artia.
- Grigorjeva, G. V. 1999.** Ornamentirovannyje bivni iz verhnepaleolititšeskogo poselenija Judinovo. – Lokalnyje razlišija v kamennom veke. Tezisy dokladov na meždunarodnoj konferencii, posvjaštšennoj 100-letiju so dnja roždenija Sergeja Nikolajevitša Zamjatnina. Sankt-Peterburg, s. 154-156.
- Grosvald, M. G. 1983.** Pokrovnyje ledniki kontinentalnyh šelfov. Moskva: Nauka.
- Julku, K. 1997.** Eurooppa – suomalais-ugrilaisten ja indoeurooppalaisten pelikenttä. – Itämerensuomi – Eurooppalainen maa. Studia Historica Fenno-Ugrica 2. Oulu, 249-271.

- Jelinek, Ja. 1982.** Bolšoj illjustrirovannyj atlas pervobytnogo tšeloveka. Praga: Atria.
- Kotov, V. G. 1997.** Peštšera Šulgan-Taš i mifologija Južnogo Urala. Ufa.
- Kriiska, A. 2001.** Stone Age Settlements and Economic Processes in the Estonian Coastal Area and Islands. Helsinki .
- Lambert, D. 1991.** Doistoritšeskij tšelovek: Kembridžskij putevoditel. Leningrad: Nedra.
- Ljubin, V. P. 1990.** Izobraženija mamontov v Kapovoj peštšere. – Problemy izutšeniija naskalnyh izobraženij v SSSR. Moskva, s. 56-64.
- Masson, V. M. 1996.** Paleolititšeskoje obštšestvo Vostotšnoj Jevropy (voprosy paleoekonomiki, kulturogeneza i sotsiogeneza). Sankt-Peterburg.
- Matjušin, G. N. 1996.** Arheologitšeskij slovar. Moskva: Prosveštšeniije.
- Neugebauer-Maresch, Ch. 1993.** Altsteinzeit im osten Österreichs. St. Pölten-Wien.
- Nuñes, M. 1997.** Uusi katsaus Suomen asuttamismalliin. – Itämerensuomi – Eurooppalainen maa. Studia Historica Fenno-Ugrica 2. Oulu, 47-62.
- Obydenov, M. F., Korepanov, K. I. 1997.** Iskusstvo Urala i Prikamja. Epoha kamnja i Bronzy. Ufa: Izdatelstvo BEK.
- Okladnikov, A. P., Petrin, V. T., 1983.** Paleolititšeskije risunki Ignatievskoj peštšery na Južnom Urale (predvaritel'naja publikatsija). – U istokov tvortšestva. Novosibirsk: Nauka, s. 47–58.
- Peunesku, A. 1999.** Pervyje predmety paleolititšeskogo iskusstva na territorii Dobrudži.– Stratum Plus, No. 1, s. 263-265.
- Petrin, V. T. 1992.** Paleolititšeskoje svjatilistiše v Ignatievskoj peštšere na Južnom Urale. Novosibirsk.
- Petrin, V. T., Širokov, V. N. 1990.** Naskalnyje izobraženija Južnouralskogo regiona (itogi i perspektivy issledovanija). – Problemy izutšeniija naskalnyh izobraženij v SSSR. Moskva, s. 73-78.
- PSSSR, 1984.** = Paleolit SSSR. Moskva: Nauka.

- Rjumin, A. V. 1961.** Peštšernaja živopis pozdnego paleolita na Južnom Urale. – Archeologické rozhledy 13. Prag, 712-731.
- Sinitsyn, A. A. 1999.** Verhnij paleolit: sovremennoje sostojanije problemy lokalnyh razlišij.– Lokalnyje razlišija v kamennom veke. Tezisy dokladov na meždunarodnoj konferentsii, posvjaščenoj 100-letiju so dnja roždenija Sergeja Nikolajeviča Zamjatnina. Sankt-Peterburg, s. 104-106.
- Stoljar, A. D. 1985.** Proishoždenije izobrazitel'nogo iskusstva. Moskva: Iskusstvo.
- Stolyar, A. D. 2000.** Spiritual treasures of ancient Karelia. – Ed. A. Kare. Myanndash. Rock art in the ancient arctic. Rovaniemi: Arctic Centre Foundation, pp. 136-173.
- Sytnik, A. S. 1983.** Gravirovannyj risunok na kosti s Mustjerskoj stojanki pod Ternopolem – Plastika i risunki drevnih kultur. Novosibirsk, s. 39-46.
- Štšelinskij, V. Je. 1990.** Nastennaja živopis Kapovoj peštšery na Južnom Urale: Datirovka, razmeštšenie, kulturnaja prinadležnost. – Problemy izuštšenija naskalnyh izobraženij v SSSR. Moskva, s. 47-55.
- Štšelinskij, V. Je. 1993.** Sostojanije i perspektivy sohranenija živopisi Kapovoj peštšery. – Pamjatniki naskalnogo iskusstva. Moskva: Institut arheologii RAN, s. 57-61.
- Ščelinskij, V. E., Širokov, V. N., 1999.** Höhlenmalerei im Ural. Kapova und Ignatievka. Die altsteinzeitlichen Bilderhöhlen im südlichen Ural. Sigmaringen: Jan Thorbecke Verlag.
- Širokov, V. N. 1995.** Drevnejšeje iskusstvo uralskih peštšer. Jekaterinburg.
- Tšernyš, A. P. 1978.** O vremeni vozniknovenija paleolititšeskogo iskusstva v svjazi s issledovanijami 1976 g. stojanki Molodova I – U istokov tvortšestva. Novosibirsk, s. 18-25.
- Vasiljevskij, R. S. Drozdov, N. I. 1983.** Paleolititšeskije skulpturnyje izobraženija iz Vostotšnoj Sibiri – Plastika i risunki drevnih kultur. Novosibirsk, s. 59-65.

EERO AUTIO YHTEYKSIEN ALULLEPANIJANA VIROLAISTEN JA SUOMALAISTEN MUINAISTAIDETUTKIJOIDEN VÄLILLÄ

Virossa elettiin 1980-luvulla neuvostomiehityksen aikaa jolloin jopa tieteessä oli tiedon hankkiminen ulkomailta ja suhteiden luominen yli rajojen erittäin vaikeata. Vuoden 1982 elokuussa järjestettiin paleo-astronomiaan erikoistunut tutkija Heino Eelsalun aloitteesta virolaisten ensimmäinen tutkimusretki Äänisjärven kalliopiiirroksille. Palatessaan sieltä sattui Väino Poikalainen lukemaan professori Paul Aristelta lainatusta Otavan uutiset lehdestä, että Suomessa on vuotta aiemmin Eero Autiolta ilmestynyt kirja *Karjalan kallipiirokset*. Kotieläintutkija Terttu Heikkilän välityksellä onnistui V. Poikalainen hankkimaan kirjan, tekijän osoitteen ja marraskuussa alkoi kirjeenvaihto Eero Aution kanssa (**kuva 1**).



Kuva 1. Eero Autio vuonna 1984, virolaissuhteitten luomisaikaan.

Seuraavana vuonna virolaisten kalliotaidetutkimuksen päätehtäväksi hahmotettiin Äänisen petroglyfien dokumentointi. Sen edistämiseksi perustettiin 1984 vuoden alussa Yleisliittolaisen astronomian ja geodesian yhdistyksen virolaisen osaston alaisuuteen kalliopiirostutkimuksen työryhmän. Sen ensimmäiseksi tehtäväksi tuli talviretken suorittaminen Äänisen itärannalle saman vuoden maaliskuussa.

Kesäkuussa 1984 vierailivat Eero Autio ja hänen puolisonsa Saara Tallinnassa sekä tapasivat siellä virolaisen työryhmän jäseniä (**kuva 2**). Tätä vierailua voidaan pitää myöskin virolais-suomalaisen kalliotaidealan yhteistyön lähtölaukauksena. Se alkoi myöskin heti laajentua ja syventyä.



Kuva 2. Ensi tapaamisen aikana Tallinnassa v. 1984: Enn Ernits, Eero Autio, Väino Poikalainen, Maaja Iljas ja Ülo Kestlane.

Jo ensitapaamisen aikana Tallinnassa pohdittiin konkreettisia toimia, muun muassa akateemikko Matti Kuusen ehdotusta kalliotaidenäyttelyn järjes-

tämiseksi Varkauteen ja välineitten hankkimista virolaiselle työryhmälle Äänisen retkiä varten. Vuotta myöhemmin osallistui E. Autio Äänisjärven kalliotaidenäyttelyn avajaisiin Tallinnassa Tiedekatemian arkeologian osastolla. Osa piirroskoppioita ja valokuvia lähetettiin E. Aution välityksellä Varkauteen.

Vuonna 1985 järjesti Suomen antropologisen seuran kalliotaidejaosto ensimmäisen kalliotaideseminaarin Varkauteen. Seminaarin yhteyteen avattiin E. Aution toimesta näyttely, jossa oli esillä myöskin virolaisen työryhmän aineistoa (**kuva 3**). Näyttelyn päätyttyä lahjoitettiin virolainen aineisto Joensuun yliopistolle. Siitä alkoi virolaisten yhteistyö myöskin Joensuun yliopiston kanssa. Sen osuutta koko Äänisen alueen piirrosten dokumentoinnissa ja julkaisemisessa on vaikea aliarvioida. Ensimmäinen askel yliopiston taholta oli ajanmukaisten leiriteltojen lahjoitus työryhmälle, jossa E. Autio toimii taas aktiivisena välittäjänä. Sitä seurasi myöhemmin atk-alan apu sekä useat muut yhteiset toimet. Joensuun puolella edisti suhteita ja yhteistoimintaa professori Heikki Kirkinen. Hän käytti virolaisten keräämää Äänisen kalliotaideaineistoa esimerkiksi kirjassaan *Pohjois-Karjalan kalevalaisen perinteen juuret* (Helsinki, 1988).



Kuva 3. Vuoden 1985 näyttelyn avajaisissa Varkaudessa: akateemikko Matti Kuusi, professori Heikki Kirkinen ja Eero Autio.

Vuodesta 1984 alkaen ilmestyi E. Aution useita kirjoituksia suomalaisissa lehdissä, mm. Helsingin Sanomissa ja muissa julkaisuissa, joissa myönteisesti kerrottiin virolaisten toiminnasta kalliotaiteen parissa. Seuraavana vuonna myönnettiin E. Autiolle muinaistaiteen tutkimisesta sekä tunnetuksi tekemisestä Varkauden kaupungin kulttuuripalkinto. M. Mäkelä kirjoitti sen johdosta paikallisessa aikakauslehdessä: *Eero Autiolle kulttuuripalkinto: kalliopiirrosten avulla ystävyyttä yli rajojen* (Varkauden lehti, 5.VII 1985).

E. Aution, Matti Kuusen ja Timo Miettisen innokkaalla tuella järjestettiin toinen suomalainen kalliotaideseminaari vuonna 1986 Kotkassa. Tilanne Neuvostoliitossa oli jo sen verran muuttunut vapaammaksi, että tilaisuuteen pääsivät esitelmillä mukaan myöskin virolaiset Heino Eesalu ja Väino Pöikalainen. Samassa allekirjoitettiin muistio, joka määritteli Suomen antropo-

logisen seuran kalliotaiteen jaoston ja virolaisen kalliopiiirrostyöryhmän välisen yhteistyön pääpiirteet.

Seminaarin johdosta järjestettiin Kymenlaakson maakuntamuseossa laaja Äänisjärven kalliopiiirrosten näyttely. Sen saamista Suomeen olivat edistämässä sekä E. Autio että maakuntamuseon amanuenssi Timo Miettinen – tunnetuin suomalaisten kalliomaalausten asiantuntija silloin (**kuva 4**).



Kuva 4. Timo Miettinen ja Eero Autio vuoden 1986 seminaarissa.

Vastavuoroisesti pystytettiin seuraavana vuonna T. Miettisen kalliotaide-näyttely *Kuvat kalliioissamme* Viron merimuseoon. Sama näyttely kiersi myöhemmin Petroskoissa ja Tartossa (**kuva 5**). Myöskin virolainen näyttely alkoi kiertoaan Suomessa. Se oli esillä Joensuun taidemuseossa, Turun maakuntamuseossa ja Vaasan Pohjanmaa-museossa.

Kuva 5. Eero Autio avaamassa *Kuvat kalliioissamme* näyttelyä Viron maatalousyliopiston metsätieteellisessä tiedekunnassa vuonna 1987.



Muinaistaide ja sen alan yhteistoiminta alkoi herättää laajempaa yleisön kiinnostusta. Vuonna 1987 otti virolaisiin yhteyttä Suomen TV 1:n toimittaja Erkki Suonio. Yhteistyössä virolaisten kanssa heiltä valmistui Prisma-sarjan ohjelma *Kalliopiiirrosten tarina* Karjalan kalliotaiteesta. Siitä lähtien osallistui E. Aution ohella myöskin E. Suonio aktiivisesti Viro-Suomi yhteyksien edistäjänä. Kolmas kalliotaideseminaari pidettiin skandinaavisten tutkijoiden osallistumisella saman vuoden syksyllä Turussa, johon myöskin liittyi virolaisten näyttely Turun linnassa. Samassa pidetyssä Suomen antropologisen seuran kalliotaidejaoston istunnossa päätettiin, että seuraava seminaari järjestetään vuonna 1989 Virossa.

1988 vuoden alussa solmittiin virolaisten kalliopiiirrosten työryhmän ja suomalaisen kalliotaidejaoston välillä yhteistyösopimus. Poliittiset olosuh-

teet paranivat samaan aikaan jatkuvasti. Vuonna 1988 Virossa vierailivat E. Aution lisäksi professorit Heikki Kirkinen, Anto Leikola, Ari Siiriäinen, toimittaja E. Suonio ym. Lokakuussa perustettiin Kablissa kalliotaide-työryhmän pohjalta Viron muinaistaideseura.

Vuoden 1989 maaliskuussa järjesti muinaistaideseura Tõraveren observatoriossa symposiumin, jossa E. Autio kertoi suomalais-ugrilaisesta päivänpäästömyytistä. Tämä aihe omisti myös symbolin arvon, koska saman vuoden kesällä tapahtuneeseen Äänisen tutkimusmatkaan pääsivät ensimmäisen kerran suomalaisetkin (**kuva 6**). Siihen osallistuivat E. Autio Suomen antropologiaseuran kalliotaidetoimikunnan edustajana, prof. Unto Salo Turun yliopistosta, Iris Autio ja Antero Kare tiedeturisteina, E. Suonio Oy Yleisradion puolesta. Tämä onnistunut tapahtuma aloitti kokonaisen Viron muinaistaideseuran järjestämien matkojen sarjan Venäjälle ja Skandinaviaan (Itä-Karjalaan, Kuolan niemimaalle, Baikalille ja Lena-joen latvoille, Nämforseniin ja Altaan ym.), joihin E. Autio oli aina valmiina osallistumaan. Venäjän muinaistaidematkat (suosikkikohteina Uralin, Permin ja Itä-Karjalan alueet) olivatkin Eerolle sydänläheinen asia aivan viime vuosiin saakka. Hänen aito mielenkiintonsa näiden alueiden muinaistaidetta kohtaan on innostanut sekä rohkaissut useita tutkijoita myöskin Venäjällä.

Syyskuussa 1989 järjestettiin Kablissa (Länsi-Virossa lähellä Latvian rajaa) aikaisemmin suunniteltu seminaari, josta tuli Viron kansainvälisesti laajempi ensimmäinen kalliotaideyritys. Siihen osallistuivat professorit Juha Pentikäinen Suomesta, Jarl Nordbladh ja Per Ramqvist Ruotsista, Knut Helskog Norjasta ym.

Seminaarissa esiintyi myös E. Autio, joka kertoi Äänisjärven joutsenhahmojen toteemisesta alkuperästä. Aktiivisesti hän osallistui myöskin *Eklips* kenttäseminaariin vuonna 1990, jonka päämääränä oli tutustuminen Karjalan ja Kuolan kalliotaitteeseen. Hän kuuluu niitten harvojen ulkomaa-laisten joukkoon, jotka ovat tutustuneet Ponoj-joen kalliopiiroksiin.

Kuva 6.

Eero Autio (oikealla) ensi kertaa Uikujoen piiroksilla (vasemmalta) prof. Unto Salon, Uuden Zalavrugan esiintymän löytäjän tri. Juri Savvatejevin ja Väino Poikalaisen kanssa



Eklips-seminaarin jälkeen perustettiin Viron Muinastaideseuran pietarilainen osasto. Seuraavana vuonna, kun Suomen antropologisen seuran kalliotaidejaoston toiminta oli lakannut, syntyi myöskin Viron muinaistaideseuran suomalainen osasto. Kahden ulkomaalaisen osaston synty tarkoitti sitä, että seuramme oli muuttunut kansanväliseksi. Vuonna 1998 perustettiin Suomen Muinastaideseura. Veljesseurojen kautta toimivat nykyään tiiviit yhteydet Viron, Suomen ja Venäjän tutkijoiden ja harrastelijoiden välillä ja muuttanut yhteistyön erittäin tehokkaaksi. Konferensseihin, matkoihin ja näyttelyiden järjestelyyn ym. osallistuvat sekä virolaisen että suomalaisen seuran jäsenet. Viron, Suomen ja Venäjän välinen yhteistoiminta on muuttunut säännölliseksi ja laajentunut vuosi vuodelta (**kuva 7**). Siitä olemme vilpittömästi kiitollisia Eero Autiolle, joka vuonna 2000 kutsuttiin yhdessä pietarilaisen akateemikko Abram Stoljarin kanssa virolaisseuran ja vuonna 2001 suomalaisen seuran kunniajäseniksi.



Kuva 7. Eero Autio venäläisen tutkijan Vjatšeslav Kotovin kanssa tutustumassa Uralin Idrisovskaja maalauskohteeseen vuonna 1999

Kirjallisuutta

Ernits, E., Poikalainen V. Kaljutaide harrastamisest tähetorni kupli all. – Tartu Tähetorni kalender 1991. aastaks. Tallinn: Valgus, 1990. Lk 85–107.

Matti Kuusen kirje Unto Salolle

Helsinki 14.4.1987

Unto Salo Turussa

H.V. Ellei ylimääräisiä esteitä ilmene, suunnittelen tulevani syyskuussa Turun kalliotaideseminaariin.

Eero Autio lähetti kopion Päivän päästö –paperistaan, ja minä voisin kommentoida sitä. Ehkä vastaavia ennalta järjestettyjä kommenttipuheenvuoroja voisi järjestää muidenkin alustusten yhteyteen?

Jos Stoljar, Helskog ja Ramqvist tulevat, nousee tulkkien käyttö keskeiseksi ongelmaksi. Autio pystyy hoitamaan Stoljarin suomeksi, mutta kuka ruotsiksi? Vai mennäänkö englantiin? No, se on Sinun murheitasi.

Seminaarista saisi hyvissä ajoin olla lehtipuffi, jotta piilopetroglyfistit osaavat paikalle Turusta ja loitompaakin.

Terveisin

tuus

M6

ALAVIITE

Matti Kuuselta jäi perinnöksi kansiollinen kalliotaiteeseen liittyvää aineistoa. Ohessa on Unto Salolle osoitettu ja 14. huhtikuuta 1987 päivätty kirje, jossa Kuusi osallistuu Turun kalliotaideseminaarin suunnitteluun. Kirjeestä käy selvästi esille, että Eero Autio oli vahvasti mukana kansainvälisen seminaarin tekijöiden joukossa.

Tietokirjailijan synty

Eero Autio, varkautelainen peruskoulunopettaja, ilmaantui mökilleni kesällä 1979. Silmäilin synkeän ihastuneesti paperitukkuja pöytäni kulmalla. Miten pystyn taas yhdelle kelpo wettenhovi-aspalle selittämään, etten aio syödä koko omenaa varmistuakseni siitä, että se on mätä?

Vähin erin tajusin, ettei hintelä intomies pöytäni tuolla puolen ollutkaan wettenhovi-aspaa. Pikemminkin Kristoffer Kolumbus.

Miten olisi Armas Salos -vainaja mahtanut reagoida, jos hänen eteensä olisi ykskaks pinottu tuhatkunta uppo-outoa sumerilaisten nuolenpäätetekstiä? Rämäyttänyt hirtehisen naurun? Mylvähtänyt: ei voi olla totta? Kaatanut uuden ryypyn?

Toden totta: ensimmäiset Äänisjärven itärannan 900 kalliopiiirroksista löysi akateemikko K. Grewingk jo 1848, ja Uikujoen suun 2000:n kalliopiiirroksen keksijä ylioppilas Aleksander Linevski retkeili Vienanmeren rannikolla 1926. Eero Autio luettelee toistasataa venäjänkielistä teosta, joissa väitellään kuvien yhteyksistä kivikautisen Karjalan yhteiskuntaoloihin, Kalevalaan, pohjoisen Euraasian mytologiaan jne.

Missä ovat olleet suomalaisten muinaistutkijain ja folkloristien tuntosarvet?

Uikujoen kalliopiiirrosten ikä vaihtelee johtavien neuvostoarkeologien mukaan 3 300 vuodesta 5 240 vuoteen. Äänisen kalliopiiirroksat ajoitetaan yleisimmin toiselle esikristilliselle vuosituhannelle.

Suomen niukat kalliomaalauslöydöt ja Nämforsin kalliopiiirroksat Ångerman-joen rannalla edustavat saman arktisen kuvakielen haarautumia. Varangin vuonon pohjoisrannalta ja Kuolan niemimaalla löytyneet keskiajan saamelaiset kalliopiiirroksat näyttävät noitarumpujen kuvakielen myötä vahvistavan Fennoskandian alkusaamelaisen asujaimiston ja kalliotaiteen yhteenkuuluvuutta. Siitä puhuivatko esimerkiksi Äänisen kivitaiteilijat varhaiskantasuomea (= lapin ja itämerensuomalaisten kielten yhteistä kantakieltä) vai jotakin kadonnutta paleoarktista kieltä, eivät heidän laakeisiin rantakallioihin hakkaamansa kuvakirjaimet anna vähintäkään vihjettä.

Kuvakirjaimet? Ammoiselle esi-isälleni aurinkoa tai pyydystä kaulaansa kantava joutsen samoin kuin käärmeellä seisova, aurinkoa ja kuuta pitelevä, hirveä lähestyvä kettuihminen välittivät ilmiselvän viestin. Samat merkit toistuvat Itä-Karjalassa kymmeninä eri muunnelmina, kymmenissä eri konteksteissa. On vaara, että sijoitamme kuviin omia liikavaltaisia ideoitamme esimerkiksi kristillis-sosialistiselle maailmankuvalle ominaisen hyvän ja pahan opposition.

"Alkukantaisten eränkävijäheimojen syntytarut ovat yleisesti eläin-epiikkaa", selittelin *Kirjoittamattoman kirjallisuuden* luvussa Esisuomalainen runous (s.68) ja ounastelin mm. seppo Ilmanlinnun eli Ilmarisen hahmottuneen taivaanjumalakotkasta ihmiseksi vasta samaan aikaan kuin joutsenjoukahainen päätyi ihmishahmoiseksi Joukahaiseksi. Huomaan venäläisten tutkijain päätyneen Itä-Karjalan kallio-kuvien pohjalta samansuuntaiseen kehityshypoteesiin: vanhimmissa kuvakerrostumissa dominoivat eläinhahmot, nuoremmassa ihmis-hahmot.

Kalevalan 13. runossa hirvenhiihtäjä "lykkäsi lyllyn lumelle kuni kynn kulonalaisen, solahutti suopetäjän kuni käärmehen elävän". Oli-ko hirvenhiihtäjä 3500 vuotta sitten ketunhahmoinen? Liikkuiko hän käärmeen kantamana? Hirvi, käärme ja aurinko kuuluvat muinaisrunoissa monin tavoin toistensa yhteyteen. Besov-Nos-niemen kalliotaitelija tiesi miten. Hänen koodinsa avaamisessa, ja kalliotaitteen kymmenien muiden koodien avaamisessa on monitieteistä askareta vuosituhannen lopun semiootikoille.

Ehkä vielä sensaatiomaisempia kuin kivikautiset mytologiset symbolikimput ovat laajat realistiset kuvakompositiot: hirven, peuran ja maitovalaan pyyntitekniikkaa, jousimiesten taistelukuvauksia, merisotaa, kulttiesineitä kantavia rituaalikulkueita, seksuaali-aiheita, tuonela-aiheita ...

Jo merialukset, joissa toistakymmentä miestä soikottelee aseitaan, järkyttävät perinteistä kuvaamme 3 000 vuoden takaisesta primitiivisestä pohjanperäläisyydestä. Jos olisin Nils-Aslak Valkeapää, joikuisin ilmi kuvitelman merilappalaisesta korkeakulttuurista, joka etelän barbaarien paineessa näivettyi nykysaamelaisuudeksi. Mutta keskustelu Itä-Karjalan kalliotaitteesta kuuluu visuaaliareenoille .Sen sijaan ilmiö Eero Autio kuuluu nimen omaan kulttuuripolitiikan parnassolle.

1950- ja 1960-luvulla messusimme jatkuvasti kansan piilevistä lahjakuusreserveistä: teiden tasoittamisesta ja porttien avaamisesta niiden tulla ja kulttuurin kohentua.

Yksi ja toinen on väittänyt, että koko puuha oli bluffia tai itsepetosta. Portit on avattu niin selälleen, että akatemioihin tunkee yhä tyhjämpää väkeä.

Se hehkuva into, melkein raivoisa intensiivisyys, millä keskisavolaisen tehdaspaikkakunnan opettaja Autio on iltatöinänsä ja viikonloppuinaan, ilman ainoatakaan stipendiä, opetellut vieraita kieliä, osannut kalliita ulkomaisia teoksia, kirjoittanut teoksensa moneen kertaan, kehittäytynyt yhden tieteellisen autiomaan huippuekspertiksi, eroaa melkein uskomattoman jyrkästi akateemisten ammattitutkijoiden keskimääräisestä laiskuudesta ja en-tee-mitään-ellei-makseta -etiikasta.

Mikä selittää poikkeusilmiön?

1. 1969 perustettiin Joensuun korkeakoulu. Sen rehtoriksi muutti Pariisista karjalainen Heikki Kirkinen. Samana vuonna tarjottiin opettaja Eero Autiolle mahdollisuutta täydentää opintojaan virkavapaana. Joensuussa oli tarjona ei-ylioppilaille järjestetty opintolinja. Eero Autio hakeutui vanhaan seminaaritaloonsa Heikki Kirkisen oppilaaksi. "On mainio asia, että olet karjalainen ja ortodoksi", sanoi Kirkisen Eero Autiolle. "Meidän karjalaisten pitää tutkia Karjalan historia alusta alkaen uudelleen. Mutta sitä varten sinun on osattava myös venäjää."

2. 1970-luku oli kesäyliopistojen kulta-aikaa. Eero Autio oli uutterimpia kesäkurssien kävijöitä. 1973 hän sai hum.kandin, 1976 fil.kandin paperit. Sen jälkeen hän keskittyi venäjän kieleen.

3. Varkaus ja Petroskoi solmivat 1960-luvulla vilkkaat ystävyyskaupunkisuhteet. Petroskoi lahjoitti erään vierailun yhteydessä suurrehkon kirjaerän, josta muodostettiin Varkauden kaupungin kirjastoon erityinen Petroskoin osasto. Keväällä 1977 opettaja Autio lainasi sieltä Karjalan väreihin sidotun kirjan, arkeologi J. A. Savva-tejevin "Risunki na skalah" (=Kalliopiiroksia).

4. Varkauden kaupunki päätti, edelläkävijänä kaupunkien joukossa, maksaa kaupunkilaisten puolesta kirjastonsa kaukolainakulut. Eero

Autio tilautti parin vuoden aikana noin 400 kaukolainaa koti- ja ulkomaisista tieteellisistä kirjastoista. "Se oli minun onnenpotkuni se kaupungin päätös", hän toteaa.

Neljässä vaiheessa siis yhteiskunnan kulttuuripoliittisilla portinavauksilla oli Eero Autiolle merkitystä.

Utelen, haastattelen, etsin oudon liikkeellelähdön perusvirikkeitä. Eero Autio väistelee. Keskustelussamme häivähtää muistikuva Suistamon ortodoksiselta hautuumaalta, Shemeikkain leposijoilta, missä oli säilynyt symbolina vainajien tuhatvuotinen kulkuväline: ylösalaisin käännetty vene, yksi kalliotaiteen perusaiheita. Sinne ovat jääneet myös Jänisjärven ja Alatunkylän Antonoffit, Autioiden esi-isät. Eero Autio on vakaumuksellinen ortodoksi, aito karjalainen.

Mietin, mikä osuus oli tarinassa Aino Autiolla, suistamolaisella leskiäidillä, joka kolmen alaikäisen lapsensa kanssa häätyi sotavuosina Varkauteen. Nyt on lapsista kaksi opettajina, kolmas arkkitehtina. Jostakin on tutkija perinyt epänormaalin hiljaisen sisunsa.

Omasta aloitteestaan Eero Autio ottaa puheeksi joroislaisen appisänsä veljen, professori Lauri Kettusen, ensimmäisen tapaamansa tiedemiehen. Kettunen oli kipinöivä originaali, avarien näkemysten mies. Joensuun seminaarissa Eero Autiota, ikäluokan 1924 sotaveteraania, kaverit olivat nimittäneet "ryssäksi". Ortodoksina olo oli Varkaudessakin raskasta aina 1960-luvulle saakka, jolloin eräs Urho Kekkosen jyrävä puhe teki lopun pehmeästä uskonvainosta. Lauri Kettunen oli edellä aikaansa, sanoo Eero Autio. Hän suhtautui karjalaiseen ortodoksiin kuin tasavertaiseen ihmiseen.

Mistähän riittäisi yksi Lauri Kettunen, poikkeusihminen, jokaisen lahjakkuusreserviläisen ylettyville?

Eero Autio kertoo idänsuhteistaan: arkeologi Savvatejevista, ylen avuliaasta neuvonantajastaan ja kirjeenvaihtoystävästään. Hän kertoo kahdesta turhasta matkastaan Leningradiin: Eremitaasiin siirretty Äänisen kuvakallio pysyi näkymättömissä museobyrokraattien takana. Mutta Leningradin yliopistosta löytyi ystävällinen kirjastovirkailija, joka kopioitti ilmaiseksi suomalaisturistin tarvitsemat kirjansivut.

Tuommoisista pikku sattumuksista näyttäisi koostuvan takametsäläisen tietokirjailijan synty. Luja tahtokaan ei olisi vienyt miestä läpi

harmaan kiven, yli julkaisukynnyksen, ellei yhteiskunta olisi oikealla hetkellä tasoittanut hänen kaltaistensa opintietä ja onnellinen sattuma osuttanut näköpiiriin Heikki Kirkistä, Lauri Kettusta, arkeologi Savvatejevia, tietokirjajohtaja Pentti Huovista.

Loppuvaiheessa Ero Autiolla oli todella onnea: Pentti Huovinen luki käsikirjoituksen, sai sytykkeen, sanoi mitä tekijän oli vielä tehtävä. Liisa Steffa ja kumppanit inspiroituiivat muotoilemaan paperitukusta yhden Otavan kauneimpia kirjoja.

Liian harvinainen happy end.

MATTI KUUSI

Eero Autio: Karjalan kalliopiirokset. Otava 1981

ALAVIITE

Matti Kuusen kotiarkistosta löytynyt päiväämätön kalkkeerauskopio Eero Aution tutkijantaivalta kuvaavasta esseestä, jonka hän on kirjallisuusviitteestä päätellen kirjoittanut 1980-luvun alkupuoliskolla. Etsinnöistä huolimatta toimitus ei onnistunut selvittämään, oliko tätä henkilökuvaa julkaistu missään aiemmin.

KANSANPERINTEEN KÄYTTÖÄ ESIHISTORIALLISTEN KALLIOKUVIEN TULKINNOISSA

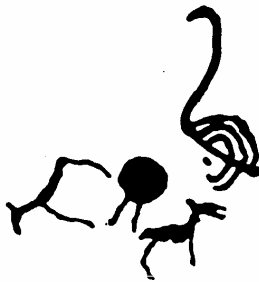
Eero Aution pitämä esitelmä Lappeenrannassa 30.8.1999
Rajan Etelä-Karjala, Idän ja Lännen kohtaupaikka - seminaarissa

Silloin kun kaukaiset esivanhempamme useita vuosituhansia sitten maalasivat viestejään ja sen aikaisia ikoneitaan kallioihin, rajoja nykymerkityksessä ei ollut. Suomalais-ugrilaisen pyyntiväestön alue ulottui Pohjois-Skandinaviasta Länsi-Siperiaan.

Kalliokuvien tutkimisen kannalta olennainen kysymys on, mistä päin tapa maalata on lähtöisin. Aikaisemmin tutkijat esittelivät Ranskan luolamaalauksia, mutta koska niistä ei löydy sellaisia aiheita ja aiheyhdistelmiä, jotka ovat meillä yleisiä, olen noudattanut norjalaisen arkeologi Gurtorm Gjessingin neuvoa. Sen mukaan itä on se suunta, josta Pohjois-Skandinavian kalliokuvien aiheita tulee etsiä (Autio 1981, 120). Tämä ei estä huomioimasta myös mahdollisia läntisiä ja eteläisiä vaikutteita. Idän merkitystä lisää nähdäkseni kaksi seikkaa:

- 1) Venäjän alueella Karjalassa, Kuolan niemimaalla, Uralilla ja Siperiassa sijaitsee rikkaita kalliokuvaesiintymiä
- 2) Neuvostovallan aikana panostettiin arkeologiaan ja syynä oli tieteellinen maailmankatsomus. Sen seurauksena kalliokuvia tutkittiin ja niistä saatuja tietoja julkaistiin kirjoina ja artikkeleina alan julkaisuissa ja lisäksi kirjasarjassa 'Pervobytnoje iskusstvo' (Esihistoriallinen taide).

Suomensukuisten kansojen esihistorian tutkimuksessa meillä on jo J. R. Aspelinin alkanut perinne, jota M. A. Tallgren jatkoi sangen ansiokkaasti. Valitettavasti perinne katkesi sotavuosiin. Nyt olojen muututtua meillä on jälleen mahdollisuus suuntautua Aspelinin ilmaisun mukaisesti "Suomen suvun asumusaloille".



Kuva 1. Gurji-saaren piirrosryhmä Äänisellä.

Kansanperinteestä saatavat tiedot

Kansanperinnetiedot löytyvät myyteistä, kansanrunoista, taruista, uskomuksista, tavoista ja Lapin noitarumpujen kuvioista. Niitä on merkitty muistiin ja tallennettu 1500-luvulta lähtien, joskin valtaosa vasta 1800-luvulla ja osittain myöhemminkin. Karjalan ja Suomen kalliokuvilla on ikää jo 6 000-3 500 vuotta, joten

ensimmäinen kysymys on, voiko suullinen tieto säilyä noin kauan. Tuona aikana moni asia on muuttunut: pronssi ja rauta ovat syrjäyttäneet kivikautisen kulttuurin, maanviljely, pyyntielinkeinot ja kristinusko, muinaiset jumalat ja suhteet manalle menneisiin. Myös naisen asemassa viimeistään kristinuskon vaikutuksesta johtuen on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Muutoksista huolimatta moni tutkija on käyttänyt ja käyttää edelleen tulkin-tojensa tueksi kansanperinteestä saatavia tietoja.

Siihen on riittävän hyvät perusteet etenkin myytti- ja taruaiheiden kohdalla, sillä kansanrunouden tutkijat ovat pystyneet ikäämään niitä levinneisyytensä perusteella jopa kivikauteen. Myyteistä esimerkkinä tulkoon maailman syntyyn liittyvä munamytti, jota K. D. Lauškin sovelsi Äänisen Gurji-saaren piirrosryhmään, *kuva 1*. Itse myytti on riittävän vanha, mutta sen Kalevalasta poimitut säkeet eivät kelpaa sellaisinaan kuvayhdistelmän sanalliseksi kertomukseksi, vaikka Lauškin itse oli siitä vakuuttunut. Kalliokuvien salaisuuksien ratkomiseksi hän oli näet omaksunut ns. bilingvisen metodin, jolla aikanaan ratkottiin muinaisen Egyptin hieroglyfejä kreikkalaisen tekstin avulla. Kansanrunot ja tarinat edustavat Lauškinin mukaan tunnettua tekstiä ja kalliokuvat hieroglyfeihin verrattavaa tuntematonta. Tarvit- si vain löytää runoista ja taruista oikea teksti kalliokuva-aiheen sanalliseksi kertomukseksi. Ja niitä Lauškin löysi sekä Kalevalasta että saamelaisista taruista ja sovelsi rohkeasti Äänisen kalliopiiirroksiin.

Yhtä rohkeasti näyttää soveltaneen professori Niilo Valonen suomalaista kansanrunoutta Uikujoen Vanhan Zalavrugan kalliopiirosaiheisiin, *kuva 2*.

Kuva 2. Uikujoen vanha Zalavruga.



Valonen kuoli v. 1983, mutta hänen keskeneräiseksi jäänyt käsikirjoituk- sensa julkaistiin seuraavana vuonna *Ethnologia Fennicassa*. Keskeneräisyy- destä johtuen on syytä suhtautua tietyin varauksin hänen nimissään julkais- tuun tekstiin. Sen mukaan Valonen näet löytää useimmille kuva-aiheille ja yhdistelmille sanatarkat kertomukset alkaen Lemminkäisen matkasta Päivö- län pitoihin, Pohjolaan jne. Uutta on, että hän yhdistelee kansanrunoaiheita tähtiin liittyviksi taruiksi. Valosen ongelmana oli kansanrunoaiheiden ja

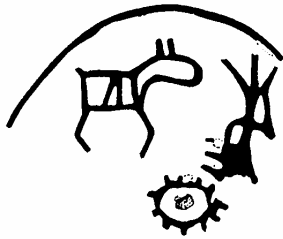
kalliopiirrosten välinen ikäysero. Sen hän ratkaisee nuorentamalla Zalavrugan piirroksat rautakauteen, jotta ne sopisivat runoaiheiden ikäykseen. Näin ei pidä menetellä, etenkin kun Vanhan Zalavrugan piirroksat on voitu iätä melko luotettavasti aikaan noin 1 500 vuotta eKr.

Kansanrunoudessa säilyneet säkeet ja tarinat eivät ole voineet säilyä muuttomattomina polvesta polveen läpi vuosituhsien. Sen sijaan niissä on voinut säilyä myytin perusaihe-esimerkkeinä Hirven hiihdäntä ja muna-myytti. Tästä syystä niitä voi käyttää viitteinä, tulkinnan tukena ja kuvaa elävöittävinä tekstinä.



Päivän päästö

Itse olen soveltanut kansanrunoudesta saatuja tietoja mm. Uralin kalliomaalauksissa esiintyviin aiheisiin, joista toisessa aurinko on ikään kuin vuorella ja toisessa vuoren yläpuolella, *kuvat 3-4*. Suomalaiselle katsojalle tulee välittömästi mieleen Päivänpäästömyytti: Martti Haavion mukaan myytti olisi lähtöisin Keski-Aasiasta ja kulkeutunut Karjalaan venäläisten sadunkertojien välityksellä. Venäläisille myytti näyttää olleen outo, sillä vain yksi vaillinaisen variantti on löytynyt Ukrainasta.



Kuva 3a ja b. Päivänpäästö-aihe Uralilla.

Aihe on ollut tuttu suomensukuisille kansoille, voguleille ja unkarilaisillekin, mitä Haavio ei tiennyt. Nähdäkseni myytti ei ole lähtöisin Keski-Aasiasta vaan Uralilta, josta se on voinut kulkeutua yhtä hyvin itään kuin länteen eikä ole tarvinnut välittäjiksi venäläisiä sadunkertojia. Kerroin löydöstäni Matti Kuuselle, ja hän rohkaisi ottamaan sen esitelmäni aiheeksi Turussa vuonna 1987 pidettyyn kalliotaideseminaariin (Autio 1990/1987). Viime matkallani Ufaan ja Etelä-Uralille sain tietää, että nimenomaan aurinkoon liittyvät aiheet ovat olleet Uralilla erittäin suosittuja jo muinaisuudesta saakka.

Päivänpäästömyytin yhteydessä selviteltäväksi tuli *kuvassa 3b* esiintyvä ihmistä kuvaava aihe, jonka pään sijalla on kolme viivaa. Sille löytyy vastaavuuksia Siperian (5a), Skandinavian (5b), Suomen (5c) ja Kuolan niemimaan (5d) kalliokuvista, Minusinskin patsaista (5e), Samus IV keramiikasta (5f), burjattien ongoneista (5g), Mohenjo Daron sinetin kuvasta (5h), permiläisistä pronssivaluista (5i) ja Lapin noita-rummuista (5j, 5k), *kuvat 5a-k*.

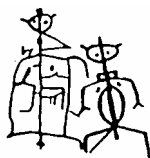
Kuva 4. Päivänpäästöaihe. Serge -joki. Autio 1987/90.



Lukumäärä kolme kalliokuvien ihmishahmoissa:



Kuva 5a
Suruktah-haja
Siperia



Kuva 5b
Alta-vuono



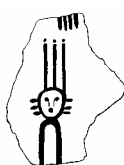
Kuva 5c
Hossan Värrikallio



Kuva 5d
Tšalm-varre
Kuolan
niemimaa



Kuva 5e.
piirros minuskilaisessa patsaassa



Kuva 5f.
Samus IV keramiikan kuvio



Kuva 5g.
burjatilainen ongon



Kuva 5h.
"Proto Shiva" Mohenjo Daro sineetissä

Pari vuotta sitten Etelä-Uralilla käydessäni huomasin, että aihe esiintyy Jamzy-tašin paleoliittiin iätyssä luolamaalauksessa, *kuva 5l*, joten aiheella on ikää jo noin 14 000 vuotta. Otan tämän esille, sillä se yhdessä Fennoskandian kalliokuvien kanssa korostaa lapin noitarumpujen kuvioiden merkitystä ja niiden käyttökelpoisuutta johtopäätöksiä tehtäessä. Tietävästi vain Astuvansalmen maalausten lukumäärä seitsemää kuvaaville viivoille löytyy yhtä pitkä kulttuuriimme kuuluva tausta.



Kuva 5i.
permiläinen
pronssivalu



Kuva 5j.
Lapin noitarumpu



Kuva 5k.
Lapin noitarumpu



Kuva 5l.
Maalaus Jamzy-tasin
luolassa Etelä-Uralilla.

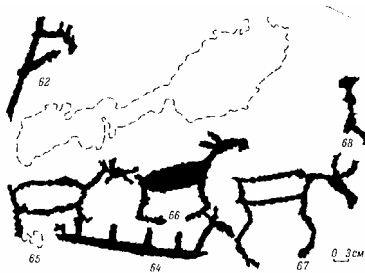
Kuva 5a-k, Autio 1987 / 1990, 10-13

Kuva 5l, Petrin 1992, 32.

Tarut

Kalliokuvien kannalta erittäin käyttökelpoinen taruaarteisto löytyy Kuolan niemimaalta. Olen käänttänyt niistä keskeisimmät ja julkaissut ne kirjassani 'Kultasarvipeura ja sen klaani' (1993). Taruissa esiintyvä kultasarvinen peura on arkeologi A. P. Okladnikovin mukaan paras kosmista aurinkopeuraa esittävä sanallinen kuvaus. Samaiseen kultasarvipeuraan liittyy myös maailman loppua kuvaava uskomus. Sen mukaan kun suuri Tiermes iskee veitsensä kultasarvipeuran sydämeen, taivaalta putoavat tähdet, kuu sammuu, aurinko katoaa ja maata peittää tomu. Tällainen kuvitelma saattaa syntyä vain pyyntiväestön keskuudessa.

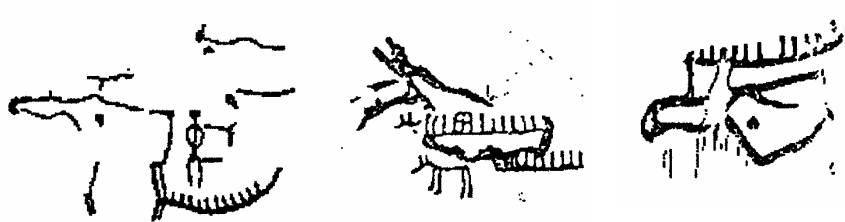
Aurinkoeläin kalliokuvissa



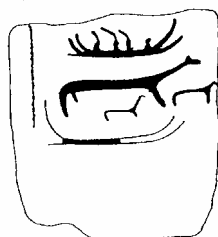
Kuva 6a ja b. Aurinkoeläin ja vene Äänisen kalliopirroksissa.

Aurinkopeura tai -hirvi voi esiintyä kalliokuvissa yksin, mutta varmimmin se voidaan tunnistaa yhdistelmästä, joihin kuuluu vene, *kuvasarja 6a-j*. Ylimmän rivin kuvat (a-b) ovat Ääniseltä. Kuvassa 6a on kolme peuraa. Sen selitykseksi saattaisi kelvata kolttasaamelaisten uskomus, jonka mukaan aurinkoa vetää ensin karhu, sitten vaadin ja lopuksi porohärkä, ts. Aurinko tarvitsi avukseen kolme eläintä. Kuvassa 6b hirven kylkeen on sijoitettu aurinkomeriksi otaksuttu kuvio.

Alempi kuvarivi on Astuvansalmelta, sitä alempi Siperiasta ja alin Ruotsista. Kuva i:n aihe sijaitsee Sagaholman pronssikautisessa hautakivessä, ja kuva j on Gotlannista viikinkiajan hautakivestä. Siinä aurinkoeläin on jo muuttunut aurinkoa symboloivaksi kuvioksi, mutta vene on edelleen mukana. Näissä molemmissa aiheyhdistelmän käyttöyhteys hautakivissä on tulkintojen kannalta erittäin huomionarvoinen seikka.



Kuva 6f ja g. Aurinkoeläin ja vene Tom-joen kalliokuvissa.



Kuva 6i. Aihe Sagaholman hautakivessä.



Kuva 6j. Gotlannin viikinkiaikainen hautakivi.

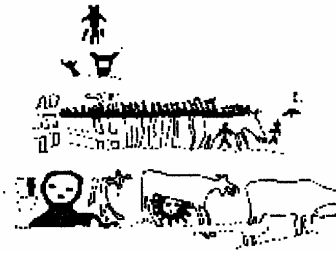
Palaamme siperialaisiin aiheisiin, sillä ne auttavat ymmärtämään myös Astuvansalmen maalauksia.

Kuva 6f on Tom-joelta. Siinä on hirvi, vene ja ihminen kuten Astuvansalmellakin. Tom-joen kalliokuvien tekijöinä pidetään obinugreja, mikä luonnollisesti lisää niiden vertailukelpoisuutta.

Kuvassa 6g on ikään kuin veteen sukeltava hirvi. sen takaruumiin seitsemän koristetta viittaavat nähdäkseni aurinkoon. Okladnikov kertoo maalauksen selitykseksi tarun, jonka mukaan samaani näkee illalla, kuinka aurinko hirven hahmossa sukeltaa mereen. Muinaisihmiselle oli ongelma, miten aurinko pääsee lännen taivaalta aamuksi itään. Sen hän ratkaisi uskomalla, että maan alla oli meri, jonka kautta aurinko pääsi itään. Kreikkalaisen tarun mukaan, kuten tiedämme, auringonjumala Helios ajoi nelivaljakolla yli taivaan ja laskeutui illalla kultamaljaan ja siinä maailmanvirtaa pitkin pääsi jälleen itään.

Kuva 6h on Aldan-joelta, joka laskee Lenaan idästä. Hirven alle on kuvattu aurinko. Vaikka se on myöhemmin eri värillä tehty lisä, sen tekijä on tiennyt alkuperäisen aiheen merkityksen. Kuvaryhmän selitykseksi Okladnikov kertoo sikäläisen tarun. Sen mukaan Heglen-hirvi sieppaa auringon ja pakenee. Sankari nimeltään Mani lähtee

takaa-ajoon ja kolmannella nuolellaan pelastaa kansalleen auringon.



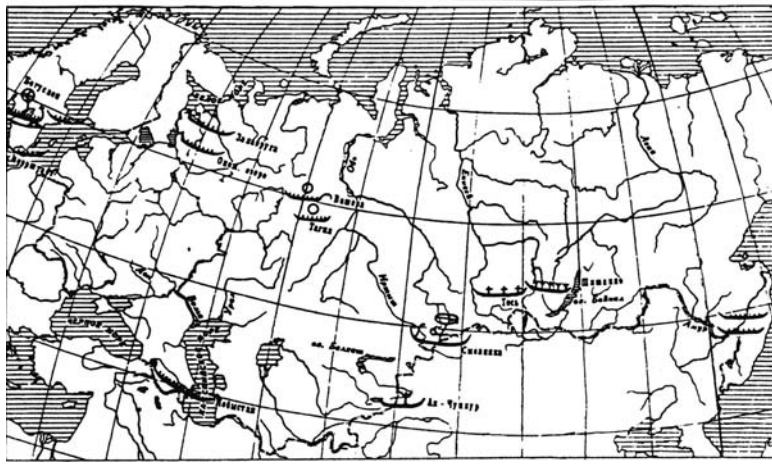
Kuva 6h. Aurinkohirvi Aldan-joella.

Astuvansalmen maalauksissa läntisimmässä reunassa on hirvi, vene ja ihminen. Olen tukenut sen tulkintaa Pilvivene-runon avulla. Runon mukaan pilvessä on pisara, pisarassa lampi, lammessa vene ja veneessä kolme miestä sukimassa Hiiden hirveä.

Kansanrunouden tutkijat pitävät Hiiden hirveä auringon symbolina. Runossa Hiiden hirvi "--juoksee vasten varvikkomäkeä, vasten vuorta korkeata", niin kuin nouseva aurinko ja lopuksi "--juo järven janottuansa", samoin kuin aurinko mereen laskee, kommentoi Julius Krohn Hiiden hirveä.

Astuvansalmen kallon itäisimmässä reunassa on aihe, johon kuuluu hirven pää ja vene, kuva 6e. Koska otaksuttiin, että kalliosta oli lohjennut pala, en rohjennut vielä vuonna 1983 tulkita sitä nousevaksi auringoksi. Nyt uskaltaa sen tehdä, sillä nykyisten käsitysten mukaan maalaus on tehty tietoisesti kyseiseen paikkaan.

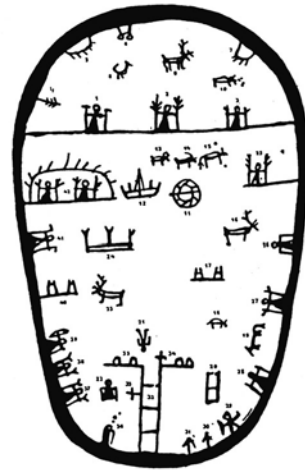
kuva 6a – Savvatejev 1970, 406, **kuva 6b** – eestiläinen jäljenne, **kuvat 6c, d ja e** – Sarvas 1973, 14, 21, **kuvat 6f ja g** – Okladnikov & Matrynov 1972, 73, 139, **kuva 6h** – Okladnikov & Mazin 1979, 140, **kuva 6i** – Malmer 1981, fig. 15a, **kuva 6j** – Nylén 1978, 23.



Vene

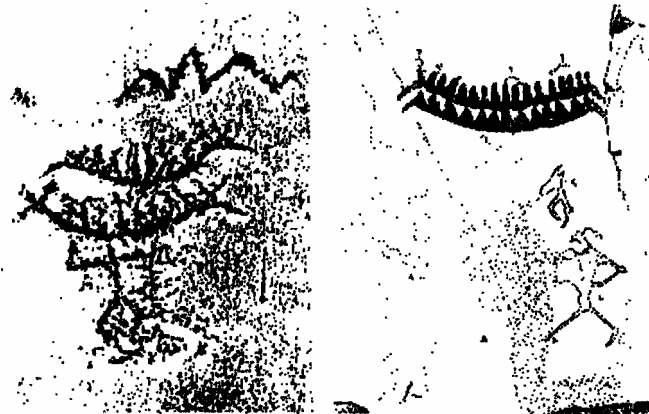
Astuvansalmen kuvayhdistelmän vene on Osiriksen aurinkolaivaan verrattava alus. Aihe on kulkeutunut muinaisesta Egyptistä Kaukasukselle, sieltä Uralille, Siperiassa Amurille saakka ja lännessä Etelä-Ruotsiin, *kuva 7*.

Astuvansalmen veneisiin sijoitetut pystyviivat olen tulkinnut Karjalan kalliopiirrosten vastaavan aiheen mukaisesti Tuonilmaisiin eli Tuonelaan siirtyneiden sieluiksi. Tulkinnan tueksi voidaan mainita, että Karjalassa, mm. Suistamolla on hautoja, joiden päälle on asetettu kumollaan oleva vene tai lisätty hautaristiin venettä esittävä veistos. Tulkinnan tukena voidaan käyttää myös viikinkiajan skandinaavien tapaa polttaa vainaja veneessä ja siten auttaa sielu auringon yhteyteen.



Vene on yleinen aihe Lapin noitarumpujen kuvapinnoilla. Mankerin teoksessa numerolla 64 merkityssä se on tasavertaisesti aurinkosymbolin vieressä, *kuva 8*. Manker tulkitsee sen epävarmana tietona veneuhriksi mutta mainitsee myös Rudbäckin tulkinnan, jonka mukaan se on muinaisskandinaavien Ringhorna, jonka avulla aurinko purjehti yön aikana merellä. Saamelaisilla on ollut myös tapa tehdä tuohesta pieni vene, panna siihen rasvaa ja ripustaa uhrianti jouluksi kodan lähelle puuhun (Manker 1950, 57).

Vainajiin liittyvä veneaihe esiintyy myös Laukaan Saraakallion maalauksissa. Painavin peruste liittyy se vainajakulttiin ovat ylempään veneeseen kuvatut 17 pystyviivaa, *kuva 9b*. Jos ne esittäisivät eläviä ihmisiä, veneen pitäisi olla todella iso, sielut sen sijaan mahtuvat pienempäänkin tilaan. Janne Saavalainen (1999, 109) pitää kuitenkin 17 hengen venettä mahdollisena ja esittää todisteeksi kampakeramiikkaan iätyn 7 -metrisen haapion. Haapion teko tuolloin tuskin oli mahdollista, mutta nähdäkseni 7 -metriseen ruuheen tai haapioon ei mahdu 17 henkeä: tila henkeä kohden olisi vain 41 cm. Ratkaisevinta on, että Laukaan vesillä tuskin on ollut tarvetta kuljettaa kerralla noin suurta joukkoa.



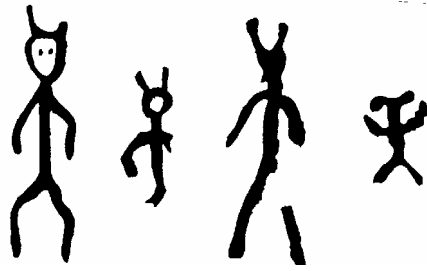
Kuva 9 a ja b. Laukaan Saraakallion kaksi venettä: a – Timo Miettinen. b – Pekka Kivikkäs, 1999, 15.

Timo Miettisen tekemässä jäljenteessä, *kuva 9a*, veneiden alapuolella näyttäisi olevan kaksi ihmishahmoa, mutta Pekka Kivikkään tekemässä, *kuva 9b*, vastaavalla paikalla niitä ei ole. Tältä osin aikaisemmin esittämäni ns. votiiviuhrista johdettu tulkinta pätee vain, jos uudemmilla kuvaus- ja kuvankäsittelymenetelmillä saaduista kuvista voidaan todeta kyseiset ihmishahmot. Sen sijaan veneisiin sijoitetut kuviot tulkitseen edelleen Tuonilmaisiin siirtyneiden sieluiksi, ts. ne viittaavat vainajien muistamiseen.

Suhde vainajiin ja Tuonela

Vainajien muistaminen oli menneisyydessä erittäin yleistä. Muinaisille egyptiläisille esi-isät olivat voiman lähde ja heidän puoleensa käännyttiin erityisesti vuoden vaihtuessa.

(Clark 1954, 119).



Taavitsainen 1977. 152.

Euroopassa katolinen kirkko taisteli kauan vainajien muistelua vastaan, mutta viimein paavi myöntyi ja määräsi v. 835 vanhan eurooppalaisen vuoden alkamispäivän sielujen päiväksi (Straubergs 1949, 61). Suomessa luterilaisen kirkon onnistui tukahduttaa katolisuuden jäänteinä pitämänsä vainajien muistelu, joskin on tietoja, että vielä 1700-luvulla kekrinä eli marraskuun 1. päivänä lämmitettiin sauna ja katettiin pitopöytä vainajille (Haavio 1959, 35).

Paras tuki vainajien muistamisille löytyy Volgan suomalaisten ja permiläisten kansojen vainajakultista. Esimerkiksi syrjäanit eli komit kääntyivät aina vainajiansa puoleen kun lähtivät metsälle, kalaan tai kylvivät siemenen peltoonsa, kertoo Vasili Nalimov (1907, 10) maamiehistään. Udmurtit (votjakit) puolestaan uskoivat, että heidän vainajansa voivat saada aikaan mitä ikinä jumalatkin, tietää Uno Holmberg (1914, 51-53).

Aurinkoeläimen läheisyyteen ja aurinkolaivaan päässeille sieluille paikka oli ilmeisesti miellyttävä ja valoisa, joten uskomukset kylmästä ja pimeästä Manalasta eivät kelpaa. Karjalaisista itkuvirsistä löytyy kuitenkin apua. Niissä "valgiet syntyset" eli vainajan sukulaiset ottavat tulijan vastaan ja istuttavat "ilmojen rannasta rantaan ulottuvaan pitopöytään". Tuonela merkitsevien sanojen yhteydessä esiintyy toistuvasti sanoja kuten ihala, orhie ja kaunis, jotka sopivat aurinkolaivasta johdettuun tulkintaan (Autio 1987, 113).

Christfied Canander Mythologia Fennicassaan (1789) rinnastaa suomalaisten Tuonelan lappalaisten Jabme-aimoon ja skandinaavien Valhallaan, jotka molemmat tarjosivat täyteläisemmän elämän kuin tämä maailma. Sukulaistemme komien erään ilmaisun mukaan kuolema oli yhtä kuin mennä toiseen valoon (munny mödar jugydö), jossa elettiin iloisesti. Tšeremissit toivottivat vainajalleen valoisaa, onnekasta, hyvää ja lämmintä olotilaa ja pyysivät, että tämä tulisi unessa ilmoittamaan, miten hupaisaa ja miellyttävää on hautantakainen elämä (Autio 1987, 114).

A. A. Formozovin ohjeet tutkijoille

Etelän kulttuureista saatujen aiheiden käyttö Karjalan kalliopiirrosten tulkintaan aiheutti aikoinaan kiistaa.

Myös tunnettu esihistoriallisen taiteen tutkija arkeologi A. A. Formozov osallistui siihen ja lausui yksiselitteisen selvästi, että Etelän uskomukset ja myytit ovat päässeet Pohjolaan yhtä hyvin kuin Siperian sembrapuiset esineet Suomeen. Hän painotti lisäksi, että erilaiset talousmuodot ja erot kulttuureissa eivät olleet esteenä uskomusten leviämisille (Autio 1981, 118-119).

Toinen Formozovilta saamani ohje koskee kansanperinteen käyttöä. Sen hän ilmaisi Lauškinia koskevan kritiikin yhteydessä metodisena ohjeenaan. Sen mukaan tutkijan tulee käyttää ensi sijassa kyseisen alueen ja siihen etnisesti läheisten kansojen kansanperinnettä (Autio 1981, 131). Nimenomaan tämä ohje on aiheuttanut sen, että alun alkaen olen suhtautunut epäillen tulkintoihin, joiden mukaan Suomen kalliomaalausten eläin- ja sarvipäiset ihmishahmot kuvaisivat Siperiasta saadun mallin mukaisia šamaaneja, *kuva 10*.

Siperialainen šamanismi

Meillä Suomessa johtavimmat auktoriteetit, kuten uskontotieteen professori Anna-Leena Siikala, pohjustavat tulkintansa määrittelemällä subarktisen pyyntikulttuurin elinehdot ja niiden vaikutukset uskomuksiin, jotka ilmenevät lähes samankaltaisina Pohjois-Euraasiasta Amerikkaan. Tässä kulttuurissa keskeisin asema oli šamaanilla, joka pystyi parantamaan sairaita ja takaamaan pyyntionnen. Selvimpänä šamanismi on säilynyt Siperiassa, ja sieltä Siikala hakeekin šamaanien tuntomerkit.

Siperialaiset šamaanit ovat esiintyneet šamanoidessaan sarvipäisinä ja eläimiin viittaavasti pukeutuneina. Ratkaisevampaa on, että Suomen ja Lapin noidista ei ole vastaavanlaisia tietoja. Ei edes Lapin noitarumpujen kuvapinnoilta löydy siihen viitteitä. Totesin sen tutkimalla huolellisesti Lapin kannusten kuvat ja niihin liittyvät selostukset Ernst Mankerin noitarumpuja koskevista teoksista. Lisäksi merkittävää on, että obinugritkaan eivät ole käyttäneet šamanoidessaan sarvia tai muuta eläinrekvisiittaa.

Aikaisemmin pidettiin tieteellisesti täysin perusteltuna ulottaa šamaanirekvisiitan käyttö kivikaudelle. Arkeologi L. R. Kyzlasov, joka on tutkinut perusteellisesti neoliittisen kauden lopulle iättyjen Minusinskin patsaiden kuva-aiheita, johtaa niiden perusmallit Intiasta, Mesopotamiasta ja Egyptistä, joissa jumalat kuvattiin usein sarvi- ja eläinpäisiksi.

Minusinskissa sarvet viittaavat kuitenkin hakassilaisten syntytarujen mukaan toteemiseen härkään. Siperialaisen šamanismin sarvet ja laiva-aiheen käyttö ovat Kyzlasovin mukaan myöhäisemmän Tasminkin kulttuurin välityksellä saatuja vaikutteita. Tämä selittäisi nähdäkseni sen, etteivät obinugrit eivätkä lapin noidat omaksuneet sarvirekvisiittaa.

Toisena sarvien tulkintaan kajooneena tutkijana tulkoon arkeologi E. A. Novgorodova. Hän on tutkinut Mongolian kalliopirroksia ja onnistunut tunnistamaan monia aiheita vanhimpien kiinalaisten sanamerkkien avulla. Hänen mukaansa suuri toteeminen esiäiti kuvattiin sarvipäiseksi ja toteemieläin sijoitettiin naista esittävän kuvion viereen. Sarvirekvisiitan käytölle ei siis löydy riidatonta ja kivikauteen yltävää tukea edes Siperiasta (Autio 1993, 116-117).

Sarvipäisille ihmishahmoille luotettava selitys

Kalliomaalaustemme sarvi- ja eläinpäisille ihmishahmoille löytyy metodisesti luotettava selitys, ja se liittyy täysin pyyntikulttuuriin. Kuolan niemimaalta on merkitty muistiin taruja, joiden mukaan Meandaš-peura esiintyi ihmishahmossa ja nai Lapin tytön. Aviopari sai lapsia, mutta vuodevuotia koskevan kiellon rikkomisesta seurasi, että Meandaš jätti vaimonsa ja juoksi peurana tunturiin. Myös lapset muuttuivat peuroiksi ja seurasivat isäänsä, pieninkin, joka oli äitinsä sylissä. Vaimo, Meandaš-kab (kave), meni uusiin naimisiin, mutta miehellä ei ollut onnea metsällä, ja aviopari eli puutteessa. Kerran Meandaš ilmestyi unessa entiselle vaimolleen ja kertoi, että hän tiesi tämän kurjuuden. Hän käski, että uusi aviomies menisi pyhälle paikalle ja ampui hänet siellä. Niin tapahtui, ja sen jälkeen miehellä oli pyyntionnea, ja vaimon pata oli jälleen täysi.

Vielä 1930-luvulla oli niitä, jotka uskoivat olevansa Meandaš-kabin jälkeläisiä. Hän, Meandaš-kab, oli meille esiäidin kaltainen, madderahke, vakuutteli Meandaš-laulun kertoja Tatjana Filipovna Tšarnolusille. Oli vielä sellaisiakin metsästäjiä, jotka osasivat kertoa ns. Meandaš-uhrista. Se suoritettiin pyyntikauden alkaessa ja siihen saivat osallistua vain verisukulaiset Uhrieläimen veri ja liha tekivät heidät Meandašista osallisiksi.

Kuva 11. Peuranvasaa imettävä nainen. Tšalmvarre, Kuolan niemimaa. Jälj. Antero Kare.

Olen kääntänyt Meandaš-peuraan liittyvät tarut V. N. Tšarnoluskin kirjoista 'Saamskija skazki' ja 'Legenda ob olene-tšeloveke' ja julkaissut ne jo mainitsemassani kirjassa 'Kultasarvipeura ja sen klaani' (1993). Tšarnoluskin tekstejä kääntäessäni ihmettelin



vain, etteivät meidän uskontotieteilijät olleet huomanneet näin kiinnostavaa aineistoa, vaikka Arvid Genets oli kirjoittanut Mintysh-jumalasta Suomen kuvalehteen jo vuonna 1878 ja sisällytti sitä koskevat päätiedot myös Kuolan Lapin murteiden sanakirjaansa vuonna 1891.

Meandaš-peuraan liittyvät tarut, uskomukset ja uhrimenot täyttävät erittäin hyvin totemismiin kuuluvat vaatimukset. Totemismilla tarkoitetaan näet uskomuksia, joiden mukaan suvulla tai ryhmällä on läheinen suhde totemieläimeensä, jos sen pyynti oli sallittua, siihen liittyi tietyt rituaalit. Totemismiin kuuluu myös ns. eksogamia-sääntö, jonka mukaan aviopuolison tuli olla toisesta ryhmästä. Tarujen mukaan yksi tytöistä joutuu avioon korpille, toinen hylkeelle ja kolmas peuralle. Kun tähän lisätään, että koltasamelaiset ovat pitäneet itseään karhun veljinä, ja heillä on lisäksi karhuun liittyviä totemistisia taruja, silloin täytyy myös vähintään kahden totemisen ryhmittymän vaatimus.



Kuva 12. Syy ja seuraus Äänisen kalliopiiroksissa, Autio 1981, 16

Meandaš-tarustoa on käyttänyt jo arkeologi N. N. Gurina (1990, 24) Kuolan niemimaalla sijaitsevan Tšal-virran paasiin uurretujen kuvien tulkintaan, *kuva 11*. Itse olen soveltanut tarustoa Suomen kalliomaalausten tulkintoihin, ja ilokseni huomasin, että myös uskontotieteen professori Juha Pentikäinen on ottanut totemismin riittävän vakavasti otettavana mahdollisuutena. Hän tosin käyttää Meandaš-nimestä kirjoitusasua Myandash (Pentikäinen 1995, 91), joka on jäänne Elena Sergejevan artikkelin (1994) kääntäjän kynästä.

Itse kirjoitin nimen aikaisemmin muotoon Māndaš kuten eestiläiset, sitten suoraan venäjämästä siirrettynä Mjandaš, mutta "Kultasarvipeuraa" varten pyysin ohjeet saamenkielen professorilta Pekka Sammallahtelta, ja nyt se on muodossa Meandaš (Autio 1993, 8). Toivon, että kirjoitusasu vakiintuisi ja ettei sitä kirjoitettaisi englantilaisittain suomenkieliseen tekstiin.

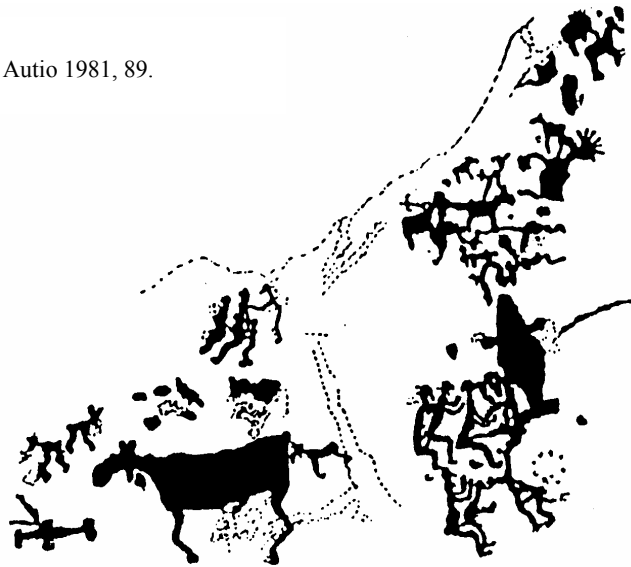
Muinaisihmisen suuri huoli

Šamaanintulkintojen perusteluina on käytetty jatkuvasti jukagiirišamaanin kykyä hankkia pyyntikauden alkaessa väelleen pyydettyjen eläinten sielut ja taata siten pyyntionni. Juuri tämä pitäisi olla keskeinen piirre pyyntikulttuureissa.

Muinaisihmisen suurin huoli oli riistan riittävyys, itse pyyntitekniikan hän osasi jopa liiankin hyvin, sillä kampakeraamisen kauden löydöissä hirvenluut alkavat vähetä. Riistan riittävyys riippuu syntyvien eläinten määrästä,

ja sen näyttää muinaisihminen tienneen. Karjalan kalliopiiirrosten mukaan hän tiesi suvun jatkumiseen liittyvät perusasiat, *kuva 12*.

Autio 1981, 89.



Uikujoen Jerpin Putaalla on piirrosryhmä, jossa miehet parittelevat naisten kanssa takaapäin ympärillään hirviä ja maitovalaita, suuria ja pieniä, *kuva 13*. Tulkintani mukaan kyseessä on maaginen hedelmällisyysriitti. Jerpin putaan piirrosten avulla selviää myös Laukaan Saraakallion asetelmaltaan samanlainen parittelu, jonka tarkoitus on saada eläimet lisääntymään, *kuva 14*. Pulleavatsainen hirvilehmä hieman alempana sopii tulkintaan.

Tulkintaa voidaan tukea myös kansanperinnetiedoilla. Tämän vuosisadan alusta peräisin olevan kertomuksen mukaan Kuolan niemimaan saamelaiset olivat viettäneet Seitajärvellä joka kevät erityistä juhlaa, johon osallistujat sekä miehet että naiset olivat aivan alasti.



Toisen tiedon mukaan lappalaiset olivat kokoontuneet Seitajärvellä Peura-
saareen, uhranneet siellä, ja sen jälkeen nuoret miehet osallistuivat kil-
pailuun alasti poronsarvet päässä. Kerrottiin, että voittaja sai palkinnokseen
kauneimman neidon.

Koska mainitut kertomukset eivät ole ensikäden tietoja, Tšarnoluski on tu-
kenut niitä lasten ja nuorten peuraleikeillä. Niitä on kuvailut myös T. I. It-
konen. Kommentissaan hän toteaa, että leikeissä kuvastuu peurojen syksyis-
tä kiimaa esittävä muinainen maaginen rituaali, jolla koetettiin vaikuttaa
edistävasti riistan määrään ja pyyntionneen. Hän jatkaa, että Suonikylässä
leikkiin osallistuivat aikuisetkin, mutta nykyään peuraleikki on jäänyt
unohduksiin, koska peuroja ei enää tavata. Edelleen: tämä kisa on hyvä
esimerkki siitä, kuinka aikaihmissen totena harjoittamat rituaalit vähitellen
menettivät merkityksensä ja muuttuivat nuorten ja lasten ajanvietteeksi (It-
konen 1948 II, 435-436)

Suomessakin on ehkä jotain säilynyt. Mikael Agricola kertoo ns. Ukon va-
kat -menoista, joiden aikana isännät, emännät, piiat ja rengit käyttäytyivät
häpeällisesti. Jos mainittu ilmaisu tarkoittaa seksuaalista kanssakäymistä,
kuten Uno Harva (1948, 118) otaksuu, silloin maanviljelyyn kuuluvat vak-
kamenot siltä osin juontuvat jo pyyntikulttuurista.

Yhteenvetona šamaanien sarvista ja šamanismista haluan painottaa seuraava
seikkoja:

1. Suomen ja Lapin noidat eivät ole tiettävästi esiintyneet sarvipäisinä, sa-
moin eivät obinugrien.
2. Kalliomaalaustemme sarvi- ja eläinpäisille ihmishahmoille löytyy
varmin selitys Kuolan niemimaan saamelaisten totemistisista taruista, us-
komuksista ja hedelmällisyyskulttiin kuuluneista menoista. Ongelmaksi jää,
että maalaustemme aiheet viittaavat lähes yksinomaan hirviin, sillä tote-
mismi edellyttää ainakin kahden ryhmittymän olemassaoloa (Autio 1995 B,
198-199).
3. Äänisen kalliopiirrookset osoittavat, että tuolloin tiedettiin suvun jat-
kamiseen liittyvät perusasiat. Kalliokuvien hedelmällisyysmagiaa kuvaavat
aiheet yhdessä Seitajärven menojen kanssa osoittavat, että riistan riittävyys
pyrittiin turvaamaan sangen maanläheisin keinoin.



Kuva 15. Astuvansalmen Jousi akka. Sarvas, 1973, 18

Astuvansalmen akka

Astuvansalmen kallioon on maalattu jousta pitelevä nainen, kuva 15. Arkeologi Ville Luho on verrannut sitä kreikkalaisten Artemis -jumalattareen ja otaksuu, että maalaus esittää lähinnä saamelaisten Juks- eli Jousi akkaa. Yhdyn tukintaan. Anna-Leena Siikalan mukaan aihe kuvaa naiseksi pukeutunutta miesšamaania. Lähtökohtana tulkinnalleen hän pitää kansanperinnetietoa, jonka mukaan nainen ei saanut osallistua metsästykseseen, hän ei saanut edes koskea pyyntivälineisiin. Mallin mieheksi pukeutuneelle šamaanille Siikala saa itäisimmästä Siperiasta jakuuteilta.

Astuvansalmen akan yhteydessä säännönmukaisesti todistellaan, etteivät pohjoismaisten kansojen naiset saaneet osallistua metsästykseseen, vaikka Tacitus Germania-teoksessaan vuonna 98 jKr. Kertoo, että fennien naiset seurasivat miehiään metsälle. Saman kertoo myös kreikkalainen Prokopios 500-luvulla skrifinnien naisista. Tietoa toistettiin 1600-luvun lopulle saakka, kunnes saksalainen Johannes Schefferus Lapponia-teoksessaan kumosi sen ja todisteli, etteivät Lapin naiset saaneet edes koskea pyyntivälineisiin saati mennä metsälle. Aikanaan Friedrich Engels omaksui tiedon ja muotoili sen teesiksi 'mies metsällä - nainen kotona'.

Engelsin teesi oli ongelmana arkeologi N. N. Gurinalle, kun hän Äänisellä Peurasaaren kalmiston kaivauksissa löysi myös naisten haudoista nuolenkärkiä ja metsästykseseen viittaavaa välineistöä. Tutkijan oli pakko todeta, ettei Engelsin sääntö sopinut Peurasaaren naisiin. Sama ongelma oli arkeologi J. A. Savvatejevilla, kun Uikujoen kalliokuvissa on kuvattu myös naisia meripyyntiin, metsälle ja taisteluihinkin. Kaukana Udmurtiassakin todettiin, että naisten haudoista tavatut nuolenkärjet eivät sovi Engelsin teeseihin (Gening 1971, 112).

Edellä kerrotut tapaukset sopivat Tacituksen välittämiin tietoihin.

Eivät kansanperinnetiedotkaan ole täysin yhdensuuntaisia. On syytä ainakin mainita, että kolttalainen otettiin karhunkaatoon, jos hän kuuli siitä (Itkonen 1948 II, 365). Samojedeista tiedetään, että naiset ovat pyytäneet pikku-riistaa ja metsästäneetkin (Autio 1981, 112). Astuvansalmen akka voisi kuvata siis todellisuutta, mutta tulkinnan esteenä on maalausten yleisluonne. Koska muut aiheet ovat selvästi myyttisiä, silloin joustakin pitelevä nainen kuuluu uskomusolentoihin, jos sovellamme sisäisen lähdekritiikin ohjetta kalliokuvien tulkintaan.

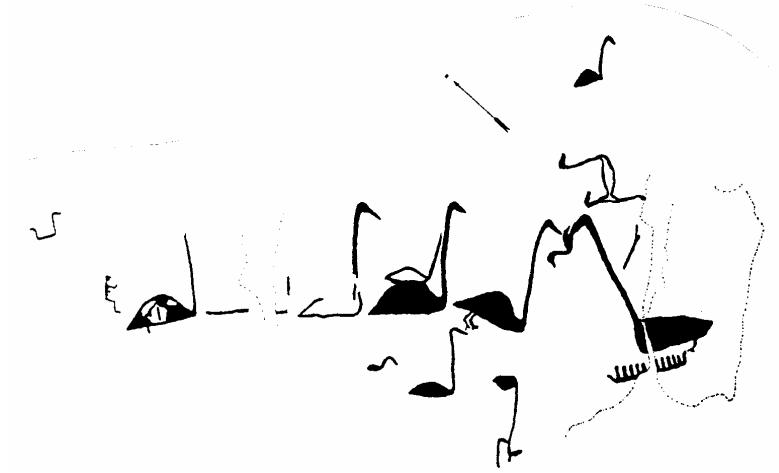
Uskontotiede - tiedettä vai teologiaa?

Šamanismi on ollut kalliokuvien tutkijoiden suosiossa ja eräs innoittaja siihen on saksalainen primitiivisen taiteen tutkija Anreas Lommel. Itse siteerasin hänen tekstiään 'Karjalan kalliopiirroksset' -kirjassani, mutta onneksi olin tutustunut arkeologi Jarl Nordbladhin artikkeliin, jonka aiheena ovat kalliotaiteen ja uskonnon väliset ongelmat. Artikkelissaan tutkija kritisoi uskontotieteilijöitä liiallisesta teoretisoinnista ja rakentelusta yliluonnollisten ilmiöiden varaan. Jos tutkimuksen kohde on yliluonnollinen eikä siis kontrolloitavissa, kysymyksen selvittely ei ole tiedettä vaan teologiaa, toteaa Nordbladh (1972, 204-205). Väite sellaisenaan on liian kärjistetty, sillä uskontoja voidaan tulkita tieteellisesti.

Siikalan ja viimeksi Janne Saavalaisen (1999) suosiossa näyttää olevan ruotsalainen uskontotieteilijä Åke Hultkrantz. Hänen uskontoekologiaksi nimetyn teorian mukaan käsitys supranormaalista ja sen vaikutuksista ihmisten elämään saa muotonsa toimeentulon takaavien ihmisen ja luonnon vuorovaikutusten pohjalta (Siikala 1980, 180). Selvemmin sanottuna tämä tarkoittaa sitä, että luonnon olosuhteet ja toimeentulon takaava elinkeino aiheuttavat supranormaalisia uskomuksia, joilla on vaikutus ihmisen elämään. Itse asiassa teoria näyttää olevan uskontotieteellinen sovellutus Marxin teesistä, jonka mukaan kullakin kehityskaudella tuotantosuhteet ja niistä johtuva yhteiskunnan rakenne muodostavat inhimillisen käyttäytymisen perustan.

On yllättävää, että meillä Suomessa Marxin teorioiden varaan rakennetuilla ajatuksilla on kannattajia vieläkin, vaikka jo Neuvostovallan aikana sikäläiset arkeologit uskalsivat tuoda esille havaintojensa ja teorioiden väliset ristiriidat. Tästä syystä haluan painottaa seuraavia seikkoja:

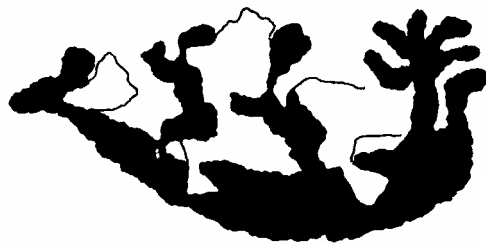
- 1. Sokea usko teorioihin kuuluu uskuntoon, tieteessä lähtökohtana pitää olla epäily ja konkreettinen havainto.*
- 2. Kalliokuvien tulkinnan on lähdettävä itse kuvista ja arkeologisesta aineistosta saaduista havainnoista.*
- 3. Muinaiset esi-isämme eivät eläneet hermeettisessä umpiossa, vaan he saivat vaikutteita eri tahoilta ja maanviljelyskulttuureistakin. Siitä todisteena ovat myös kieleemme lainasanakerrostumat.*



Kuva 16. Joutsenryhmä Besov-nos niemessä Äänisellä.

"Pyhä lintu" -uskomukseen liittyvä ongelma

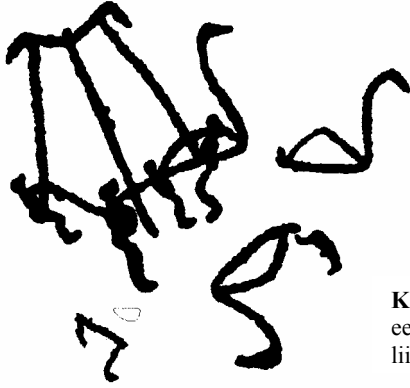
Äänisen kalliopiiroksissa esiintyy joutsen niin selvästi uskomuksellisissa yhteyksissä, että jo Raudonikas 1930-luvulla yhdisti aiheen totemismiin. Erityisesti Besov-nos niemen joutsenten ryhmän yhdistelmä, johon kuuluu joutsen, vene ja nokassa oleva poikanen, osoittavat että sen sisältönä on uskomus, *Kuva 16*. Yhdistelmä voidaan rinnastaa hirvi ja vene aiheisiin ja vastaavanlaisiin uskomuksiin. Šalan kaupungin lähellä eestiläisten nimeämässä Luike- eli Joutsenniemessä on ryhmä piirroksia, jotka osoittavat, että paikalla on vietetty joutseneen liittyviä menoja, *kuva 17b*.



Kuva 17 a. Joutsenniemen kalliopiiroksia eestiläisten jäljenteiden mukaan – joutsenaiheinen vene.

Joutsen on ollut karjalaisille pyhä lintu, sitä ei saanut ampua eikä sen lihaa syöty. Jos joku erehtyi surmaamaan joutsenen, teko aiheutti tekijälleen onnettomuutta. Nämä uskomukset olivat itselleni Karjalassa kasvaneelle tuttu-

ja, mutta varmuuden vuoksi pyysin kansanrunousarkistosta joutsenta koskevat kortistotiedot. Kalevalasta muistamme, kuinka Lemminkäiselle kävi, kun hän yritti ampua joutsenen Tuonen joelta. Vaikka Kalevalan teksti on Elias Lönnrotin muotoilema, sen pääasiat eli käsite 'pyhä lintu' ja sen ampumisesta koituva onnettomuus käyvät yksiin kansanperinnetietojen kanssa (Autio 1987).



Kuva 17 b. Joutsenniemen kalliopiiroksia eestiläisten jäljenteiden mukaan: - joutseniin liittävä rakennelma.

Näin ollen ongelmaksi jäi vain, voivatko Karjalassa säilyneet perinnetiedot juontua jo kalliopiiirrosten ajalta. Koska myöhäisemmiltä kausilta en löytänyt esimerkiksi pronssiin valettuja joutsenten kuvia, ainoaksi keinoksi jäi esitellä joutsenaiheen esiintymiset kalliokuvissa ja aiheeseen liittyvät uskomukset kyseisillä alueilla.

Karjalan lisäksi joutsenaihe esiintyy Uralilla ja myös sikäläisessä kansanperinteessä pyhänä ja toteemisena lintuna. Se esiintyy Baikalin kalliokuvissa ja erittäin selvästi burjaattien toteemisissa taruissa. Ruotsin kalliokuvissa joutsen ei esiinny näkyvästi, eikä sillä ole erityisasemaa lintuihin liittyvissä uskomuksissa. Se ei esiinny näkyvästi myöskään Lapin alueen kalliokuvissa, ja siellä se oli erittäin haluttu riistalintu (a). Suomenkaan kalliomaalauksissa joutsenta ei esiinny, ja kuten tiedämme, meillä se ammuttiin lähes sukupuuttoon. Ainoana poikkeuksena Suomen alueelta voidaan mainita Savonlinnan läheltä Pihlajaveden suulta Rapakon saaresta vuonna 1993. Savonlinnan seutu nimestään huolimatta on kuitenkin vanhaa karjalaista aluetta, kuten historiasta tiedämme, ja minkä voi todeta Säämingin seudun murteestakin (b).

Kerroin tämän todisteluketjun professori Unto Salolle Äänisen kalliopiiirrosten äärellä ja kysyin hänen mielipidettään. Vastaus oli, että onhan se parempi kuin ei mitään. Tällaiseenkin arvioon meidän on tyytyminen humanistisissa tieteissä. Kun on kyse noin kaukaisista ajoista, johon kalliokuvat kuuluvat, mitään täysin varmaa tietoa me tuskin onnistumme saamaan.

a) Juha Pentikäinen (1995, 111) kertoo, että joutsen olisi ollut koltille pyhä lintu ja pohjustaa todisteluaan Äänisen kalliopiiirrosten joutsenilla. T. I. Itkonen (1948 II mainitsee Paulaharjuun viitaten, että joutsen oli koltille riistalintu. Samuli Paulaharjun (1921, 75-76) tekstistä selviää, että koltat nylkivät joutsenen (kuten kuikankin) ja saivat nahkasta 60 kopeekkaa. Pentikäisen mainitsema uskomus on nähdäkseni paikallinen ja tartuntaa Petsamon alueen karjalaisilta. Olennaista on, että Tšalmvarren paasiin Kuolan niemimaalla ei ole kuvattu joutsenia eikä muitakaan vesilintuja.

b) Tässä yhteydessä tekee mieli ounastella, että Pihlajavesi on ollut jo kalliokuvien ajalla Joutsen-fratrian läntinen raja. Suomen lähes yksinomaan hirviin painottuva aineisto saattaisi selittyä myös totemismiin kuuluvan vaihtoehdoisen endogamiasäännön avulla, ts. aviopuolison piti olla omasta ryhmästä.

Esitelmässä mainitut teokset ja artikkelit

Autio, Eero

1981. Karjalan kalliopiirroksset. Keuruu.
1983. Astuvansalmen kalliomaalausten uusi tulkinta. – Kotiseutu 3/1983
1987. Joutsen – karjalaisten pyhä lintu Äänisen kalliokuvissa I-II. Karjalan Heimo 5-6, 7-8/1987
- 1987 / 1990. Päivänpäästö – aiheko Uralin kalliokuvissa? Kalliotaidetta - tutkimusta ja tulkintaa. Turun maakuntamuseon raportteja 11.
- 1988 Laukaan Saraakallio – muinainen pyhättö. – Kotiseutu 4/1988
- 1989 Kalliomaalauksemme – ikkuna suomalais-ugrilaiseen muinaisuuteen. Ylä-Savon asutuksen juuret. Sonkajärvi.
1993. A. Sarvekkaita šamaanejako kalliomaalauksissamme? – Sihti 3. Savonlinnan maakuntamuseon julkaisuja. Savonlinna.
1993. B. Kultasarvipeura ja sen klaani. Jyväskylä.
- 1995 A. Horned Anthropomorphic Figures in Finnish Rock-paintings: Shamans or something else? – Fennoscandia Archaeologia XII. 1995
B. The Possibility of Totemism in the Interpretation of the Ancient Rock-pictures in the Baltic Area. Symposiumi Itämerensuomalainen kulttuurialue. Castrenianumin toimitteita 49. Helsinki.

Clark, R. T. Rundle, 1959.

Myth and Symbols in Ancient Egypt. London

Gening, V. F. 1971.

Istorija naselenija udmurtskogo Prikamja, I. Moskva.

Gjessing, Gutorm, 1978.

Rock-pictures in Northern Fenno-Scandia and their eastern affinities. – Acts of the international symposium on rock art (1972) Tromsö.

Gurina, N.N. 1990.

Naskal'nyje izobraženija Kol'skogo poluostrova - obščšije i osobennyje tšerty s naskal'nymi izobraženijami severa Jevrazii. Moskva.

Haavio, Martti. 1959.

Karjalan jumalat. Porvoo-Helsinki.

Harva, Uno, 1948.

Suomalaisten muinaisusko. Porvoo-Helsinki.

Holmberg, Uno, 1914.

Permalaisten uskonto. Porvoo.

Itkonen, T.I. 1948.

Suomen lappalaiset vuoteen 1945, II. Porvoo-Helsinki.

Kivikäs, Pekka, 1990.

Saraakallio. Muinaiset kuvat. Jyväskylä.

- Malmer, Mats, P.** 1981.
Chronological Study of North European Rock Art. Antikvariska serien 32. Stockholm.
- Manker, Ernst,** 1950.
Die Lappische Zaubertrommel, II. Stockholm.
- Nalimov, Vasili,** 1907.
Zagrobnyj mir po verovanijam zyrjan. – Etnorgafitšeskoje obozrenije, LXXII-LXXIII. Moskva.
- Nordbladh, Jarl.** 1978.
Some problems concerning the relation between rock art, religion and society. – Acts of the international symposium on rock art (1972). Tromsö.
- Nylén, Erik,** 1978.
Bildstenar. Visby.
- Okladnikov A.P. & Martynov A.I.** 1972.
Sokrovitsa Tomskih pisanits. Moskva.
- Okladnikov, A.P. & Mazin A.I.** 1979. Pisanitsy bassejna reki Aldan. Novosibirsk.
- Paulaharju, Samuli,** 1921. Kolttain mailta. Kuvauksia Kuolan Lapista. Helsinki.
- Pentikäinen, Juha,** 1995. Saamelaiset – pohjoisen kansan mytologia. Hämeenlinna.
- Petrin, V.T.** 1972.
Paleolitišeskoje svjatilištše v Ignatijevskoj peštšere na Južnom Urale. Novosibirsk.
- Saavalainen, Janne,** 1999.
Kivikauden rautaiset kuvat. Hirvikeskeisten kalliomaalaustemme tutkimusta ja tulkintaa Vitträskistä Julmalle-Ölkylle. Moniste.
- Sarvas, Pekka,** 1973.
Astuvansalmen kalliomaalaus. – Ristiinan menneisyyttä ja nykyä. Helsinki.
- Savvatejev, Ju.A.** 1970.
Zalavruga II. Leningrad.
- Siikala, Anna-Leena,** 1980.
Mitä kalliomaalauksemme kertovat Suomen kampakeraamisen väestön uskomusmaailmasta? – Suomen antropologi 4/1980.
- Straubergs, Karl,** 1949.
Lettisk folktro. Nordiska Museets Handlingar: 32. Stockholm.
- Taavitsainen, Juha-Pekka,** 1977.
Recent Paintings in Finland. – Bollettino del Centro Communo di Studi Preistorici ZVI.
- Valonen, Niilo,** 1984. Ancient Folk Poetry in Eastern Karelian Petroglyphs. – Ethnologia Fennica, 12. Vammala.
- Valonen, Niilo,** 1985
Muinaisrunoja Itä-Karjalan kalliopiirroksissa. Vammala.